

87,77
C75

Тақризчи:

В.М. Каримова, Республика “Оила” илмий-амалий Маркази
директори, психология фанлари доктори, профессор

Содиқова Турсуной.

C75 Яшаш тилсими: /Эсселар// Турсуной Содиқова. —
Т.: Ф. Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи.
2004.— 192 б.

Оила — булоқларнинг боши ва инсон учун биринчи ватандир. Ватанпарварлик, инсонпарварлик фазллари, асосан, оилада шаклланади. Кишининг бахтли ёки бахтсиз аталиши ҳам унинг оиладаги аҳволотига қараб белгиланади.

Турсуной Содиқованинг мазкур китоби бадий-фалсафий, психологик ва тарбияга оид асар бўлиб, оила устуни бўлмиш, нафақат оила, балки бу ёруғ дунёнинг тиргаги бўлган эр ва аёлнинг руҳият оламига ҳамда унинг таҳлилига багишлангандир.

Китоб ширали тил ва бадий маҳорат билан ёзилган. Унга янги битилган асарлар билан бир қаторда, ўз мухлисларини топа олган “Меҳр қолур” ва “Ҳазрати аёл” китобларининг айрим боблари ҳам қайта ишланиб киритилган.

Бу асар олий ўқув юртлиари, касб-ҳунар коллежлари, академик лицейлар ва ўрта мактабларда оила илмидан билим бераётган ўқитувчи ҳамда мураббийларга, шунингдек, ота-оналарга қўлланма тарзида тавсия этилади. Шу билан бир қаторда, кенг китобхонлар оммасининг ҳам эътиборини қозонишига ишонамиз.

ББК 87.77я7

С 4702620201 — 55 режага қўшимча 2004
М352(04)—2004

© Турсуной Содиқова,
Фафур Фулом номидаги нашриёт-
матбаа ижодий уйи, 2004 й.

ISBN 5-635-02258-8

АЁЛ — КИМ?

* * *

Ўзим шу тоифадан бўлсам-да, аёл иқлимини ҳайрат билан кузатаман. Аллоҳнинг бетакрор мўъжизаси у! Бир жойда айтибман: аёл сирли бир китоб – варақлаган саринг қизиги чиқаверади. Йил фасллари фақат тўртта, аёлнинг эса минг битта фасли бор. Уни буткул тушуниб етган одам йўқ бу дунёда! Уни томоша қилиб зериккан инсон йўқ ер юзида! Унга иши тушмаган киши йўқ! Уни суймаган ва у деб куймаган... эркак зоти йўқ. Уни ёзмай кимни ёзай, кимни таърифлай? Аёлни тушуниш ўзи бир илм. Бу илмга етишганлар қанча кўпайса, бахтли аёллар сони шунча кўпаяжакдир.

* * *

“Аёл” деб аталган мўъжизанинг ҳали том маънодаги таърифи, ўлчови ва ярашиқли баҳоси топилгани йўқ. Аёллик оламида юрган аёлнинг ўзи ҳам ўзини тугал танимайди. Олис сайёралар ўрганилди, етти қават ернинг сири ошкор бўлди, аммо аёл қалбидаги очилмаган неча-неча қитъалар шундайлигича қолиб бормоқда. Руҳиятида, имконларида кўзи очилмаган минг бир булоқларнинг, қалбида сонсиз хазиналарнинг, бағрида даҳшатли вулқонларнинг мавжудлигини билмаган аёл синиққина қадам босади. Сокингина бешик тебратади. Нимтаъзим билан хушбўй сабодай оҳиста ва шарпасиз ёнингиздан ўтиб кетади. Шикаста овоз билан сиздан ҳол сўрайди, унинг этакларининг ним-овоз, майин шилдирашидан атрофингизда жаннатий ҳаволар яралади. Бир сўзи билан бор бўласиз, бир сўзи билан йўқ ... Аёл ким ўзи?

Гоҳида шундай гапларни эшитасиз:

- Аёл кишига ўхшама!
- Аёллигига бориб хато қилибди, хафа бўлманг!
- Хотин кишидай майдалашма!

Мана шу гапни айтган одамнинг ўзи ушоқ. Аёл хусусида бундай демоқдан тийилмоқ жоиз. Ва огоҳ бўлайликки, дунёдаги жами яхлитлик ва бутунлик Аёл биландир! Ўрмалаган жоннинг бари аёлга юзланажак, онам деб, жуфтим деб, опам, синглим, момом, қизим деб ундан жон олажак, нур, мадад олажакдир! Аёл – Аллоҳ яратган неъматларнинг синоатлиси, мўъжизасидир. Аёлсиз ҳаёт дарвозаси берк бўлса, ҳамма ишимиз унга тушиб турса, ҳаловатга ҳам, ҳалокатга ҳам аёл сабабчи бўлса, нега аёл аталган илмни ўрганмаймиз?! “Ўзини таниган киши Аллоҳни танийди” дейилган муқаддас китобда. Ўзлигимизнинг ярим дунёси Аёл бўлса, уни танимаслик, тилини ўрганмаслик, унинг руҳият қатламларини ўқий билмаслик гуноҳи азим бўлибгина қолмай, йўлларимизни боғлайдиган ғофиллик ҳам экан.

Аёл ким ўзи? Ўзим аёл бўла туриб, бу синоатнинг поёнига ета билмасман.

Аёлсиз уй — тун. Ранглар йўқолади. Атрофингиз бешакл. Гулларнинг ҳидини туясизу ўзини кўрмайсиз. Феруза осмон йўқ. Кўксингизни яйратган қушчалар беркинган, кўзингизни яшнатган чечаклар юмилган. Бу камликдан, бу яримликдан, бу хувиллашдан жунжиккан юрагингиз ҳам қобирғаларингиз остига чўкиб, мунгайиб олади...

- Онанг қаёққа кетди?! — зарда билан сўрайди эркак.
- Мен эртага борадиганман, онам уйда бўлиб турсинлар! — Тайинлайди узатилган қиз.
- Аяж-о-о-н, сиз қани? — Остонада онасининг орқасидан чириллайди қизалоқ.
- Куним оқшомга ўхшайди, етимлар зор қақшайди, Етимни ҳолини сўрсанг, оноси йўққа ўхшайди, — дея бағри сим-сим оқиб йиғлайди мен каби онасизлар...

* * *

Аёл — сеҳр. Бармоқларини шундай югуртирса, кераксиз қийқимлар чаман шакли тушган ёстикқа, кўрпачага айланади. Уйга бир кириб чиқса, пардаларгау деворларга, жавонларгау меҳробларга баҳор юққандай, изларида ифор уфургандай бўлади. Аёли бор уйнинг дастурхони камбағал бўлса ҳам, мазаси тотли.

Димоғингни онангнинг кўксига босган заҳотинг бутун жисми-жонинг тўяди. У бир жилмайса, уканг юпанади, отанг шаштидан тушади. Унинг ҳилм бир имоси, шикастагина далдаси билан уйдаги ҳамма ишлар юришиб кетади.

— Аяжоним, келяпсизми? — ҳали ўзимни кўрмай юқори қаватдан қийқиради йигит бўлиб қолган ўғлим. Ҳар куни шу. Эшикни очиб, илжайиб туради. Худди жуда узоқ қидирган нарсасини ҳозир топиб олгандай!

* * *

Аёлни майда, деганлар сўзларини қайтиб олсинлар. Кўп йиллар бурун бир шеър ўқигандим: она бемор, ҳолати тобора орқага кетмоқда, сўнаётган шам каби жони липиллаб турибди. Биттагина фарзанди бошида мўлтираб ўтирибди, мизғигани кўрқади, кўзини юмса, онаси узиладигандай! Аммо ғафлат устун келди, ўғил онанинг кўксига бошини қўйганича бир зум пинакка кетди. “Шунда, — дейди шоир, — боласининг уйқусини бузиб юбормаслик учун она ўз юрак уришини тўхтатди!”

Юрагингнинг ўртасига бир нарса санчилади! Нафасинг ичингга ютилиб қолади! Шоир бу гапни тўқиб айтди, аммо шундай айтдики! Бир жойда ўқигандим: “Адабиёт ёлғон гапиради, лекин у ҳақиқатнинг ўзидан кўра ростроқдир”, деб. У ёлғонмас, у фарзанд учун аёлнинг жисмида кўпчиб турадиган минг имконининг биттаси, холос. Бундай имконининг борлигини аёлнинг ўзи ҳам билмайди. Бу қудраг керагида пайдо бўлади, уни Худо беради! Юрий Андреевнинг “Бахтли бўл, ўғлим” китобида боласини ҳалокатдан қутқариш учун жон-жаҳди билан урилиб, елиб келаётган юк машинасини ағдариб юборган аёл ҳақида гап боради...

Аёл ўзи ким, дея ёқангни ушлайсан. Бамисоли у тўғонга қамалган сув — очилиб кетгудай бўлса, ҳўлу қуруқни баравар ювиб кетади!

Олой маликаси дея эъзоз этилган, “генерал” унвонига сазовор бўлган Курбонжон додхоҳнинг ўғлини осиб ўлдиришга ҳукм этдилар. Дор қурилган, ҳеч йиғилмаган оломон йиғилган, ҳамманинг ҳолатида мувозанат йўқ, додхоҳнинг ҳоли энди не кечади деган ўй!

Шу пайт узоқдан чанг кўтарилиб, бир отлиқ учиб кела бошлайди — Курбонжон момо! У нафаси ичига тушган оломонни ёрганча тўғри дор остига келди ва боласига юзланиб: “Ўғлим, шаҳид кетиш бизга меросдир!” — деди ва шарт жиловни тортиб, отнинг бошини орқага бурди-да, қандай келган бўлса, шундай майдондан елиб чиқиб кетди.

Ё раб, уни недан яратдинг?! Бу кичкина жон бу қадар қодирликни қандай кўтарди? Бу зотни кўряписизми? Дор остидаги боласининг кўзига қараб туриб, ризолик беролган аёл бу! Жавдираб турган фарзандига орқа ўтириб кетолган, юрагида фарёд портласа ҳам кўзига чиқармасликни эплаган аёл бу! Қўли жиловни қўйиб юбормаган, дўст-душманнынг олдида отдан йиқилиб тушмасликни уддалаган аёл бу!

Бу ирода, бу орият, бундай шижоатни унга Аллоҳ берган! Бу Аллоҳ яратган неъматни азиз — Ҳазрати Аёлдир!

Кулибгина турибди, хотиржамгина турибди, деб бўлмайди аёлни. Кулибгина турибди, розигина турибди, деб бўлмайди аёлни. Унинг ичига ўт тушса ҳам, бағри қулга айланса ҳам, зоҳири сокин кўринаверади, эгилмайдиган қояларни ичига ютиб тураверади...

Бир ҳикоя ўқигандим. Аёл ўз жуфтани еру кўкка ишонмайди. Уни қизганиб тунида уйқу, кунда ҳаловат йўқ. Жазиллаган рашк ўти уни сакратиб ўйнатади. Гўё Эркин Воҳидовнинг “Сени ётлар тугул ҳатто қилурман рашк ўзимдан ҳам, узоқроқ термулиб қолсам, бўлурман гаш кўзимдан ҳам” байти шу аёлнинг феълидан олингандай!

Водарифки, аёлнинг олов устида юриб асраган жуфти кун келиб қазо қилади. Бамисоли аёлнинг қуёши ўчади. Қабри узра бағри тамом тўкилгунча, кўзининг ёши тугагунча фарёд қилади. Сўнг қадини кўтариб, енгил тин олади-да, бир

нима деб пичирлайди. Ҳай-ҳай, у бир гапни дейди. Деганда ҳам юрагинг увушадиган гапни деб қўяди: “Худого шукр, энди сени мендан ҳеч ким ололмайди!” — дейди-я! Мени даҳшат босади — аёл ким ўзи? Унинг ботинидаги ғалати куч нима? У жуфтининг ёнида туриб ҳам унга тўймай яшарди. Сочининг оқи шу эр туфайли эди, қовурилишларига у боис эди. Тиригига қанча интилган, ўлгандан кейин куймайдими, дейсиз! Аммо айна дақиқада эрининг ўлганига у хурсанд! Бахтини бегонадан қизганиб юргандан кўра, ҳатто кўмиб бўлса-да, беркитишни маъкул кўрмоқда! Бахтсиз қолса ҳам майли, суйганига биров қўл чўзмаса бўлди! Сиз уни худбин деяпсизми? Йўқ, бу айрилиқ ҳали унга қимматга тушади. Балки куя-куя дард оширар, ким билади дейсиз, орқасидан эргашиб кетиб қолиши ҳам мумкин...

Бот-бот ўша қабр кучиб ўтирган аёл хаёлимга келаверади. Қулоғимда унинг пичирлаши жаранглайверади: “Энди сени мендан ҳеч ким ололмайди!”

* * *

Юқоридаги воқеага бошқа бир мисолни солиштираман-да, аёлда бир аснода тўрт фасл жам туриши рост дейман!

Онам дадамнинг кетидан мусофир бўлди, азиат тортди. Кетма-кет фарзанд доғини кўрди. Тошкенту Андижоннинг мозорларида онам шўрликнинг болалари сочилиб ётибди. Сизга айтсам, онамнинг бир иқлими, бир дунёсини сингдиролмай хануз ҳайратланаман.

* * *

Ким ўзи аёл? Кенгликда осмонми, чексизликда денгизми?.. Онамнинг исми Эргашхон эди, лекин ҳужжатларда Хосиятхон ёзиларди. Шу тарзда етмиш тўрт йил яшадилар. Дадам ўтганларидан кейин бир ҳақиқатни билиб қолдим ва юрагим ҳайратдан увушиб кетди. “Хосиятхон” онам кундошининг исми экан. У киши фарзанд кўришда қазо қилган, иккинчи турмуш бўлган онам ўша аёлнинг паспорти билан юраверибди.

“Ойижон, нега ундай қилдингиз? Бир умр бировнинг исми билан ўтибсиз-а?” — десам, “Ҳай-ҳай, ундай дема! Ўзи

ўлиб кетибди, номи ҳам ўчиб кетсинми? — деб узоқ тин олди-да, секин кўшиб кўйди: — Дадангнинг кўнгли учун шундай қилдим, болам, нима бўлганда ҳам, кўз очиб кўргани-да!” — деди...

Ана сизга аёл, ана унинг дунёси...

* * *

Аёлни аёллик юки қадамида ер тишлатиб кўйиши мумкин эди, аммо уни Худонинг ўзи асраб туради... Бу ёруғ дунёда ҳеч бир ғазот аёлнинг она бўлиш дақиқаларидай оғир кечмагай. Фарзанд дунёга келар экан, аёл ўз этининг нимта-нимта бўлаётганини, сўнгақларининг қирсиллаётганини эшитиб туради, жисмига ўт тушади. Жон таслим қилаётган кишида нафас қандай бўғзига тикилиб келса, кўз чаноғидан жилса, бу дунё билан у дунёнинг ораси қилчалик қолса, янги инсонни шу тарзда топадилар. Назаримда, бола билан бирга ҳар гал онанинг жисмидан жон ҳам ажрайди, ажрайдию бу ғазот азобини Худо компьютердан ўчирган каби аёл хотирасидан ювиб юборади. Бу ҳам синоат! Агар Худо унуттирмаганида, ҳеч бир аёл боласини кўлига олмаган, бетига қарамаган, орқасига бурилмай кетворган бўларди.

Аллоҳ, ичингдан фарзанд деган тиконни оладию ўрнига тирноғингнинг учигача тўлдириб Оналик меҳри уммонини солади. Шу бир парча эт дунёингга айланади. Ҳамма ипингнинг учи шугинага боғланиб қолади. Мен ҳали бола билан жон ҳам кўчадию яна изига қайтади, деб бекор айтибман! Бола билан бирга жон ҳам чиқади. Сенинг ҳаракатдаги лошинг қолади, холос! Энди жонинг — шу бола! Шу бола оғриси оғриб, йиғласа йиғлайсан. Аввал жонингни қовурғаларингнинг орасида беркитиб сақлардинг, энди у тўрт томонидан шамол уриб турган ерга тушди. Оҳ, уни асраш нақадар оғир!

...Эсламайди эмас, бола топишдаги оғриқни аёл эслайди, фақат бир ҳолатда — қачонки, фарзанди уни куйдирса! Ўшанда ҳам: “Сен туғилмай кўя қолсанг бўлмасмиди?!” демайди, “Сенинг ўлганинг яхши эди”, демайди. “Сени туғмай мен ўлай!” дейди. “Ўша тўлғоқнинг ичида ўлиб кетаверсам бўлмасмиди!” дея фарёд солади.

Суяқларимиздан синдириб ўғи: ясадинг, Аллоҳ, ўғлонларимизга инсоф бер!

Этларимиздан узиб қиз бино қилдинг — қизларимизга тўзим бер!

Аёл — мисли гўдак! Ёлғондан юпатсангиз ишонади. Бир ширин гап билан бахтиёр бўлади. Бола онасиз жавдираб қолгани каби, аёл ўз боласига, жуфтига, уйига шундай мубтало бўлиб яшайди. Унинг учун дунёни титратган муаммолар кейинги ўриндадир: жуфти омон-эсон ишдан қайтса, бас, фаровонлик шу. Жой-жойида ухлаб ётган болалари жисми-жонини яйратган сурурдир! Гўдак учун ота-онанинг хунук-чиройлиги, бой-камбағали бўлмагани каби, аёл учун ҳам шундай, агар уни суйсалар, эътибор берсалар, авайлаб муомала қилсалар, қора жуфтини оппоғим деб, содда рўзгорини салтанатим деб, бағрига босиб ўтаверади.

Биз одмигина яшардик. Дадам мулло одам эдилар, аммо ўзларини ўтдан-чўққа урадиган удлабурон эмасдилар. Онам чопон тикардилар. Оиламизда ғамлаш, тўплаш имкони бўлган эмас. Аммо дадам қолаб нарса келтирмасалар ҳам, ҳеч қачон рўзгорга пахта ёғи аралаштирмаганлар, “онангга ёқмайди, қўй ёғи қувват бўлади”, дердилар. Онам юклик бўлса, тинмай сут-қаймоқ ташир, “сут онанинг ҳам, боланинг ҳам мижозини тозалайди”, деб таъкиллаб қўярдилар.

Эсимни танибманки, қиш келса, чўян печка ишлатардик. Сахарлаб олов ёқиш, кўмир келтириш, тутантириқ тайёрлаш каби ишларни ҳеч қачон онамга бермаганлар... Рўзгорнинг жами ўпирилган жойларини дадамнинг меҳр-садоқати тўлдириб тургани учунми, онамдан бирон оғиз ўксиш, армон сўзларини эшитмаганман. Аксинча, ҳадеганда: “Бугунги кун яхши ўтди, эртага ё раззоқ!” — деб қўярдилар.

Болага онанинг тафти жон озиғи бўлгани каби, аёлга жуфтининг меҳри бамисоли соф ҳаво экан...

Қўли юпқагина дадам билан онам гўё давлатманд эди. Дадам ҳаётдан кетди, гўё онамнинг салтанати ҳам кетди. Тўрт тарафни тўлдирган, бир гапириб, ўн куладиган онам тиниб-тиниб қолди, гўё унинг бари шодмонлиги ҳам дадамга эргашиб кетди. Онам кўз ёш тўкиб йиғламади, “оҳ, чолим ундоғ эди, бундоғ эди”, деб саннамади ҳам. Жимиб қолди, холос. Биз онамнинг мазорларга чироқ ёқиб, тиланиб топган, жонча суйган болалари бўлсак-да, дадамнинг ўрнини босолмадик. Кўп ўтмай, ҳеч кимга маслаҳат солмай, дадамнинг орқасидан онамнинг ўзи ҳам кетди. Гўдак каби эргашиб кетди...

* * *

“Ипак бирлан пўлатданми қуймиш бизни табиат”, деб ёзгандим бир шеъримда. Эллик йилдан зиёдки, ўзимни кузатаман. Аёл бўла туриб, ҳануз аёллик оламининг тилини тушунолмайман. Баъзан ўз гапим, ўз ишимдан ўзим ҳайратланаман. Бошқа аёлларни ҳам завқ билан кузатаман. Эртага яна нималарни содир этаркинман, деб ишқибоз томошабиндай янги кунимни кутиб яшайман. Аёлки ўзини тушунолмай тангми, яна ҳам эркаклар бизни уқолмай гангиб қолмас экан-да, дейман ўзимча! Нафсиламрини айтганда, аёлнинг камалакдай феъл-атворини мазза қилиб томоша қилишни билган эркак бахтиёр эркакдир! Аёлнинг ҳар бир бармоғи гуллайди. Гул бўлганда ҳам, бугун бир турда гулласа, эртасига бошқача! Аёл бугун ипак бўлса, эртага олов, унинг вужуди иштиёқ, у изланувчан жон — ҳар куни ҳар хил нарса ўрганаётган бўлади!

Бу зот ким ўзи?! Онам фарзандлар доғини, умр саргардонлигини филдай кўтарди. Аммо дадам ҳаётдан кетиши билан чирт узилди. У барги хазон каби мўрт экан аслида. Онамга қувват бериб турган отамнинг меҳри экан, биродар!

* * *

Аёл ҳақиқатан мўрт! Тўрт-беш етимни битта қанот билан боқса-да, лочиндай боқади, болаларига келган балони арслондай даф қилади, бу заҳматларни тортар экан, битта жонида ўнга эркакнинг иродасини ясайди. Аммо... кунлардан-бир кун битта фаҳми калта: “Эрингиз ўттиз йил бурун ўлиб кетган фалончини ёқтирган экан”, деб қўйса, бўш қопдай ер бағирлаб қолади. Қадди дол бўлади. Ўлиб кетган эрининг ўлиб кетган муҳаббати учун-а?!

* * *

Гоҳида эркаклар аёлларни кийимпараст, тиллопараст, дейдилар. Ундай эмас! Сиз аёлингизни олтин тахтага ўтқизиб, тиллодан либос кийдирилинг. Ана, сен учун юз йилга етадиган мол ғамлаб қўйдим, денг! Аммо биров шунчакигина: “Эрингиз жуда келишимли экан, эҳтиёт бўлинг-да”, деб

қўйса, бас (эътибор беринг, ҳали гуноҳ йўқ, ҳали гувоҳ йўқ), аёлга ҳады этган аркони давлатингиз култета бўлади-қўяди. Товонининг тагига чўғ тушиб, ёнишга тушади! Бу зот ким ўзи?!

* * *

Бир ҳужжатли фильм кўргандим. Ўнта ўгли урушга кетиб қайтмаган аёл ҳақида эди. Ўғлонлари ўлди, уруш тутаганига ўттиз йилдан ошди. У эса тирик, у ҳамон тирик. Бир фарзанднинг доғи адо бўлишга етади, ўнтанинг ўти нечун ёндириб юбормади, нега куйдириб юбормади, дерсиз! “Шошмай тур, — деди ажалга у, — сенга ўнта боласини берган мардман мен, менинг жоним жон эканми, фақат ҳозир ўлдирмай тур, — деди. — Ўлиб кетсам, болаларимнинг чироғини ким ёқади? Уларнинг дуосини ким қилади?” — деб ўлмай юрди! Ўзини ўлгани қўймади... Аёл ким ўзи? У недан яралган?!

* * *

Ҳадеганда боласи ўлавериб, ҳисобдан ўчиртириб келавериб, адои тамом бўлган ота-онам менга туғилганлик гувоҳномасини олмаган эканлар. Ўн тўрт ёшга кирганимда махсус вакиллар эшикма-эшик юриб, уруш пайти ва урушдан кейин туғилган болаларнинг ҳужжатларини тиклашга киришдилар. Шу баҳонаи сабаб билан онам билан дадам гувоҳномага борибдилар. “Қизингиз неча ёшда?” — деган саволга дадам: “Ўн тўрт”, — деса, онам: “Ўн олти ёш”, — деб жавоб қилармиш. Дадам: “Нега икки ёш қўшиб айтяпсиз, ундоғ деманг”, — деб танбеҳ берса, “Ҳеч йўқ ўн беш денг бўлмаса, ҳарна бир ёш қўшилгани!” — дермиш онам нукул.

Мана энди таҳлил қиляпман: онам шўрлик катта бўлаётганимни ишониб-ишонмай кузатар, мени йилдан-йилга ўтказиб олгунча зор қақшаб турар экан. Яхши ният қилай, ҳеч йўқ қоғозда икки ёш улғайиб турсин, деб турган жойи экан онажонимнинг!

Эру аёл бирга яшайверса, бир-бирига қовургадай пайваста бўлиб кетар экан. Отамдан кейин жимибгина қолган онам баъзан-баъзан тиззасига бир шапати урарди-да: “Вой, ўлмай ўлсин отанг-а!” деб қўярди.

У шундоқ деркан, кўзига ёш келмас, аммо ичи қовжираб, тутаб турганини шундоққина кўрса бўларди. Во дариг, дейман бугун, бу: “Сенсиз қандай яшайман энди”, дегани экан. “Мана, изингдан кетар бўлдим, нега мени эргаштириб кетяпсан”, дегани экан! “Сен ўлмасанг, мен ҳам ўлмасдим”, деб бўзлаб бораётган онам экан у.

Ўғли эргашмади отамнинг кетидан, бир дона, суюмли қизи — менинг қўлимдан келмади эргашиб кетиш! Онамгина кета олди, онамгина ...

Эҳ, йигитларжон-а, қизингиздан ҳам, ўғлингиздан ҳам аввал аёлингизни денг! Ундан бошқа вафодорингиз йўқ, йўқ, йўқ...

Рўзгор деганнинг сеҳри бор. Жонингни ҳамма ипини ўзига боғлаб туради, сени сочилгани қўймайди. Ерда бўлсанг ҳам, кўкда бўлсанг ҳам, боғи Эрам қўйнида ҳам, э булар ўтаверсин, ҳатто ота-онангнинг бағридан ҳам имлаб, қора қозонинг жойлашган остонага тинмай чақириб туради. Бировнинг кошонасида миҳнинг тепасида ўтиргандай ўтириб, ўзингнинг кулбангда ҳамма чигилинг ёзилиб яйрайсан...

Бир ҳикоя эшитиб эдим: тоғлик қишлоқда бир кечаси олатасир бўлибди, тўполон тингач, қарашса, қишлоқнинг гўзал бир қизи йўқ эмиш. Уни кимдир олиб қочган, деган гап тарқалибди. У қизнинг отаси, олтовлон акалари обдан излаб, тополмабдилар. Ғамдан букилган ота ўлими олдидан ўғилларига васият қилиб, сингилларини албатта топишни тайинлабди.

Йиллар ўтибди. Акалари қидиришни давом эттирибдилар. Кунлардан бир кун қиз топилибди! Катта ғор оғзида ўтирибди эмиш, ёнида баҳайбат бир айиқ, атрофида эса ярми айиқ, ярми одам иккита болача ўйнаб юрибди эмиш. Акаларини кўрган сингил талпиниб юурса, айиқ йўлини тўсармиш,

акалар яқинлашай деса, уларга ҳамла қилар эмиш. Айиқчалар ҳам қизнинг оёғига ёпишиб олганмиш. Оғалари мажбур бўлиб айиқ ва айиқчаларни отиб ўлдирибдилар ва сингилларини уйга олиб келибдилар. Улар мамнун, ота васияти бажарилди, аммо ишнинг энг ёмони энди бошланибди... Қиз кунда тонг қоронғисида томга чиқиб олиб, тоғ томонга термилганча нола бошлармиш:

Хунук бўлса ҳам, болам эди-ё...

Айиқ бўлса ҳам, эрим эди-ё...

Унгур бўлса ҳам, уйим эди-ё...

Аёлнинг фақат Худогагина аён дунёси бу...

* * *

Бирга ишлайдиган ходимимизнинг катта онаси, саксондан ошган Ҳамрохон аянинг менга ихлосманд эканлигини эшитиб юрардим. Бир куни телефонда тўғри келиб қолдим-да, ҳолаҳвол сўрашувдан кейин: “Сизни зиёрат қилгани ўтмоқчиман”, дедим. Аянинг қувонганини ва негадир тарадудланганини ҳам сездим.

— Қанийди, онам келгандай бўларди. Аммо сизга баҳорлар ярашади-да! Келсангиз, олчамиз гуллаганда келинг, айланай, — деди.

Аёл юзга кирса ҳам аёл! Биламан, улар турадиган жойлар Тошкентнинг бузиладиган эски маҳаллалари эди. Қишда, айниқса, қарамай қўйилган девор-дармиёнлар ғариб кўринар, кампир шунинг учун хижолатлик чекмакда эди. Умр бўйи рўзгоринию ўзини атрофга текислаб кўрсатишга уриниб ўтган аёлнинг безовталиги эди бу. Саксонга кирганда ҳам ўзига қўйилган баҳонинг пасайишини хоҳламаган аёл ОРИЯТИ эди бу. Мен бу гапдан ҳатто завқландим ва бостириб бормадим. Баҳор келди, бу фасл бою камбағални бир хилда сийлайди: аянинг ҳовлиси ҳам келин тушган уйдай бўлибди, куюқ гуллаган олчалар ўровида кўримсиз жойлар ҳам билинмай кетган. Аммо минг додки, олча гулга киргунча Ҳамрохон ая оламдан ўтди. Ўшанда аёллик қилмай, нима бўлса бўлар, келаверинг деганда, кўришиб қолардим...

Ҳовлига келиб турибману: “Мана, аяжон, олчангиз гуллаганда келдим, ваъдамни бажардим. Ўзингизни тополмасам ҳам, айтганингиз бўлди — мени чамандай гуллаган олчаларингиз кутиб олди, — дейди юрагим пичирлаб. — Гуллаган ҳовлингиз мунча чиройли!” — дейман яна атайи овозимни чиқариб. Худди руҳи эшитиб тургандай ва шод бўлаётгандай ўзимни юпатаман.

* * *

У аёлнинг эркаги кўтариб-кўтариб келарди. Ўғли ҳам топармон-тутармон. Лекин бу оилада 8 март, ҳайит деган нарса йўқ эди. Аёл ҳам бунга кўникиб кетган. Аммо ёшига ёш қўшилдим, ё болаларидан қўли бўшаб, хотин-халажга аралашгач, ўзини уларга солиштириб кўрдими, ҳайтовур, юрагининг четида менинг эркакларим нега безътибор, деган оғриққа ўхшаш нарса уйғонди.

“Байрамга неча кун қолганини санай бошладим, — дейди аёл, — 7 март бўлди, ҳеч ким индамайди, 8 март бўлди, жимлик. Туш бўлди — садо йўқ, кеч кирди, вужудим билан тиланиб турибман: на эр, на ўғил байрамдан оғиз очдилар. Кечки овқатга ўтирдик, кутяпман. Қайдандир таомлар орасига бир коса толқон ҳам хонтахтага қўйилган экан. Косага энгашиб гўё толқон еяпман, аммо унсиз йиғлаяпман. Овозим чиқиб кетмасин деб, зўр бериб, бир коса толқонни қандай тутатганимни билмайман”. Аёлнинг кўз ёши юзини ювар экан, илжайишга ҳаракат қилиб қўшиб қўяди: “Пасткашлигимни қаранг, табрикламади, учта гул илинмади, деб шунча қуйибман-а! Феълим ёмон шекилли-да ўзимнинг!”

Айланай сиздан, ўксук ойим, нега андиша қиласиз?! Сиз бу безавқ, беҳафсала жуфтингизни оилали тўралар қаторига ўтқаздингиз, ўғил-қизлик бойвачча қилдингиз. Юрса йўлини супурдингиз, ҳимарилиб қўлига сочиқ тутдингиз, доимо таомнинг иссиғини, каломнинг ширинини илиндингиз. Камини тўлдирдингиз. Бу фидолик эвазига ўзингизни кунбакун сўлдирдингиз. Унинг қўлига гулдай бўлиб келган эдингиз, камондай эгилиб бормоқдасиз! Анови ўғлондан койинманг — отасига қараб иш тутади-да! Сиз улардан от билан туя сўраяпсизми?! Гилло бахт сўраяпсизми?! Атиги бир дастагина гулнинг илинжида мўлтираб турибсиз! Учтагина

гул билан бахтиёр бўлардим, деб бағрингиз сизиб турибди. Армонли ойим, ўйламангки, бу сўппайган эркагингиз нокас эмас аслида, сиздан пул, мол қизганмайди. Фақат худо беҳабар, холос, ношукр, холос. Сизни уларга Аллоҳ берган неъмат эканлигингизни, одатда ўзига берилган неъматни асраш, унинг учун шукрона айтиш фарз эканлигини билса, бундоқ қилмасди балки.

Худодан уларга иймон ва зийраклик тилайлик. Аёл учун фарзанддан буюрган бахт ярим давлат эканлиги, эрдан кўрилган меҳр эса бутун, ҳақиқий бахт эканлигини эркаклар қайдан билсинлар!

* * *

Эркак учун ҳам, аёл учун ҳам энг оғир гуноҳ — зинодир. Никоҳ осмонийдир, умр йўлдошлик Аллоҳ тузган уюшмадир. Зино — покиза никоҳ, пок фарзанд, оҳорли остонангиз, ҳалол ризқингизу тоза вужудингизга босилган нопок тамғадир! Энди сиз барака топмайсиз. Энди бу ёғига тишингизни тишингизга қўйишингиз шарт! Боиси, йиллар ғириллаб ўтади кетади ва огоҳ бўлингки, қисматингизда ўғлингиз ёки қизингизнинг сиз қилган хатони ҳеч йўқ бир марта қилиши бордир. Бир изтироб чекишингиз бор. Сиз Аллоҳнинг олий неъматини эдингиз, ўзингизни асролмадингиз. Жавобини берасиз энди. Ачинарлиси шуки, ўша инсонлар Аллоҳ уларни роса ёрлақанда: кўрки тўлиб, имконлари кўпайиб, атрофга бўйи кўринганда шу гуноҳга қўл уриб қўядилар. У неъматларнинг уволи тутмасинми?

Хўш, сўзимиз аёл хусусида эди: аслида, зино қилган эркагу аёлнинг баҳоси бир хил. Аммо шу хунук хато ичра ҳам аёл эркакдан кўра дурустроқдир — айниган эркак топганини кўчага сочади, совуриб келади. Аёл бадномлик қилса-да, топганини уйига ташийди. Гуноҳ денгизи ичида ҳам юрагининг бир чети: “Мен болам учун жавобгарман”, деб чинқириб туради!

* * *

Рўзғор — тилдагию феълдаги пардозни силкиб, аслингизни юзага чиқариб қўядиган синов. Рўзғордан асли тозаларгина роҳат ола биладилар, иймони бутунларгина унинг чиройли томонларини кашф эта биладилар.

Рўзгоридан кетибди, умр йўлдошига кўнгилсиз бўлиб, болаларини ташлаб, бошқа турмуш курибди, деган гаплар асосан эркаклар ҳақидадир. Уларнинг барини рўқач қиладиган армонлари бор: аёли кўримсиз ёки тили ёмон, ё ивирсиқ, ё касал! Энди армон билан ўтиб кетмаслик учун ўз монандини қидириб қолибди эмиш! Ёки жуда инсофли бўлса, икки рўзгорни баравар олиб борар эмиш! Бу гапларни энсамиз қотибгина эшитамизу, лекин сапчиб тушмаймиз, этимиз увушмайди. Ҳатто менинг ўзим ҳам бир куни радиодан гапиряпман: “Жувонмарг эркак ҳам яхши хотиндан кетиб қолмайди-да”, деб!

Аслида-чи? Эркакнинг таъбидан кўра нафислигу назокат, хиною мушк-анбар ичра бўлган аёлнинг таъби юз бора нозикроқ эмасми? Аёлда кўнгил йўқми, унда сўйиб яшашга эҳтиёж, яйрашга иштиёқ йўқми? Сиз ўйлайсизки, аёлни танлаб севиладую эркакнинг яхшисию ёмони — ёппасига севилишга муносибми? Овози дарвозадан чиқмай, бировга шикоят қилмай яшаётган аёл борки, ҳаммаси бахтлими? “Даласи, даласи”, деб мулозамат қиладиган, жуфтнинг кўнглига бисёр қараётган аёлки эрини яхши кўрадимми?

Йигитларжон, атрофингизда майда ишларни қилиб, сизга ёққан-ёқмаган майда гапларни гапириб юрган аёл рўзгорга муносабат масаласида сиздан кўра юз бора яхлитроқ, йирикроқдир. Не-не аёллар эрларини кўргани кўзи бўлмаса ҳам, туғилиб қолган болалар ҳаққи, уларнинг отасиз ўксимаслиги учун тош тишлаб, чидаб яшайдилар. Ҳар гал эрларидан кўнгил совиб, армон юракларини юмдалаганда, жавдираган болаларига кўзи тушган заҳоти, ток ургандай хижолат терига ботадилар: “Ўғиллик, қизлик бўлганимда эрим менга ёқадими, йўқми дейиш енгилтаклик, бачканалик эмасми, орийат эмасми”, дея ўзларини суд қиладилар. Ундай аёл дили музлаб турса ҳам, атайи овоз чиқариб: “Мен жуфтимни яхши кўраман, шунинг учун унга ихлос билан таом пиширяпман, ишдан келишини зориқиб кутяпман, уни ёқтирганим учун ясаниб-тусаниб кўриняпман, мен энг бахтли аёлман, шунинг учун уйим-жойим деб ўтирибман”, дея тинмай ўзини ишонтириб яшайди. Атрофдагиларни ҳам ишонтиради.

Сиз ўйламангки, аёл эркакка зор, эркак бўлмаса боласини боқолмайди, тирикчилиги ўтмайди деб! Болаларига қўшиб

эрини ҳам боқаётган, рўзгорини тишида тишлаб ўтаётган аёлларни ўзингиз ҳам ҳар қадамда кўриб турибсиз.

Дуо қилайликки, илоҳим, аёлларингиз сизни севиб яшасинлар. Бир мартагина бериладиган умрда сиз тирик туриб, сизнинг ёнингизда юракларида армон тошини кўтариб ўтмасинлар. Қиз куёвники бўлиб кетар экан, ўғил келинники. Набиралар, минг суймайлик, ганиматдир — аёлингизнинг ёнида сиздан бошқа ҳеч ким қолмаётир. Остонангизни ялаб, фақат сизнинг болангизни боқиб, азиятини тортиб, сизнинг яқинларингизнинг хизматини қилиб, умрини сизга қурбонлик қилиб ўтса ҳам, шу жафокашга жилла ёқай, деб уринмайсизми?

Йўқотишларнинг ўрнини босай, демайсизми? Ундан олаётган мурувватлар ҳаққи ўзингизни қарздор ҳис қилмайсизми? “Қўнглимдагидай бўлмаса ҳам, болаларимнинг отаси-да”, деб ўтиб борапти аёл.

Ёмон бўлса ҳам, болаларимнинг онаси-да, дейиш ҳар доим ҳам кўлингиздан келяптими, йигитларжон?

* * *

Аёллик дунёси ажойиботхона — ёқангни ушлаб томоша қиласан.

Турмай-турмай турган бола бўлсам ҳам, эслаб кўрсам, онам мени ҳеч қачон эркалаб суймаган, кучоқлаб ўпмаган экан. Гоҳи-гоҳи ўксиган пайтларим ҳам бўлган... Оилада катта фарзанд бўлганим боис, катта боламиз ўғил бўлмади, дея ота-онам ўксимасин учун, ёшлигимдан ўғилнинг уддасини кўрсатмоққа, дадамнинг юкини ўғлонларча кўлидан олмоққа уриниб, ўғил фарзанд мағзини берай деб, тиришиб-тирмашиб ўтдим. Бу атрофга ҳам сезилса керак, бир куни кўшни ая: “Болани сиз туғибсиз-да, Эргахон ая, қанийди меникиларнинг ҳеч йўқ биттаси шу қизингизга ўхшаса”, — деди. Онамга бу гап ёқмади. “У бизга нима қилиб қўйибдики, шундай дейсиз?” — деди қовоқларини уйиб. Юрагим музлаб қолди. Изза тортдим. Онам бўла туриб шунча яхшилигимни билмади-я, деб бир қанча муддат оғриниб юрдим... У ҳолатларнинг мағзини энди чақяпман. Онам табиатан болажон эди. Кўни-кўшниларининг болаларини юраклари яйраб суяр, байтлар тўқиб эркалатар эди. Олти боласи кетиб, ўлмади

қолгани бўлсаму мени яхши кўрмасмиди дейсиз! Ўпиб-кучоқлагиси, фарзандининг ҳиди билан яйрагиси келмасмиди дейсиз?! Энди-энди билсам, жуда-жуда хоҳлар экан, фақат ўзини тийиб яшаб ўтибди. Кўзини кўзимдан, ўзини ўзимдан олиб қочган онажоним, мени тил келиб эркалатса, Аллоҳнинг қаҳри келадигандай, Иброҳим Адҳам қиссаси бошига тушадигандай, биттагина боласидан ҳам айрилиб қолаётгандай бўларкан. Биров мени мақтаса ҳам шунинг учун безиллар, кўз тегиб қолмасайди, деб қовурилиб турар экан.

Ўлганларига-ку, хўп куйди, тирик қолганига ҳам суюнишга кўрқиб ўтган онам-а.

* * *

СЎЗ аёл дунёсининг жавоҳири, ўрни келганда, кескир қиличидир. Сўз аёлнинг тилида гуҳарга айланади — уни доналаб териб, юракларида йиллар асраб, эслаб юрадилар. Аёлнинг шикаста овози билан айтилган сўз куйдир — вужудингиз мумдай эрийди. Яхшилаб эсланг, сиз қачон жаҳдан тушасиз — фақат аёлнинг сўзи билан! Яқинларингизни қачон йўқлаб қоласиз — онангизнинг, аёлингизнинг, опа-синглингизнинг сўзий ишораси билан!

Аммо йигитларжон, бировнинг фаолиятини, ўйларини, феълларини ўзгартирадиган сўзни топиш осон бўлибдими?! Бундай кучли сўзни топиш учун аёлнинг бошида ақл кони, қалбида меҳр денгизи бўлиши керак. Томирида қон эмас, зийраклик, ҳушёрлик айланиши керак. Ҳар бир ҳужайрасининг қулоғи бўлиши керак ва аёл мисли ғоввос бўлиб ҳар дақиқада ўз ички имконидан керакли маънавий озуқани топиб, сизга узата олиши керак. Худди саҳнадаги артист каби бир умр ўзининг ҳамма ҳаракатига сизни ишонтириши керак. Ёнингиздаги сизга ёққан ва ёқмаган аёлингиз шу тарзда яшаб ўтяпти. Унинг ана шундай, сиз билмаган ички қудрати бордир.

Топиб гапирган одам, ёқиб гапирганки, одам ақлан ўткирдир, маънан бақувватдир. Сўз — кишининг кимлигини билдирадиган ҳужжат. Аёл зоти бу неъматдан шу қадар усталик билан фойдаланадики, унинг сўзи билан арслонлар енгилганини, майдалар йириклашганини, ёмонлар яхши бўлганини сезмай қолади.

Аёл лутфи, аёл муомаласи шоҳларни-да мот қилган, оламшумул ҳайратларга сабаб бўлган. Шоира Нодирабегимни эсланг. Умархон билан ораларида гап қочадию сархуш ҳолатда бўлган хон: “Керакли нарсаларингизни олиб Андижонга кетинг”, деб юборганини билмай қолади. Зийрак малика ақли билан иш тутади ва ширакайф ҳолда ухлаб қолган Умархонни кўрпага ўраб аравага ётқиздирадию Андижонга йўл олади. Манзилга етай деганда, хон ўзига келади ва маликага: “Бу не ҳол”, — дейди. “Керакли нарсангни олиб, отангникига кет, — дедингиз. — Сизнинг амрингиз вожиб, ҳазратим! Менинг ёлғиз керагим ўзингизсиз, мана олиб кетяпман”, — дея лутф қилади. Масрур ва мот бўлган Умархон отнинг жиловини Қўқонга бурдирган экан...

Турон тарихида бундай мисоллар анчагина: Рай ҳукмрони Фаҳриддин Давло вафот этади. Султон Маҳмуд Ғазнавий (998–1030) бу юртни ўз ихтиёрига олмақчи бўлади. Рай салтанатини кичик ўғли номидан марҳумнинг аёли Саида Хотун бошқараётган эди. Бир умр бу мамлакатга ишғиёқманд бўлган Султон Маҳмуд Ғазнавий Саида Хотунга нома юборди. Унда: “Юртингни яхшилик билан менга топшир, жума намози хутбасига номимни қўшиб ўқиттир ва менинг исмим битилган танга зарб қилдир, йўқса, ерингни босиб олиб халқингни хонавайрон қиламан”, деб ёзилган экан. Энди Саида Хотуннинг жавобини эшитинг: “Мен сизни султонлар ичида энг доноси ва марди деб биламан. Менинг эрим Фаҳриддин Давло сизнинг ҳужум қилишингиздан доим хавотирда турар эди. Эрим вафотидан кейин мен бу масалада хотиржам тортдим. Чунки сиздай ақлли ҳукмрон хотин киши билан жангга киришишни ўзига эп кўрмаса керак. Аммо мен жангдан қочмайман, лекин шуни айтайки, шернинг эркагигина эмас, урғочиси ҳам хавфлидур. Иккидан бири бўлади. Ё сиз енгасиз, ё мен. Агар ғолиб келсангиз-да, бу сизга саодат келтирмагай, сабаби хотин киши билан жанг қилиб, музаффар бўлган эркакни тарих мардлар қаторига ёзмагай. Мабодо мен енгсам, сиздай доврўқли султоннинг хотин кишига енгилиб ўтириши, сиз учун яна уятли бўлур”. Хатни олиб қўшни хоқон лол бўлибдию шаштидан қайтибди ва Саида Хотун оламдан ўтгунча, ўтгиз тўққиз йил давомида Райга ҳужум қилмабди. Қарабсизки, аёлнинг топиб айтган сўзи билан халқаро урушлар олди олинбди.

* * *

Дадамнинг онаси — Хадича онам қазо қилганларида саксон тўрт ёшда эканлар ва харидорга тикиб тайёрлаб қўйган учта чопонлари тугуглик қолган экан. Ҳануз доғ қолиб, ўйлайман: олти боласи аравасини ўзи тортиб кетган бўлса, ёши тўқсонни қоралаб қолган бўлса, игнанинг тешигига термилиб зарилми эди?

Тасаннолар айтасан аёл зотига! Аллоҳ яратган неъматлар ичида дурдонаси аёл! Унинг саксон ёшидаги ҳаракатларида ҳам хислат ва ибрат бордир: тўрт танга бўлса ҳам пул топай, келин-кертатка малолим келмасин деганими у? Мана, меҳнат қилиш, яратиш қўлимдан келяпти, ҳали яроқсиз бўлганим йўқ, демак, ўлмайман деб ўзини овултганими? Ўлимлигимнинг бир қисмини ўз қўлим билан тайёрлаб қўяй. Кетишимнинг юки енгилроқ бўлсин, деган ҳаракатими? Ёки бир-икки сўм ғамласам, болаларимнинг қўли калтароғи келса, тутқазаман деган безовталигимми? Онаизор-а...

...Она то ўлгунча болам, деб бўзлаб ўтаркан, бевафо бола эса онасидан айрилгачгина “онам”лашни бошларкан...

* * *

Укаларимга мурувват қилганим сари, онам расмана койинар ва қаттиқ огриниб: “Унақа бошвоқсиз бўлмагин, болам! Эртага ҳам кунинг бор, бир этак боланг бўлса! Ёсингда бўлсин, жигар жигардир. Асли вафо боладан онага, онадан болага!” дер эдилар нукул.

Одил онам, адолатли онам! Ахир берсам, унинг боласига беряпман-ку! Ўзига керак ва ёқиб турган нарсадан мени деб воз кеча олган, ўзи оч қолиб, мени тўқ бўлишимни истаган онам!

Жонини сенлаб, боласини сизлаган Ҳазрати аёл бу!

* * *

“Турмай-турмай турган бола бўлганим учун ўлгудай эрка, шўх қизалоқ эдим, — деб айтиб берарди онам, — тўполончилигимдан қизлар мени тўпига қўшмас, ўғил болалар билан жуда иқим чиқишар эди. Энг яқин ўртоғим Омонжон эди. У мени ҳеч хафа қилмас, уришсак ҳам биринчи бўлиб ярашар

эди. Улғайганда ҳам ҳаммага маъкул йигит бўлди. Ва жуда чиройли қизга уйланди. Улар эртақлагидек келин-куёв бўлишган эди. Бир ойлик куёв Омонжонни урушга чақирдилар. Унинг кетар пайтида бутун маҳалла гузаргача эргашиб борганди.

...Келинчаги ёмон куйди. Олти ойгача ўрнини йиғмади. Гоҳида деразасидан аста мўралардим. У қалин солинган шоҳи кўрпалар устида тиззасини қучоқлаганча ўтирар ва юм-юм йиғларди. Деразанинг ортида эса унинг ҳолига мен йиғлар эдим. “Эй худо, ҳеч йўқ, унинг Омонжони қайтсин”, — дея тилардим... — Кетганларнинг кўпи қайтди, Омонжон қайтмади. Ўртоқжоним Омонжон-а”, — деб худди уни кеча кузатгандай дийдалари эриб йиғларди онам...

Тоифамдан минг айланиб, минг ўргилиб айтаманки, дунёда энг гўзал, энг маъсум ва энг Буюк мавжудот — йўл қараган аёллардир!

* * *

Онамнинг онаси — Тухфахон энам кўли гул аёл эди. Чарх йигириб ўтирганлари, кашта тикканларини эслайман. У кишим мен ўн ёшлигимда қазо қилганлар. Ўша пайтдан то тўйимгача онам ҳар сандиқ очганларида қизил сатинга қайтарма чок билан нақшлар тикилган жойнамозни авайлаб олар ва силаб-силаб: “Энанг сенга атаб тиккан, болам”, деб кўярдилар.

Энам нега менга чойшаб ёки кўйлак эмас, жойнамоз тикиб қолдирди, дея ўйлайман. Илмли аёл эди энам, оғир карвон, майиздек аёл эди... Энам қолдирган фалсафани уқишга ҳаракат қиламан: кўлларимнинг изи боламнинг боласи пойида турсин, дегани эканми! Набирамнинг бош кўядиган жойига гуллар тикиб кўяй деганми ё! Сўрасанг, Аллоҳдан сўрагин, бош урсанг, фақат Аллоҳга юкингин дея, жойнамоз қолдириб кетганмикан?! Ё “Худони таниган ўзини танийди” ишорасини бериб кетдими, дея хаёл қиламан...

* * *

Бир ўртоғимнинг онаси эрта оламдан ўтди. Ўн боланинг учтаси жойланиб, еттитаси хом қолди. Оталарини фарзанд кўрмаган ёшгина аёлга уйлаб кўйдилар. Болалар ичлари тўкилиб

турса ҳам, чеҳра очиб кутиб олдилар. Аёл ҳам уларнинг ўтидан кириб, кулидан чиқиб, бу хонадонга қовушди-қолди.

...Ҳар борганимда, барибир, бу аёлни зимдан кузатаман ва баъзан тонг қоламан. Эски қадрдонлар келди дегунча, ўртоғимнинг отаси (менга устоз бўлар эдилар) қазо қилган аёлини эслаб кўз ёши қиларди. Янги аёли эса ёнида ўтирганча жимгина тинглар ва эридан кўра кўпроқ ёш тўкар эди. Гўё ўлган аёл унинг эгачиси ё онасидай!

Уйининг тўрига эри билан кундошининг катта суратини илиб қўйган. Баъзан холис суҳбатлашиб қолсак, суратга имлаб: “Ўрнини менга бўшатиб кетган мард ойим-да, бу! Болам йўқ, деб йиғлайверма, этагингни болага тўлдириб юбораман, деб камимни тўлдириб, роҳатини менга ташлаб кетган ойим-да, бу!” — дейди-ю, кўзининг ёши юзини ювади.

Қолган етти болани жойлашда ҳам туққан онасидай куймаланди. Ҳар тўй, ҳар маъракада фарзандлар оналарини эслаб, хомуш тортсалар, мумдай оқиб: “Ўлмай юрса бўлмасмиди” деб, кўрмаган кундошига йиғи солиб ўтиради.

Аллоҳ шу болалар билан овунтирсин уни! Ҳазрати Аёл бу.

* * *

Улғайиб қолган бир киши кўз ёшларини арта-арта ҳол сўраган одамга ҳасрат қиляпти эмиш: “Эй, биродар, турмушим бекаму кўст, фарзандлар солиҳ, емак-ичмак етиб-ортади, фақат, фақат, — дермиш у ва бош чайқаганча шифтга ишора қилармиш, — чироқ йўқ фақат, чироқ!”

У кишининг аёли қазо қилган экан. Йигитларжон, ҳеч бир эркакнинг чироғи ўчмасин!..

* * *

“Отаси яхши — биттаси яхши, онаси яхши — ҳаммаси яхши” деган гап бор. Жами фазлу афзаллик аввало аёлдан бошланмоғи шарт.

Мардлик, тангилик, лафзда туриш каби хислатлар аёл тоифасида кучлироқдир: севгисини яширин асраш — мардлик; шайтоннинг йўлига юрмай, шарму ҳаё билан туриш — мардлик; ҳамиша ўзини камтар ва синиқ тутиш — мардлик; биринчи бўлиб кечириш, оиладаги пасту баланд ишларга

Ўзини жавобгар ҳис қилиш, ҳаммага парвона бўлиш — ўн марта мардлик ва тангилик; боласини кўрмай кетган, боласини ҳатто соғинмайдиган эркак сон мингта, аммо бир боладан тортиб, ўнта болагача бўлган юкни аёл жони билан якка ўзи кўтариб яшаш — олий даражадаги мардлик ва тангиликдир! Лафзи ҳалоллик ва мардликни эркаклар аёллардан ўргансин!

* * *

Аёлнинг бахти нимада? Бола эмизиб ўтирган аёл дунёда энг бахтли аёлдир. Дарвозадан кириб келаётган эркак аёлнинг жуфти эмас, мисли йўқ толеидир! Берилиб кўйлакча тикаётган, куймаланиб кулча ёпаётган аёлнинг наздида ўзидан саодатмандроқ киши йўқ. Аёл атрофидагилардан катта харажат, улкан фидоликни сўрамайди: унга меҳр билан тикилиб кўйсангиз ва “борлигинг қандай яхши-я”, деган лутфни астойдил деб кўйсангиз бўлди. Аёл чор тарафга меҳрини, меҳнатини, хуснини, жонини аямай сочиб боради, аммо ҳаргиз таъна қилмайди, қайтим сўрамайди. У бутун дунё унга муқофот тутиб турса қарамаслиги, унинг шаънига олтин ҳайкаллар ўрнатсалар севинмаслиги мумкин, аммо у юракларининг ўртаси билан фақат жуфтидангина совға кутади, битта тароқчалик бўлса-да эътибор кутади. Эркагининг қўлидан совға олаётган аёл, ҳайитлик олаётган боладан-да бахтиёрдир! Аёлига бир дурра ёйинки арзон кавуш бўлса-да совға қилган эркак унга жаҳон банкини берган каби ризолик олади. Шундай, азизим, АЁЛ ўзининг асил баҳосини билмай ўтаётган БУЮКЛИКдир...

* * *

Унинг исми ва мижози аёл, унинг бахти ўша иқлимни асрай билишида. Дунёга аёл бўлиб келиб, аёлдай яшаб ўтишида! Тани-жони соғ бўлса, олов ёқадиган ўз ўчоғи, бошидан чакка ўтмагудай ўз бошпанаси, бир кафт бўлса-да унга ненидир илиниб, унга интилиб эшикдан кириб келадиган эркаги, қиздир, ўғилдир, ёқасига чирмашиб турадиган бир жон парчаси бор бўлса, бўлди, аёлнинг вужудини тўлдириб, тиндириб турадиган бахти шу! Аллоҳ ҳар бир аёлга шундай яшаб ўтиш имконини берсин!

Аёл — аёл эмас, рўзғор деган ғор ичида, оила аталган довулли, чақинли фасл ичида ҳамиша титраб тургувчи, шунда ҳам муаттар бўйларини сочавергувчи, тўрт томонга эгилиб, букилавергувчи, аммо негадир ҳеч синмагувчи бир гулдир! Ҳаргиз “керак эмассан” дея кўрманг унга! “Ким бўлиб қолибсан?” деб юборманг! Бир қадди ниҳоли билан пойингизга чаман файзини тўшаб турибди, ногаҳонда товонингиз билан эзиб қўйманг уни! Сизнинг хатоларга тўла шу туришингиздан бахт куйини яратаман деб қошингизга келди, унинг янгроқ торларини узиб қўйманг яна! “Мен чиройлимасман, бегим!” — деса, ёлғондан бўлса-да, “Ундоғ дема, ойимсан!” — денг! “Сизни рози қилолмаяман”, — деб уқаланса, “Йўқ, аввал мен сен рози бўладиган ишлар қилай!” — дея фидойи кўрсатинг ўзингизни! Унинг дунёга сиғмас бахти шу! Унинг сиздан сўраб тургани шугина, холос!

* * *

Бугунги аёлнинг аҳволи яхши эмас. У эркакдан бир қадам илгарилаб кетди. Ҳали кетмонга, ҳали игнага, ҳали бозор халтасига осилиб, рўзғор юритиш дардида қолди. Эркагидан илгарилаб кетиш ўзбек аёлига ҳеч қачон роҳат бағишлаган эмас. Биз болаларимизга отасини устувор кўрсатиб, унга эргаштириб тарбия бериш билан рўзғорни бутун ушлаб келганмиз. Бугунги эркак аёлию боласига муносабат борасида ҳам, тирикчилик қилиш борасида ҳам суист кетди. Натижада аёлда зўриқиш пайдо бўлди. Ўқитувчи аёлми, шифокор аёлми, уй бекасими, эътибор билан қарасангиз, ҳаммаси жисмонан толиққан. Емак-киймаклари етарли бўлганлари ҳам руҳан чарчаган. Ўзбекнинг эркаги ориятли, бир сўзли, ғайратли, қўли гул, рўзғорпарвар бўлгучи эди, аслига қайтиши шарт! Ахир, оила тутиш маънавияти деярли йўқ бўлди! Эри суюмаган, ўғли асрамаган аёлнинг кими бор? Аёлни асраш ҳам сиёсатдир. Ҳар галги гапимни яна айтгим келади: миллатнинг сифат белгисини аёл таъминлайди. Унинг жисмини ҳам, кайфиятини ҳам бутун асраш лозим.

Менга бот-бот “сиз қандай аёлни замонавий деб биласиз?” деган савол билан юзланадилар. Ўзи яшаб турган замон ва маконнинг афзалликлари ва камчиликларини илғай олган, ўзига ва фарзандларига унинг хайрли ўзгаришларини тездан юқтириб, қусурларидан сақлай билган аёл — замонавий аёлдир.

Инсонда ген (ирсият) деган нарса бор. У ҳар бир миллатга Аллоҳдан берилган яшаш тарзидир. У бизнинг ички қўрғонимиздир, ташқи таъсир бостириб келаверади, тинмай сизга урилаверади. Аммо у фақат бир-икки қават этингизни забт эта олади, холос, ундан ичкари киролмайди. Ҳалиги ген деганимиз вужудингизда доимий ҳимоячи бўлиб яшайди. Яратганининг Ўзи инсонга жуда керак бўлган, юриш-туришини мувозанатга солиб турадиган бундай неъматларнинг йўқолиб кетишига асло йўл қўймайди, бандаси унга қарши минг уринсин, “султон суягини хорламас”лиги исбот бўлаверади.

Кишининг ёшига ёш қўшилган сари, чиқиб олган ҳамма чўққингдан тушиб, аслингга қайтгинг, яъни ота-бобонгнинг тутумини тутгинг, кенг уйларда, миллий кўйлақларда юргинг, қадимий куй-қўшиқларни эриб-эриб эшитгинг келиб қолар экан. Бу ўша — қонингдаги уйғоқ ген чақирқиқларидир!

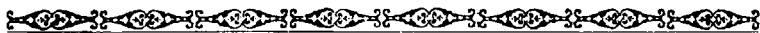
Хулоса шуки, фарзандларининг ўзига ўзлигини таниттира олган, уларни асрлардан бери ўлмай келаётган, демак, йўқ бўлиб кетиши мумкин бўлмаган миллий кўникма, урфу одат ва қадриятларга садоқат руҳида тарбиялаган аёл ҳам энг замонавий аёлдир!

Гоҳо ўз аёллигимнинг ёқасидан тутаман-да, ўзимни ўзим суд қиламан. ... Яқинда Самарқандни қайта зиёрат қилдим. Ҳазрат Имом Бухорий, Амир Темур бобомиз, Улуғбек Султон, Хўжа Аҳрори Валий, Махдум Аъзамларнинг пойида сел бўлиб ўтирдим. Улуғбек расадхонасига кириб ўтиргач... бўғзимга бир фарёд келдики! Ўзимни тутолмай қолдим. Бу фахр йиғиси, ҳайрат йиғиси эди! Бу қарздорлик, бу бурч йиғиси эди! Бир томирдан шунча улуғ унса, қандай томир, қандайин насл экан менинг аслим-а, дейман! Шундай

зотларни берган изларни босиб турибман, ўша шажаранинг давомиман, деб турибман. Аммо қаерим уларга ўхшадую қай ишим уларга ярашиқлик, деган андиша ёқамдан олади. Бу улуғлар изига арзон қадамларни солиб қўйдим. Туққан болаларим қай баҳоли бўлди... каби изтироблар ичра қолдим. Миллат озод бўлди, миллатнинг қўлидан, дилидан кишан тушди. Энди ухлоқ томиримизни уйғотгин, Аллоҳ, дейман! Тафаккуримизни қўзғатгин, вужудларда ўзлик ҳужайраларини бодроқдай очилтириб юбор! Миллат боласининг бармоғини авж пардага сур, деган илтижолар тўкилади дилимдан.

Ўзбек ойим, мен уддаламаган ишни сиз қилинг, менинг бўйимдан сизники баланд бўлсин, овозингиз адл бўлсин, ўтинаман сиздан, XXI асрда ҳеч йўқ битта Улуғбек туғиб беринг! Ҳеч йўқ битта Беруний, битта Навоий, яна битта Тўмарис туғиб беринг! Бу тупроқлар уриб қўймасин бизни! Бу улуғларнинг руҳи суд қилмасин бизни. Ўзингизга айланинг энди, ўзбек ойимлар!

МЕН ЖУФТИМНИ ҚАНДАЙ АНГЛАДИМ?

* * *

Умр йўлдошим гоят камгап, хокисор одам. Инсонийлик илми қандай бўлишини шу кишида кузатдим, уқдим. Ўнта бармоғи ўн ҳунарга мойил. Меҳнат деган нарсанинг, ғайрат деган нарсанинг сурати қанақа бўлади деса, шу одамни кўрсатса бўлар.

Мубтало бўлиб мутолаа қилишни ҳам шу одамда кўрдим. Уйимиздаги йиғилган бари китобни келтирган у. Болаларимнинг ҳамма саволларига жавоб топадиган ҳам у. Болалар уйда катта бўлгани, рус тилида ўқигани учун, ўзбек адабиётидан тўкис хабардор эмас, аммо рус, Оврўпо адабиётини, дунё тарихи, Осиё тарихини астойдил, бурро билишидан ҳамиша ҳайратланаман. У киши ҳеч қачон билган нарсаси ҳақида оғиз очмайди, ўрни, кези келганда ўзингиз фахмлаб қоласиз. Аммо энг яхши одам шу экан ҳам деманг. Унинг ботиний бутунлигига гап йўқ, лекин зоҳирида менинг тилим билан айтганда, “муздаккина”! Назокатли сўзларни, лутфни билмайди. Бетоб бўлсангиз, сизга қараб сарғайиб кетиши мумкин, аммо ҳол сўролмайди, совға олиб келишни билмайди...

Келинг, яхшиси, аёл кишининг ўз жуфти ҳақида бировга айтадиган ва айтмайдиган қандай кечинмалари, ўйлари бўлишини бир айтиб кўрай...

* * *

Дейман, ўзим ҳам шоир бўлганим учун ғалатироқманми, тўйдан олдин, иккиланиб турган бир пайтимда, бу одамнинг айнан ўша йўнилмаган, совуққина жиҳатларини кўргач, розилик билдиргим келган. Биз бир-биримизни танимас эдик.

Яхши одамлар ўртага тушди, совчилар қатнови бошланди, куёв қаердадир мени кўрибди эмиш. Аммо мен куёвни кўролмайдим доғда эдим. Элчилари кўз очирмайди, ўзи йўқ. Бир куни журъатимни тўпладим-да, ишига қўнғироқ қилдим. Залворли овозда жавоб келди. Энди мени эшитсангиз: “Мен Турсунойман. Сиз ҳақингизда эшитдим, билдим, яхши одам экансиз. Мен қидирган одам бўлса, сизчалик бўлар. Аммо бир нарсага қойилмасман. Сиз кимга уйлансангиз барибир экан-да! Мен бошқа шаҳарда беш йил ўқиб келган бўлсам, тўғриманми, эгриманми, яхшиманми, ёмонманми, гапим қанақа, фаҳим қанақа сиз учун аҳамияти йўқ экан-да! Бошингиз иккита бўлиб қолса бўлди экан-да!” ва... яна нималардир деб юбордим. Узоқ сукутдан кейин, овози титрабгина нима дейди денг?! “Э, мен... мен борар эдим, шу... шу десангиз, иш кўп (!)”, — дейди! Ўша заҳоти юрагим тиниқлашди, бу ёмон одам эмас, дейди кўнглим ва хўп деганим бўлсин, деб қўйдим. Сабаби, бу гап покиза одамнинг — ҳали сийқалашмаган, аёллар билан ҳеч муомала қилмаган, уларга ёқишни ҳеч машқ қилиб кўрмаган, тоза одамнинг муомаласи эди...

* * *

Умр йўлдошим совға келтирмасди, ледим. Худди шундай. Мавриди келса, ҳеч йўқ сўз билан ҳам табриклармасди. Тўғрироғи, табриклай олмасди. Аммо ҳеч қачон ичимда ҳам, ташимда ҳам ортиқча ўксинган, хафа бўлган эмасман.

У киши маош олса, маълум бир жойга қўйиб қўяр ва тортинибгина: “Ана у ерда пул бор”, деб менга огоҳлик берарди. Ҳозир ўйласам, биз ҳеч қачон бир-биримиздан қанча ойлик олдингиз ёки оласиз, деб сўрамаган эканмиз.

У киши байрамлар арафасида, айниқса, безовта бўлиб қолар ва йўғон овоз билан қўполгина қилиб: “Пул борлиги эсинглардами?” деб қўярди... Аёл ҳеч қачон совға сўрамайди, сўрагандан кейин келтирилган совға эса яйрайдиган жойга сингмайди. Аммо у бир умр арзондир, қимматдир жуфтнинг совғасини ёш боладай яшнаб қабул этади ё унинг илинжида яшайди. Ўшанақа истаклар менда бўлмабдими дейсиз! Менинг ўрнимда бошқа аёл бўлса, кўнгли оғриниб ўтарди, эҳтимол. Менинг эса бундай қилишга ҳаққим йўқ эди. Эру аёлликда ҳаминша холис таҳлил жоиз — у шўрлик етимхонада ўсган бўлса! Ҳақиқат шуки,

меҳр кўрган, меҳрибонликнинг мазасини тотган одам меҳр кўрсата олади, меҳрибончилик қила олади. Мана, тўрт фарзанд катта қиялпмиз, лекин бирон марта дадасининг болаларни ўпганини, “ундоқ болам, бундоқ болам”, деб овоз чиқариб эркалатганини кўрмабман. У бу ишни қандоқ эпласинки, ўзи ота ардоғини кўрмаган, она эркалатишларига тўймай ўтган бўлса!

Унинг табрик, совға борасидаги ҳолатини ҳам тушунаман: совға олсаму аёлим кутганидан арзонроғини ёки номуносиброғини олиб қўйсам-чи, деб олмаса керак. Шунинг ўзи менга аталган буюк меҳр эмасми? Ҳеч йўқ пулини қўлимга тутмаганига сабаб, кутганидан кўра кам бериб қўйсам, ранжиб қолармикан, деб андиша қилса керак. Бу ҳар қандай совғадан аъло эмасми?

Мана бу қўйлагингиз ярашибди, мана бу совға сизга, ё сиз учун мана бундай фидоликларга тайёрман, дейишни бир эмас, минг марта хоҳлаётганини, лекин уни изҳор этолмаётганини сезиб турибман. Бу менга очилмаган хазина билан тенг эмасми?!

Шуни англадим — мен жуфтимни умр бўйи тинглаб эмас, уқиб келдим ва уқиш билан бирга унинг шугина туришига ўзимни кўндира олиш ҳам қўлимдан келди.

* * *

Ёлгон бўлмасин, кам бўлса-да, совға олганман. Бошқа шаҳарга қариндошларини йўқлаб боряпмиз. Йўлда бозор қилмоққа тўхтадик. Мен болаларим билан машинада ўтирибман. Бир пайт дадаси қоғозга ўроғлик нарса келтириб узатди. Қарасам, қизил гулли силон ҳалат. Борадиган жойимиз учун совға деб ўйлаб: “Ажаб қилибсиз, қувонадиган бўлишди”, дедим. У: “Йўқ, бу нарса сизга”, деган ишорани берди. “Рост-а? — дейман, — менгами?” дейман устма-уст уни силай-сила! Ҳадеб 3–5 ёшли тирмизак болаларимга кўрсатаман: “Қаранглар, дадангиз нима олиб берганини!” Унинг ўзини қувонганини кўрсангиз! Ҳаракатлари енгил, ҳазил-ҳузуллари кўпайган, шодон эди!

Меҳмонга борибоқ ҳалатни кийиб олдим, назаримда шу кунгача ҳеч бир кийим менга бунчалик ярашмагандай. Ойнага пайт пойлаб қарайвераман. Бу ҳалатни ювсам ҳам яйрайман, дазмол қилсам яна! Дадамизнинг совғасини қаранг, деб неча

кишига кўз-кўз қилганимни айтмайсизми? Ўшанга 25 йил бўлибди. Халат уриниб қолгач, иккита ёстиқча қилиб кўйдим. У ҳам чарчагач, битта ёстиқча туширдим. У ҳам эскиргач, чойнакка қалпоқ қилиб кўйдим. Ҳар куни хонтахтама устида туради. Жим турсам ҳам майли-я, “Дадангнинг совғасидан тикилган қалпоқ қани, даданг олиб келган нарса-я, эҳтиёт қил”, деб жаранглатиб эслатганим-эслатган. Ва ҳар бор эслатганимда дадасининг яйраши, миннатдор кайфиятини кўрсангиз!

Қандай яхши, бировга ненидир илиниш! Қандай яхши, сенга илинганлари учун яйраганингни уларга сездириб, уларни ҳам яйратиб яшаш!

* * *

Мен шу кунгача билолмайман, жуфтимга кўнгил кўйдимми ё кўёлмадимми? Ё у менга содиқ дўст тарзидами? Ишонган, суянган тоғимми? Унга сингилдай суяниб яшайманми ё мени отадай паноҳига олганми? Ким у мен учун?! Баъзида кўргани кўзим йўқ, у йўқ жойга эса, мен ҳам сиғмай қоламан. У менинг соямми ё мен уни сояси? Билмадим, билмадим?

Аммо бир нарсани аниқ биламан: агар умр йўлдошимни омбир билан ҳаётимдан шундоқ суғуриб олсалар, менинг фақат пўчоғим қолади!

* * *

Оила, рўзгор муқаддас ўқувхонадир. Гоҳида эр — устоз, аёл — шогирд, гоҳда аёл — устоз, эр — шогирд. Ва бу умрининг охиригача давом этажакдир.

Ташқаридан қараганда, у кишим одамлар эътиборини тортавермайди. Янги кийим кийдиrolмайсиз, кўчага ясангириб чиқаролмайсиз. Аммо хокисорликни яшаш тарзи деб билган бундай одамлар ҳадеганда топилавермайди, деб ўйлайман. Ўз нафсини қул қилиб олиш осон бўлибдими? Бу одам шундай — иродали.

У — меъмор, ўз касбининг устаси. Масъул жойларда ишлади ва ҳамиша унинг хизмат машинаси бўлгувчи эди. Лекин у машинани ҳеч қутиб турмас, пиёда жўнаворар, ҳайдовчи уни

йўлдан-чўлдан териб кетарди. Олти-етти бекат оралигидаги юмушларга ҳамиша пиёда кетарди. Саломатлик учун шундай қиладиганлар ҳам бор, аммо бу одам у ҳақда ҳам ўйламас, назаримда, машинада юриш мартабасини ўзига эп кўравермас эди. Балки шу жиҳатлари менда ихлос уйғотгандир...

У узоқ йиллар Андижон шаҳрида бош меъморлик қилди. Шаҳарнинг остиго устини ёд биларкан. (Ўзидан эшитиб бўлмас бундай гапларни, бировларнинг таърифи бўйича айтяпман.) Бу мансабдан, яъни бош меъморлик юмушидан чарчади ва озод бўлиб олди. Собиқ ҳайдовчининг ҳикоя қилишича, нима бўлибди-ю, шаҳарнинг энг асосий йўли тагидаги қувурлар ишдан чиқибди. Ўша жойни топиш керак. Бир неча нуқтани кавлаб очадилар, мўлжал нотўғри чиқади. Кимдир: “Буни фақат фалончи топади” деб, дадамизни айтади. Илтимос қилиб, олиб борадилар. У индамайгина қадам билан ўлчаб бориб, кўчанинг бир жойини чизиб: “Шу ердан кавланг”, дейди. Бузилган қувур нақ ўша ерда экан. Одамлар хурсанд, мансабдор шахслар раҳмат айтиб қўяйлик дейишса, дадамиз алақачон жўнаб қолган экан. Мен унинг ўрнида бўлсам, ҳеч йўқ: “Қалай, хурсанд бўлдингларми, айланайлар”, деб қўярдим-да!

Балки у шу феъллари билан менга ёқиб қолгандир...

* * *

Ота-онамнинг бошпанали бўлишига шу одам сабабчи бўлди. Менда ака йўқ, ўша пайтда ўғил укаларим саккиз, ўн ёшда эди. Хизматдан қайтгач, эски кийимларни кияди-да, гувала, гишт қуяди, ўзи девор кўтаради, ўзи сувайди. Отам етмиш ёшдалар, ёрдамчи йўқ. Кунда шу ҳол, бир неча йиллаб шу ҳол. Ишхонада амалдор, ота-онам уйида эса мардикор. Уни ҳеч ким бу ишга қистамайди, одати шу — бир ишга уринса, охирига етмай қўймайди. Бу анча-мунча яхши одамнинг қўлидан келиши мумкиндир, лекин бошқа бир жиҳатга эътиборингизни тортаман. Ўша ишларга ўттиз йил бўлди. Ўттиз йилдирки, мен умр йўлдошимнинг оғзини пойлайман. Ўша меҳнатларини писанда қилиб қолармикан дейман! Йўқ, тил келиб гапирмади. Мен бош бола бўлиб ўғил бўлмаганим учун умр бўйи ич-этимни еб ўтдим. Агар жаҳли чиққанда ё ширакайф ҳолатда ота-онангга, укаларингга яхшилик қилганман деб, бир марта айтганда ҳам вайрон бўлардим,

тамом бўлардим. Ҳеч йўқ яхши маънода ҳам, масалан: “Сиз учун, сизни хурсанд қилиш учун шундай қилдим”, дейиши мумкин эди-ку! Йўқ, ундай ҳам демади.

Шу феъллари билан мени мот қолдиргандир балки!

Жуфтимнинг зеру забарсиз муомаласидан андак ранжиб қолган пайтларим ўзимни-ўзим уялтиришга тушаман: Сендан кўра тўрт тарафи тўкис қизга уйланганда, унинг жони бу қадар қийналмасди! Ҳали ундан қарзинг кўп, қарзинг кўп, дейман ўзимга-ўзим.

* * *

Онам узилиш олдидан беш дақиқача тилдан қолди. Шу орада менга кўзи билан ненидур бетоқат ишора қиларди. Охири тушунгандай бўлдим: “Күёвингизни чақирайми?” дедим. Онаминг юзи ёришди. У ҳам дарҳол онам ёнига чўкди. Онажоним кўлларини юзига олиб бормоқчи бўлади, кўлидан ҳол кетган, кўтарилмайди. Билдимки, умр йўлдошимга дуо бермоқчи. Лаби қимирлай олмас, кўзининг икки четидан тинмай ёш оқар, аммо нигоҳи унга термилганча нималардир дерди. Кўзида илтижо мўлтиради. Бу — ризолик сўраш, бу — қарздорлик, бу — узр видолари эди, эҳтимол! Онам менга, ўғилларига ундай қилмади, фақат кўзлари билан охириги гапини кўёвига айтди!

Онам чарақлаб юрган пайтларда ҳам тезда-тезда: “Ҳой қиз, агар шу етимнинг дилини оғритадиган бўлсанг, у дунё-бу дунё розимасман”, деб қўяр, қайнона-куёв ҳаминиша бир-бирини ёқлаб муносабатда бўлишарди.

Онамга ёққани, унга малҳам бўлгани учун ҳам, умр йўлдошимнинг изларию озорларини кўзимга суртиб юрган-дирман...

* * *

Рашкчи эркакнинг аёли энг озурда аёлдир. Ўзига келмай, очилмай, яйрамай юради. Эркак рашк қилмаса-чи?! Буни қарангки, бунда ҳам аёл ўзини хор сезар экан.

Уйимизда рашк йўқ эди, бошидан шундай бўлган. Таниш-билишлар кўча-кўйда сўрашишса ҳам, синфдош-курсдош дўстларим уйга меҳмон бўлиб келишса ҳам, турмуш ўртоғим

очиқлик билан, югуриб-елиб муомала қилар, ортларидан ҳам илиқ таассурот билдирарди. Ҳеч қачон улар ҳақида хижил саволлар бермас, ўзи ҳам ғашланмас эди. Аёлликнинг ғалатилигини қарангки, бу менга ёқмай бошлади: рашк муҳаббатдан туғилади, демак, менга кўнгли йўқ экан-да, дейман. Мен рашк қилишга арзимабманми, дейман. Ўз аёлини бировдан қизганмаган эрни баҳоси неча пул, дейман. Худо урган бўшанг одамга учрабман-да, дейман. Яна, яна... ичим чексиз “дейишлар”га тўлиб кетди. Охири: “Нега мени рашк қилмайсиз?” мавзусида катта жанжалга тайёрландим. Бир ҳафта давомида энг кучли гапларни ёдлаб, қуролландим. Ва бир кун уришни бошладим. Чунон беҳато, чунон зўр гапирдимки, ҳатто орада бир-икки нозикроқ гап ҳам ўтиб кетди. “Эҳ, энди сапчиб кетмасайди”, деб қўрқиб ҳам турибман. Ёдлаган нутқим тугаб, жавоб кутяпман. У нима қилди денг? Шу дақиқагача газета билан юзини тўсиб, ўқиётгандай бўлиб ўтирганди. Газетани юзидан туширди-да, босиқ овозда: “Хўш, гапингиз тугадими, юринг энди, бир чой ичамиз”, дейди! Энди алам қилишини кўринг: рашк қилмаганига эмас, энди зўрға йиққан гапларимнинг бекор кетганига йиғлардим! Аёл руҳиятининг мураккаблигини қаранг: норозилигим кучаяверди. Бир куни: “Менга бефарқ қарар бўлсангиз, бу уйда ўтиришдан не ҳожат?” деб яна хуруж бошладим. (Ёшликнинг ғўрлиги-да!)

Шунда у киши столни зарб билан бир чертди-да: “Билиб қўйинг, ҳали рашк қиладиган иш йўқ. Мабодо бўлгудай бўлса, нима қилишимни ўшанда кўрасиз!” — деди. Бу гап паст овозда айтилган бўлса ҳам, шундай жарангладики, суяқларимгача етиб борди. Бир зум қотиб қолдим. Сўнг... бир синоат бўлди. Бутун жисмимга яйраш таралди. Ўтим ўчди, тутуним тарқалди. Бирам тиниқ, бирам ёқимли роҳат ҳиссини туйдим.

Демак, яхши кўраркан, дейман, демак, керак бўлса, юрагида рашк бўлади. Демак, турмуш ўртоғим ҳамма нарсага йўл бераверадиган бўшанг, орсизлардан эмас, шукр, минг шукр, дейман... Ана сизга аёл! Тавба, тавба, жуфти сийласа ёқмади, ўта ҳурмат қилса ёқмади, кечирса ёқмади. Бир зарда қилиб эрди, ипақдай юмшади ва эркагига аввалгидан зиёд боғланиш сизди...

Ким ўзи аёл?

Дейлик, эртага оғриб қолмаслик учун бугун эҳтиётимизни қиламиз. Бу бир жон ташвишидир. Бир неча йил кейин берадиган меваси илинжида бугун кўчат экамиз. Бу нафс ташвиши. Келажакда яхши одам бўлсин деб, боламизга муштдаклигидан тарбия бера бошлаймиз. Бу келинники ё куёвники бўлиб кетадиган бола учун қилинган тадбиркорлик. Унинг олдида рўзгор деган, эру аёллик деган нарса катта уюшма ва эллик-олтмиш йилга мўлжалланган буюк битимку! Ҳамма тайёргарлик, зийраклик ва тадбиркорлик шунга бағишланиши ва оила руҳияти деган нозик муҳит синдирилмай сақланиши лозим!

Пайгамбаримиз жаноби Расулulloҳ бир ой оилаларига бормай идда сақлаб, масжидда ётиб юрибдилар. Бир куни аёлларидан бири тамадди кўтариб хабар олгани келибди. Ул жаноб аёлларини дарвозагача кузатиб қўймоқчи бўлибдилар. Худди шу аснода ёнларидан икки одам ўтиб қолибди. Шунда жаноби Расулulloҳ уларни тўхтатиб: “Биродарлар, кўнглингизга келмасин, бу аёл ўз рафиқам Умму Салама бўлади”, дебдилар.

Хўш, ул зот нега ундай қилдилар? Эру аёлни бир-бирига ишониб туришининг ўзи кифоя эмасми? Ул Ҳазрат эл ичида ўзи ҳақида гумонлар тарқалишининг олдини оляптилар, биргина гумон ҳам оилани зилзилага солади... Дунёнинг жами тирик мавжудоти ташқи таъсир остида ёки яхшиланади, ё ёмонлашади. Оилага путур етказадиган нарса — гапдир. Ва у ташқаридан келади. Яхши-ёмон гаплардан нафақат бугунимизни, бундан кейинги йилларимизни ҳам асраш ҳаракатида бўлишимиз керак. Буни докторлар қасалнинг олдини олиш дейдилар. Гапни айлантириб олиб келиб, шундай демоқчиман:

Оиламизда рашкнинг йўқлигига, ўйлаб қарасам, ўзим сабабчи эканман. Ҳар гал хонтахта атрофидаги суҳбатларда, кези келса жойини топиб, энг яхши дўстларим, танишларим ҳақида, уларнинг қайси хислатларини ҳурмат қилишим, мента қилган яхшиликлари ҳақида гапираверар эканман. Уларнинг ўзи ва оиласи хусусида гапириш жараёнида ҳаётга, одамларга бўлган ўлчов, баҳоларимни ҳам билдириб, ўз дунёқарашим билан жуфтимни огоҳ этарканман. Нафақат эркаклар, ҳатто аёл танишларим, қариндош-уруғларим ҳақида ҳам худди

шундай сингдириш ишларини олиб борарканман. Мен бундан қандай мақсадларни кўзда тутардим:

1) Жамоат ичида юрадиган аёлман. Бекатларда, йигинларда танишлар билан суҳбатлашиб қолишим, бир бекат, ярим бекат йўлда кимдир ёнма-ён сўзлашиб бориши, йигит дўстларим йўқлаб келиб ёки телефонда ҳол-аҳвол сўраши мумкин. Шу вазиятларга жуфтни тайёрлаш керак.

2) Билдимки, умр йўлдошимнинг феъли оғир, ҳар кимга ҳам, ҳар қачон ҳам очилавермайди. Эшигимдан ҳам ҳамиша ёқимли одам кириб келавермайди. Шунинг учун ақлим етганча атрофдагиларнинг фақат фазилатларини қулоғига қуярдим. Уларнинг унча-мунча камчиликларини кейинчалик билиб қолса ҳам, мен берган биринчи таассурот уни совутмай турганини сезардим. Ва бу билан жуфтимни ширин муомала қилишга созлаб қўярдим.

3) Бу киши етимхонада ўсгани учунми, одамовироқ, тўғри-ку, деб қаттиқ гапни ҳам тикка айтаверадиган, мулозаматни билмайдиган одам эди. Унинг устига камчилигини айтсанг, оғир оларди. (Ҳамма эркаклар ҳам шундай!) Шунинг учун бировлар ҳақидаги суҳбатларни атай айлантириб айтаверар, айтаверар эдим. Токи у аёлим бундай одамларни ҳурмат қиларкан, мен ҳам ўшалар каби бўлиб олишим керак экан-да, десин деб! Қолаверса, харидор бўлган йигитлар қандай одамга турмушга чиқди экан, деб қизиқиши аниқ. Жуфтимнинг кўриниши билан эмас, катта қалби, мени тушуниши, оиламизнинг самимийлиги билан улардан устун келишини жуда-жуда истардим. Ва минг шукр, худо ниятимга етказди ҳам!

4) Энг асосийси, шу тарзда оилада рашкка ўрин қолмас экан. Вазиятни шу даражага олиб келибманки, қадрдонларим келса, сиз Акромсиз, сиз Пўлат ака, сиз Ортиқбой деб чеҳра очиб кўришарди. Сафарларда бўлса, мен тайинламасам ҳам, ўша ердаги курсдошларимни кўриб келар ва буни фақат мени хурсанд қилиш учун қилаётганини билардим.

Аёл хоҳласа, уйида булбул бўла олади. Инсонни инсонча гап зериктириши мумкин, лекин булбулни жон деб эшитади. Сўзни куйга айлантириб айтса бўлади: яхши кишилар ҳақидаги яхши гаплар, одамларнинг ибратли ишлари, эркакнинг ўзи ва авлоди ҳақидаги мақтовлар, ҳар бир қилган яхши иши ҳақидаги тан олишлар... Куй бўлмай, нима! Бу

эркакка ўнгланиш, яхшиланиш, ғайрат беради ва энг кераклиси — уни ўша булбул аёлига мубтало қилади...

* * *

Эркак аёлига астойдил ишончда бўлса, аёл шунчалик таранг тортиб, ўзини қарздор ҳис қила бошларкан. Бу ишончни нима билан тақдирласам экан, деган безовталиқ билан яшаркан. Навбатдаги шеърый тўпламим чиқадиған бўлдию Тошкентга қўлёмани умр йўлдошим олиб борадиған бўлди. Қоғоз ўрамини қўлимдан оларкан, “Нега буни чўғи кам?” деди. (Мен муҳаббат ҳақидаги шеърларимни ажратиб қолдирған эдим. Жуфтимнинг ҳурмати учун шундай қилғандим. Нимаики ёзсам, биринчи шу кишига ўқийман, шеърни нозик тушунади. Аммо муҳаббат мавзусида ҳам ёзаяписизми ёки ёзганингиз қани, деб сўрамаған.) “Ёшим катта бўлиб боряпти, муҳаббат ҳақидагиларини қўшмадим”, дедим зўрға. “Бекор айтибсиз, қани дарров қўшиб қўйингчи, шунча меҳнат қолиб кетадими?” деди ва уларни ҳам олиб кетди. Маълумки, шеър ошқору пинҳон дард, армону истак дегани. Ҳамма малоли шу кишига бўладиган гаплар бўлиши мумкин.

Китобларим чиқади, у кишининг бир оз синиб, ўйчан бўлиб қолганидан биламанки, уни ҳижжалаб ўқиб чиққан. “Қандай бўлипти, дадаси?” дейман. Китобнинг ҳамма жиҳатига кўнглимни кўтарадиған изоҳлар топади, аммо муҳаббат мавзуидаги шеърлар хусусида лом-лим демайди, гўё уларни ўқимағандай.

Ана ўшандай пайтларда менинг ич-ичимдан изза бўлишимни кўрсангиз.

Аёлнинг феъли жумбоқ: айни шу кўнгил хусусида эркаги тергайверса, уни ёмон кўриб нари бўлавераркан. Агар бепарво бўлса, жуфтига талпиниб келавераркан...

* * *

Одатда мен шеърларимни бирор қўшиқ оҳангида хиргойи қилиб тўқийман. Куй шеър вазни, сўзларнинг жарангдорлигини ясашимда қулайлик беради... Шундай қилиб, муҳаббат ҳақидаги ҳали қоғозга тушмаған шеърларимни минғирлаб хиргойи қилиб

келаётган эдим. Роса қалин қор ёққан. Қўлимда нарсалар. Шу пайт худди биров итаргандай оёғим тойилдию буй баравар гурсиллаб йиқилдим. Сумкам у ёққа учган, зонтик бу ёққа. Қаттиқ тушганим учун нима бўлганини ҳадеганда билавермадим. Бирдан вужудимга ўт тушди — одамлар қараб турибди, тезроқ туриб олай, деган ўй келиши керак аслида, йўқ, миямга бошқа бир андиша тиқилиб қолган: “Муҳаббат ҳақида шеър ёзмай мен ўлай, мен бекорга йиқилмадим, ёшим бир жойга борганда муҳаббатни эслашга бало борми?! Худога хуш келмади”, дердим фақат. Эпланиб базўр ўрнимдан турарканман, юрагимда бир баланд овоз эшитилар ва у бутун жисмимни қоплаб олган эди: “Худо жазолади мени, бу шеър болаларимнинг дадасига хиёнат бўлди, ишқ ҳақида шеър ёзишнинг ўзи фирт хиёнат, шунинг учун йиқилдим, шу сабабли йиқилдим”, деб жарангларди у овоз. Атрофга қаролмайман. Гўё гапимни ҳамма эшитиб тургандай.

* * *

“Уруш ва тинчлик” романининг бир жойи бор: “Биз бировларни бизга қилган яхшилигига қараб эмас, ўзимизнинг уларга кетган яхшиликларимизга қараб яхши кўраимиз”, дейилган.

Рўзгордаги эру аёл шунинг учун ҳам бир-бири билан киришиб, пайвандлашиб, бориб-бориб бири кетса, иккинчиси ҳам эргашиб кетадиган бўлиб қоларкан. Бу ҳам бўлса Худонинг мўъжизаси.

Биласизми, аёл зотининг йўқдан бор қилиш, ўз қўли билан ўзини тиклаш, ўзига ўзи табиблик қилиш имкони қонида борлигига ўзимнинг мисолимда кўп гувоҳ бўлганман.

Изтироб бўларди ҳаётимда, муаммолар, чорасизликлар бўларди. Аммо уни ҳеч кимга айтмасдим, айтсам каттариб, кўпайиб кетаётганга ўхшарди: юрагимдагини тилим эшитиб иккитага, қулоғим эшитиб учтага, рўпарамдаги одам эшитиб, бир нечтага кўпайтиришнинг нафи не? Фаҳмлаганмисиз, биров сизга ачинган сари дардингиз оғирлашади, кўпайгани шу-да! Мен эса, аксинча, тескари бир иш қилардим. Жуфтимнинг битта яхши ишини ўн кишига таърифлаб берардим. Таърифлаш жараёнида тилим, дилим яйрарди, қулоқларим яйрарди. Эшитаётган одам: “Қаранг, қандай яхши

инсон экан-а” деса, “Ана кўрдингми, унинг яхшилигини
 Ҳатто бошқалар билипти. Сен эса нуқул айбини топасан”,
 деб ўзимни ғазаблашга тушардим... Аёл зоти шу тарзда ўзини-
 ўзи эритиб, рўзгор деган мушкул тақдирга ўзини-ўзи
 кўникириб, иситиб бораркан.

* * *

Мен ўйларканман — рўзгорим мен билан тирик, ҳар
 нуқтасида бармоқларим изи бор деб: ундай эмас экан. Турмуш
 ўртоғим оғриб қолди. Операция қилишадиган бўлди. Ҳар хил
 тахминлар айтилди. Энди қайтмаса-я, деган ваҳм босди мени!
 Уйимга, ҳовлимга назар соламан: бир совуқ, ҳаммаёқ бўм-
 бўш. У ясаган эшиклар сўппайиб туради, у ясаган дераза-
 ларнинг кўзи бақрайган. Қозон кучоқлаб йиғлаётган қопқоқ-
 гача ўзи ясаб берган эди. Кўзимга у болға, ранда, кетмон
 кўтарганча ҳали шифтда, ҳали томда, ҳали қозикда, ҳали
 гулзорда кўринаверарди...

Бу чарх аввал осмонни, тоғни, уммонни,
 Хуллас, бари чўнгликнию кенгни яратди.
 Сўнг шу осмон, тоғ, уммондан бир ажиб жонни —
 Сизни — барча чўнгликларга тенгни яратди.

Қолган ҳамма мавжудотнинг номи майдадир,
 Сизнинг қадар яратмади — нени яратди.
 Сиздай зотнинг таърифини ижод айла, деб
 Энг сўнгида зарралардан мени яратди.

Гуноҳ

Иссиқда хўп пишгач,
 сояга етишгач,
 Дарахтга раҳматим айтмаганимдай,
 Чанқоқда толиқиб,
 сув ичгач қониқиб,
 Сойни тавоф этиб қайтмаганимдай,
 Иш битса севиниб,
 ўзимни дев билиб,

Яратгич қўлимни унутган каби,
 Ҳамиша керагим —
 ишчан юрагимни,
 Яратгич кўнглимни унутган каби,
 Сизни —
 Тўкис сўзим бўлган,
 кўрар кўзим бўлган,
 Йўқ, нақ ўзим бўлган —
 Сизни
 Унутиб қўяман ҳар сафар!
 Ширин жонингизни
 ўтказиб менга
 Бор имконингизни ўтказиб менга,
 Қандоқ бор юрибсиз демай лоақал,
 Унутиб қўяман ҳар сафар, ҳар сафар...

Хумо қуши

Кўркам-кўркам чиройлардан нарида,
 Оддийгинамсиз,
 Фолиб келган юзта норнинг баридан
 Сиз биргинамсиз.

Бийрон тиллар очолмаган дилимни
 Очган жимимсиз,
 Саробларга тўла қанча йилимни
 Топган чинимсиз.

Ўнглагимда йиллаб-йиллаб кутганим —
 Тотли тушимсиз.
 Эртақлардан фақат мен деб қайтган у —
 Хумо қушимсиз...

Шукрона

Гуллик қаён, бу боғ аро куртак — ниш эдим,
 Меҳрингизнинг тафтларида гул бўла қолдим.
 Хуш ва нохуш қуйлагувчи оддий қуш эдим,
 Сизга келгач, сайроқи булбул бўла қолдим.

Тоғим десам, тоғлар каби вулқонингиз йўқ,
Сокинлик-ла қаддимни тик тутиб турасиз.
Денгиз десам, гирдобингиз, ўпқонингиз йўқ,
Аммо сўнгсиз хатоимни ютиб турасиз.

Ҳали ишқнинг баҳосини топмади дунё,
Сиз ишқдан-да баланд, ишқдан покиза бир тахт!
Кимман ахир? Асли сизга буюклар раво,
Ушоққина елкам узра сизга кўп оғир бахт...

Уйим қуёшига

Сиз жарроҳ қўлида қолган у кунни
унутмайман!
Кўзларимнинг қароқларига қаро билан
ёзилган у кун!
Сизни, оддий “керагим” дебман-а!
Оддийгина “тиргагим” дебман-а!
Ҳам жўнгини айтибман-а, мен
“бизлар иноқ яшаяпмиз” деб...

Ўшал аснода,
Беморхона остонасида
Бир зумгина ўйлаб кўрдим дунёни Сизсиз!
Ё алҳазар!

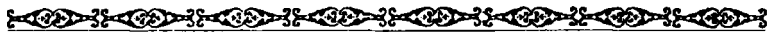
Шунда англадим:

Агар Сизни ҳаётимдан тортиб олсалар,
Менда менинг пўчоғимдан бошқа
ҳеч нарса қолмас экан, ҳеч нарса!!
Кўзларимнинг қароқларига
қаро билан ёзилган у кун,
Мен уйларга сиғмайин қолдим...
Сигмай қолдим

Ўзим ўзимга.

Тўрт томоним қийратма даштдай,
мен йўқотдим мўлжал, мувозанатни.
Кафтингизда турар эдимми? Сиз кетгач,
Ерга ёмон тушдим қарсиллаб!
Осмонимга устун эдингизми?
Борлиқ қулаб келар бошимга!
Сизмидингиз кўрар кўзларим?

Сиз кетгач,
Оҳ боламга, болаларимнинг
кўзларига боқолмай қолдим!
Айтар сўзим сизмидингиз-эй,
 маънилик гап тополмай қолдим!
Тўрт болани чўнтакка жойлаб
 юрмас эдингиз-ку ахир Сиз?!
Мен уларни бу чоғ қаерга
сигдиришни билолмай қолдим!
Юрагимнинг қоқ ўртасига
 пичоқ каби қадалди фарёд,
Кўзим кўрмас, қўлларим сезмас,
Симоб каби қалққан тан билан
мен чорасиз. жовдираб қолдим
Анджоннинг кўчаларида!..
...Кўзларимнинг қароқларига
 қаро билан ёзилган у кун.
Жарроҳ Сизга қайта жон берди!
Жонингиздан жон
 топдим мен ҳам!
Омон қолган бу жонлар аро
 ўз-ўзимни қайта топдим мен!
Сўнгра сиздангина иборат,
Сиз туфайли бор олаимни
Мен тиз чўкиб бағримга босдим.
Энди уйим остонасига
 қайтар бўлди Умр Қуёшим!
Нурларига берайин энди
 икки ўғил, икки қизимни!
Ва шу уйим пештоқига
“мен энг бахтлиман”,
 дея ёзайин!
Айтиб юрай, жон пардаларда
 тирикликнинг энг соз,
 энг ширин,
 энг покиза кўшиқларини!
...Кўзларимнинг қароларига
 қаро билан ёзилган
 у кун...

КЕЛИНЛИК МАСЪУЛИЯТИ

* * *

Жуфтингиз билан нонушта қиялпсиз. Шу пайт қайнонангининг овози келди: “Яхши бор, болам. Албатта, тушлик қилгин, оч юрмагин, бўптими?!” “Ойим укангизни кузатяптилар, омон бўлсинлар, жуда меҳрибонлар-да, — дейсиз чой узатаётиб ва кулиб туриб юмшоққина қўшиб қўясиз, — лекин сизга унақамаслар, сиздан унча хавотир олмайдилар”.

Эркагингизга бу гап малол келади. “Онам менга жонини ҳам бериши мумкинлигини сен қайдан биласан”, дейди ичида... Бу гап ўтди-кетди, дейлик.

Бир куни ўғли чарчаб турган пайтида онаси битмай келаётган бир чала ишни эслатади. Ҳар сафар хижолат чекиб “Эсимда, онажон” дегучи ўғилнинг қўнглига бу гал “Нега энди шу ишни фақат мен қилишим керак?” деган зардали ўй келади. Бу ҳам ўтди...

Кунлардан бир кун яна онаси бир оз гинали гап қилиб қолади. Онанинг кўзига бирор марта кўз қадаб қарамаган ўғил бирданига: “Нима, мен ўғайманми, ё бошқа ўғилларингиз осмондан тушиб, мен ердан чиққанманми?” — деб бақириб юборганини билмай қолди! Ўзининг ўшқириғидан эркакнинг ўзи ҳам карахт қотди. Хонадонни гўзал қилиб турган нафис қобиқ жаранглаб синди, нозик тор узилди. Онанинг бошидан бамисоли қайноқ сув қуйилди. Йўқ, йўқ, бошига эмас юрагига қуйилди — “жаз-з-з” этди бир нарса кўксидан!..

Хўш, келин ойим, энди нима бўлади? Шу ҳолат маъқулми сизга? Ўзингизнинг ҳам рангингизда ранг қолмабди. Ҳовлига илон киргандай бу совуқ вазият сиз туфайли содир бўлди. Эшилибгина чой узата туриб, тилингиздан кетган хиёнатнинг ҳосиласи бу! Эт билан тирноқнинг орасига ниш уриш бу!

Тоғни толқон қилишга қурби етадиган эркакнинг бир ожизлиги бор, дунёни ҳушёр қўриқлашга қодир эркакнинг бир гофиллиги бор: ки у аёлидан эҳтиёт бўлмайди! Аёлнинг бир ишораси билан инсонийликдан чиқади, аёлнинг бир гугурт чақиши билан дунёсига ўт қўйиб, қараб ўтиради.

Таъкид: Сиз бу нотавон эркак қошида ёмонлик келтирадиган ишоралардан тийилинг! Кўрдингизми, тилингизнинг қилдай гуноҳидан филдай кўнгилсизлик бино бўлди. Ҳали бунинг қайтими бўлмайди дейсизми! Фақат унинг болангизга қайтгани ёмон, келин ойим!

* * *

Келин ойим, сиз чиройли гапирасиз, жуфтингизга ёқадиган қилиб гапирасиз. Эркак зоти мақтовга бесуюк бўлади, бу сизга қўл келади. “Онам сизни ундоқ суюдилар, опам сизни бундоқ мақтайди. Акам сизга мана бу кўйлакни бериб юборибди, ҳурматингизнинг баландлиги-да бу!” деганингиз сари эркагингиз саригёғдай эрий кетади. Қарабсизки, ҳайит-арафаларда аввал сизнинг онангизни йўқлаб, кейингина ўз онасиникига келади. Сизнинг опа-укаларингизни тўрт-беш йўқлагандан кейин, ўз эгачисинглисиникига бир бора кириб қўяди. Сизга бу ҳол хижолатлик туюлмайди, ҳатто ёқади. Туппа-тузук йигит қўлингизда манқуртга айланди. “Мен камолга етгунча онамнинг икки кўзи қону йирингга тўлган, аввал ўша муштипаримни кўрай”, демайди эркагингиз. “Хотинимнинг уруғи уч-тўрт марта кўнглимни олган бўлса, жигарларим мени улғайтирди, емай едириб, киймай кийдирди. Шу товусдай товланиб турган хотинни ҳам шулар олиб берди — изларини ўпиб, аввал шуларнинг кўнглини олишга шошилай”, демайди! Чунки у сизнинг етовингизда.

Эркагингиз фақат сиз томонга юкиниб, ота-она ва жигарларидан нари бўла бошладими, огоҳ бўлингки, у эрта туриб индинга сиздан кечиб, сизга орқа ўтириб, хотинининг этагида намоз ўқийдиган, сизни зор қақшатадиган ўғил бўлиб тақдирингизга қайтади!

Сиз эркагингизга оға-инисини ҳеч қачон ёмон демагансиз. Улар келса-кетса жонингизни садақа қилиб кутасиз. Ҳатто бировларга улардан миннатдор гапирасиз. Эркагингиз ўқтам йигит, қўлидан келса, ҳаммага яхшилик қилса! Жигарларидан ҳеч нарсани аямайди. Аммо бу кетаётган сарф-харажатлар баъзан юрагингизнинг тагида гашлик пайдо қилади. Эрингиз эса тинмай яхшилик билан банд! У ҳеч қачон буни раҳмат эшитгани ё атрофга кўрсатгани қилган эмас — унинг феъли шундай.

Келин ойим! Орага яна сиз ораладингиз:

— Укангизга олиб берган костюм роса ярашибди-я, акаси борларнинг бахти бор-да, — дедингиз.

— Синглингизга ясаптириб берган жавонингиз уйини яшнатиб юборибди. Қизи тушмагурнинг оғир-босиқлигини қаранг, ўрнида бўлсам, бўйнингизга осилиб раҳмат айтардим, — деб қўйдингиз!

— Мана икки ойдан бери акангизнинг ишини қилаяпсиз. Раҳмат сизга. Кимнинг укаси ўз тирикчилигидан қолиб акаси учун ўлиб ётибди. Сизларга жуда-жуда ҳавасим келади, — дейсиз ниқтаб тезда-тезда...

Бундоқ қараса, гапларингиз ширин. Ҳеч кимни қарғамаяпсиз, мана бу иши хато демаяпсиз, яхшиликни тўхтатинг ҳам деганингиз йўқ. Фақат юрагига сездирмай тариқдеккина гумон уруғини солиб қўйдингиз. Эркак мўрт-да! “Дарвоқе, ўлиб-тирилиб уларга илинаман. Демак, атрофда мендақаси кам. Нега жигарларим хурсандчилигини менга билдирмайди? Хўш, қани улар менга нима қилиб бердию мен нима қилдим”, деган ўргимчак тушади ўйларига. Ва миясида айланавереди, ақли унинг тўрига ўралашади, қарабсизки, бир куни акаси келса... муздай сўрашади ва унга норизо тарзда тикилиб қўяди: “Ишингни кулдай бажариб қўйдим. раҳматинг қани? — дейди у кўз! — Уринтириб қўймадимми, ҳолинг қалай, дейишга ярамаяпсан-а!” дейди у нигоҳ..

Келин ойим, ним қочиримларингиз иш берди — оғани орасидаги жаннатий кўприкка ўт кетди! Жигарларнинг қийғос гуллаган, уларни яйратиб, яшнатаётган баҳорига қор уфурдингиз! Миннат фасли бошланди! Эрингиз оға-инисига қилган яхшилигини ҳисоб-китоб қила бошлади! Бу орқага

кетиш, бу таназулдир! Бир-бирини рози қилган жигарларни Аллоҳ ёрлақайди. “Кимки ризқим улуг, умрим узун бўлсин деса, қариндош-уруғларига меҳр-оқибатли бўлсин”, дейилади Ҳадиси шарифда.

Миннатни кўзгатиб, дуо олиб турган боғингизга гармсел чорладингиз. Водариг!

* * *

Манман деган эркак ҳам аёлнинг гапига лаққа тушади. “Хотинидан кўрққан эркак эркакми”, дейди кўксига уриб айримлари. Ҳақиқатан ҳам аёли ундан зириллайди. То кўчага чиқиб кетгунча атрофида бўз кўйиб югуради. Кўзлари ҳадик билан унга жавдираб туради. Шунинг учун эркакнинг кўнгли тўқ — “гаҳ” десам аёлим кўлимга кўнади, уйда хўжайин менман, дейди! Аслида эса, асосий ишлар аёлнинг хоҳиши билан бошқарилади: аёли кимни мақтаса, эркак ўшанга илжайиб қарайди, кимни ёмонласа, ўшани ёмон кўради. Икки оғизгина ҳезлаб кўйса, кўшни билан уришиб чиқади, озгина гап едирса, хотини айтган одамни бориб мукофотлаб келади...

Келин ойим, мен бу ўринда эркакдан газабга минмаяпман, уни лақмага ҳам чиқармайман. Балки Аллоҳ уларни бизнинг фойдамизга шундай самимий, ишонувчан яратгандир. “Мана сенга зўр, аммо ғўр зот. Сенга берганим — тафаккур билан ундан ЯХШИЛИК ЯСАЙСАН”, дегандир. Бундай ўйлаб кўрсангиз, кучга тўлган билаги, ихтирога қодир ақли, юрагида шердай шиддати билан эркак ҚУЙМА ОЛТИН. Аммо уни шу туришда на пул қилиб бўлади ва на чаккангга қистиргани гул!

Аёл эса ЗАРГАР! Умр бўйи эркагидан оиласи учун керакли нарса ясаш билан уриниб ўтади.

Келин ойим, илоҳим, инсофли заргар бўлинг!

* * *

Келин ойим, оилангизга узоқ-яқин бўлган кишилардан озорлансангиз, ичингизга ютиб туринг. Обдан мулоҳаза қилгачгина эркагингизга сездиринг. Йўқса, сизнинг гапингиз билан бир совиган кишисига у қайта исимаи кўяди. Кейин чандон ўт ёқсангиз ҳам ўрнига келмайди. Жужтингизга у

эгачи-сингилдир, тоға-жиян ёки онадир, ё сизнинг қавм-қариндошингиздир, ҳар эҳтимолга қарши, улар ҳақида эркакка фақат яхши ахборотларни айтиш лозим.

Дейлик, сиз жуфтингизга яқинлари ҳақида ҳеч ёмон гап айтмайсиз. Лекин бу сиз учун ҳали ютуқ эмас, бу билан ҳали сизнинг номингиз яхши эмас. Боиси, уйланган эркак учун аёл таянч нуқта, иқлим яратадиган манба бўлиб қоларкан. Аёл бамисли дирижёр — қўлидаги чўпи қаёққа қимирласа, оиладаги куй шу ёққа ўзгараверади. Балки бу табиийдир, шундай бўлиши керакдир. Демак, эрларимиз гофил қолса, биз айбдор! Одамгарчилиги сушт кетса, бизда хато! Жуфтингиз опасини ёки синглисини йўқламай қўйди. Сиз борманг, демадингиз, фақат эслатмадингиз. Ўзингиз эсладингиз, лекин бормаса бормас, харажат камроқ бўлади деб, атайи айтмадингиз ёки ёдингиздан кўтарилди. Гоҳида эслатсангиз ҳам бормаслиги мумкин. Баъзан шундай гапларни эшитамиз: “Менда нима гуноҳ, минг марта опангизникига боринг, боринг дейман, ҳатто йиғлаб ҳам ундаб кўрдим, бормади”, дейди! Демак, ўша жигарнинг бир гапи ё у яшайдиган муҳит уни итариб туради, у томоннинг юрак тортадиган илиқлиги кам. Келин ойим, мана шу ўринларда жуда ҳушёр туриш керак: эркакка очиқ хитоб, сўппайган таклиф сингмайди. Энг яхшиси, сиз жойини топиб ўша қайнсингил ёки қайноғанингизнинг яхши ишларидан гап ташлаб боринг. Уларнинг эркагингиз ҳақидаги яхши гапларини кўшиб-чатиб эслатиб туринг. Яна шундай гапларни ҳам деб туринг:

— Эшикдан акангнинг ё укангнинг кириб келиши куёшнинг келиши билан тенг бўларкан, тунов куни акам келганда чунон яйрадим-да!

— Қайнонам сизларни яхшиям ўғил-қиз қилиб туғибдилар. Акасини кўрганда қиз боланинг ҳамма гами унутилади.

Ёки:

— Худо хоҳласа, ҳайит келса, опангизнинг уйига саҳарлаб кириб боринг. Дадаси тирилиб келгандай бўлсин. Биласизми, эрнинг уйи жаннат бўлса ҳам, аёл киши остона пойлаб жигарини кутади!

Ёки:

— Бугун тушимга синглингиз кирибди. Сал хомушроқ кўрдим-да, тинчмикан?

...Ва ҳоказо! Шундай гаплар асносида жуфтингизнинг жигарига мойиллашаётганини, исиб бораётганини шундоқ-

қина сезиб, маза қила борасиз. Дунёда узилганни улашдай, яримларни яхлитлашдай фароғат борми?! Келин ойим, эсингизда бўлсинки, жигарлар ўзлари ҳеч қачон бир-биридан совумайди, уларни орага кирган бегоналар ажратади. Бундай ҳолларда ҳамиша ҳадик ва гумон келиндан бўлади. Ўша ёмон ном сиздан соқит бўлсин.

Яна ўйларсиз, шунча заҳмат бир келинга кўп эмасми, боламни боқаманми, жигарларни топиштираманми деб! Узоқни кўзласангиз, шундай қиласиз. Сизнинг номингиз топиштирувчи бўлсин, яхшиликларни уюштирувчи бўлсин. Жавобига ўғилларингизга ўзингиздай инсофли, иймонли, жон озиғи келинлар келажак!

* * *

Ўғил болалар оналарига суйкалувчан бўладилар. Она сифатида айтаманки, ўғилларимга кўпроқ боғлиқлигимни, ҳар сафар улар ҳақида ўйласам, юрагимда тоғлар юксалаётганини сезаман. Аёл борки, мен кабидир.

Келин келгач, бир булбулинг иккита бўлгандай, икки ой, икки куёш уйингга барабар тушгандай бўлади. Хонадонинг камалак рангига беланади. Сурурдан бошинг айланади. Лекин шу билан бирга, ўғлингнинг сендан аста-секин узилаётгани ва келин томонга боғланаётгани сезила бошлайди. Яхши она: “Ўғлим ўз жуфтини топди-да, ҳали булар ёшда”, дея ўзини юпатади. Калтабин она эса: “Кеча келиб, ўғлимни ўзига қаратиб олди-я” ёки “ўғлим келинни мендан аъло кўрди-я” дегиси келади. Биринчи она юрагида мунг турса-да, ўзини бу ҳолатга осон кўндиради. Кейинги баттол она эса, шу ондан бошлаб, келинчакнинг хатоларини излашга тушади. Нафақат она, опалар ҳам, сингиллар ҳам ниҳоятда яширин ҳолда, сал бўлсаям келинчакдан жигарларини қизғанадилар. Буюк Шарқ одобида келинлик илми катта илм ҳисобланган. Келин оила мувозанатини сақлайдиган ўқ томиридир. Унинг ҳар бир хатти-ҳаракати ҳисобда туради ва момоларимиз бу борада шундай йўл тутган эканлар:

1) келинчак оила аъзолари қошида куёвига ҳеч қачон юзланмаган;

2) куёв ҳам уйдагилар эшитадиган жойда келиннинг отини атаб чақирмаган, ҳатто умр бўйи эру аёл бир-бирларини фарзандларининг номи билан чақирганлар;

3) атрофдагилар қараб турганда келин-куёв бир-бири билан пичирлашиб гаплашмаган;

4) келиннинг оила аъзолари олдида куёвга ноз-истиғно қилиши ёки куёвнинг келинга атойти лутф қилиши уят ҳисобланган.

Келин то оилага киришиб, куёвнинг хонадони уни фарзанддай суюб қолгунга қадар, юқоридаги усул муолажа ўрнида бўлган ё айтиш мумкинки, ўшандай йўл билан келин куёвнинг яқинларига ботмайгина сингишиб борган...

Келин ойим, шу куёв сизники — умрингизнинг охиригача минг айланиб, минг ўргилиб яшайверасиз. Фақат ўзингизни шундай тутингки, куёвга ҳам обдан ўргатингки, гўё ўғиллари сиздан кўра ота-онасини, ака-укаларини кўпроқ яхши кўради ва шунинг учун уларга доим эътибор беради. Ана ўшанда сиз малол келмайсиз, оиладагилар хотиржам яшайдилар, ўзингизга ҳам келинлик татийди.

Нафсиламрини айтганда, опа-сингиллар учиб кетадиган қушлар, ота-онанинг йўли эса дарвозага яқинлашиб қолган. Уларни кўриб қолиш, суҳбатлашиб, эркаланиб-яйраб қолиш ҳам ўғил учун ғанимат! Ота-она бола боқиб эмас, келин кўриб, қиз чиқаргач кўпроқ азият чекадилар. Уларнинг кунботарида дуосини олиб қолинг, келин ойим!

* * *

Қуш уясида, келин оиласида кўрганини қилади. Уядаги ишларнинг хато бўлганлигини англаб туриб ҳам, уни такрорлаб қўяверар экан бандаси...

Камолга етгач, кейинчалик оилалик бўлганимдан сўнг ҳам, онамнинг баъзан жаҳл устида айтиб юборадиган айрим сўзларидан оғринар, бундай қаттиқ гапни айтманг, деб норизолик билдирардим. Йигирма бешга кирдим — ундай гапдан ўзимни тийдим. Ўттизга кирдим — айтмадим. Ўқиган-ман-да, онамдан кўра маданийроқман, дейман ўзимча! Ўттиз бешга кирдим, болаларим авжи тўполончи бўлган, кетма-кет оғрийди, ҳеч нарсага улгуролмайман, асабим қақшаган. Бир куни тўс-тўполоннинг ичида ўша мен ёмон кўрган хитоб жаранглаб эшитилипти-ку! Доғ қоладиган жойи шуки, уни айтаётган ўзим эдим! Ана сизга “уя”нинг таъсири!

Келин ойим, ҳатто мусаввир ҳам бола кўчиргандай нусха кўчирилмайди. Катта бўлаверсин, тўгрисини ўргатиб қўяман, деб гофил бўлманг. Болани биров деб ўйланг ва айбга саналадиган ишларни унинг олдида қилманг. Яшириб юрган хатоларингизни кун келиб, болангиз ўзининг мисолида ошқора қилади. Бола онанинг тили билан айтганини ёки уриб-сўкиб ўргатганини эмас, унинг қилганини олади. Ошхонангиз тўла ювуқсиз идиш, кунда шу. Ошхона шунақа бўлади, деб кўникяпти қизларингиз. Оилангиздагилар нарсаларни хоҳлаган жойига қўйиб кетаверади, чунки уйингизда ҳеч нарсанинг ўз жойи йўқ! Кеча тиктирган қўйлагингиз ювиладиган кирларга аралашиб ётади — бу қизингиз учун ҳам андоза. Кийим жавонингизни очишингиз билан ичидаги матоҳлар бошингиздан қуйилиб тушади. Токчаларда чанг босган буюмлар йиғлаб ётади... Қайнонангиз келадиган кун ҳаммаёқни жон талвасасида бир қатор қараб қўясиз. Бошқа кунлари эса, ахлатнинг ичида нон еб, ахлатнинг ичида ухлайверасиз! Шунинг ичида қизингиз ҳам улғайяпти!..

Сизга энди гапиришнинг фойдаси йўқ. Сизнинг суягингиз шундайлигича қотди энди. Фақат бу бехосият тутум қизларингиз билан бошқа хонадонларга ҳам ўтажаги учун йиғлайман. Сарфланган пулнию қўяверинг, бировларнинг қизларингизга бағишлайдиган умрлари увол бўлажаги учун йиғлайман.

Келин ойим, дунёда дуолар сон мингта! Аммо сизга фақат показалик тилайман. Покиза бўлмасангиз, уйингизга бойлик келмайди. Келса ҳам баракот бўлмайди! Баракот бўлса-да, тинчлик бўлмайди.

Аллоҳ, аввало, аёлнинг таъбини покласин экан...

* * *

...Бир куни эшик очсам, қўшни эркак юзида хижолат билан турибди. “Айбга буюрмасангиз, бир илтимосим бор, — дейди қизариб, — уятли жойга кетаётгандик, ўртоғингизни уйингизга туширай, соч-почларига бир оз эътибор қилиб қўйинг”. Кетидан чимирилганча аёли чиқди: “Кўрмайсизми, бу эркакнинг олифталигини! Бежаниб ўзимни бозорга соламанми?” — деди. Кўп ҳам уринмадим, унинг рўмолини кулоқлари устидан ўхшамлик қилиб ўратдим. Қош-кўзига қаламни ҳазилакамига бир-икки тегизиб эдим, ойдайд бўлди-

қолди. Хуснини ўзи кўмиб юрар экан. Бу аёл содда эмас, камтар ҳам эмас, бориб турган эринчоқ ва гофилдир. Билинги, ўзига қарамаган аёл уйига ҳам яхши қарамайди. Боласига ҳам худди шундай! Бундайлар билан яшаганлар эса ҳеч қачон бахтли бўлмаслар. Аёл бўла туриб завқи бўлмаса, гўзалликдан яйрамаса, уйдагиларга ҳам тинмай малоҳат улашиб турмаса, ҳаммаёқ кул рангига кириб, унинг боққан болалари ҳам тўнка табиат бўлиб қолмайдими?!

Авалло, аёл ўзи учун бежанади. Ойнага қараб, “хайрият, кўринишим ёмон эмас, худо хоҳласа, ҳали яхшиман. Қариб кетганим йўқ”, деган юпанч топиш илинжида ўзига оро беради. Қолаверса, атрофдагиларнинг кўзига ботмаслик, бўлар-бўлмас кўриниш билан кайфиятларини бузмаслик учун ўзларига қарайдилар. Ярашиқсиз тикилган кийим билан, йиртиқ ёки этаги сўкилган кўйлак, ёки ўнгиб ер ранг бўлиб кетган рўмол, ёйинки хунук турмакланган соч билан юриш ён-веригагиларга, айниқса, ёшларга ёмон таъсир қилади, уларни дидсизликка кўниктиради.

Бир куни боқча боладан сўраяпман:

— Сен нимани жуда-жуда хоҳлайсан?

— Аяжонимни чиройли бўлишини.

Ана сизга кичик боланинг катта орзуси! Гўзалликка эҳтиёж бола билан бирга дунёга келаркан. Унинг кўзини шу пайтда тилаган нарсаси билан бойитилса, дунёда дидсиз одамлар қолмайди. Гўзаллик сабоғини оилада фақат аёл беради ва ўзининг мисолида!

* * *

Сиз келин бўлдингиз. Онангиз сизга бўлган муҳаббати туфайлими ёки қудаларга ўқтамлигини кўрсатмоқчи бўладими, ҳайтовур, кунда, кун орада тугун жўнатаверади. Отанангизнинг топиши яхши. Унинг устига сиз ҳам телефонда буюртма беришни қўймайсиз! Бир неча йилки, шу аҳвол.

Келин ойим, шу ўринда ақлингизни йиғинг ва таҳлил қилиб кўринг:

Биринчидан, атрофдаги келинларнинг орқасидан ҳам ҳар куни тугун келяптими? Келмаётган бўлса, нима учунлигини ўйлаб кўрдингизми? Овсинларнинг ўксиб қолиши мумкинлигини ҳам ҳисобга оляпсизми?

Иккинчидан, ота-онангиз кон эмас, эрта туриб индинга имконияти торайиб қолса, тинмай оқаётган ариқ тўхтаб қолса, унга ўрганганларнинг мувозанати қандай бўлади?

Учинчидан, тушган жойингиз ўзига тўқ оила. Нега улар қуданинг озиқ-овқат ташишидан орият қилмаяптилар. Безовта бўлманглар, бир келинни эвлаб боқиб оламиз демаяптилар?! Уларнинг орияти қани? Ва яна бир хатарли томони бор: “Қуда бекорга оғзи-бурнимни мойлаётгани йўқ, бошқа қудалари менинг даражамда эмас шекилли, демак, мен қудачиликни зўр қиляпман, қолаверса, ўғлимга қизидан ўн марта чиройлироғини олиб беришим ҳам мумкин эди-да, шунинг учун пойи-патак бўляпти”, деган гумроҳ фикрлар туғилиб қолиши мумкин.

Яна бунинг устига: бора-бора куёвингизнинг ғурури суст кетади. Қайнотанинг кафтидан дон ейишни ўрганади. Ва худо кўрсатмасинки, кунлардан бир кун “бойвачча отангга айт, у олиб берсин, бу олиб берсин” ёки “бор, отанг боқиб олсин”, деб қолиши ҳам ҳеч гапмас!

Қиз бола тушган жойи ёғ еса ёғ ейди, тош еса тош! Бориға шуқр қилади, йўғига сабр! Рўзғорнинг қизиғи шу ерда!

Куёвнинг остонасига қудаларнинг кунда, кун орада илжайиб кириб келавериши ҳам ўзбекчиликдан эмас. Ўрни келади, қолаверса, эл қатори ҳайит-арафалар, маросимларда ярашиғи бўлаверади.

Келин ойим, “кўп берма, кўнгил қўйма” деган гап куйганларнинг гапидир. Бировга керагидан ортиқ изҳор қилинган меҳр-мурувват хорлик келтиради. Шу қулоғингизда бўлсин...

* * *

Жуфтингиз бозор қилиб келганда чехрангиз ҳамиша очиқ бўлсин. Чунки оломоннинг ичида савдо қилиш, юкни уйгача келтириш азиятли иш! Эркагингиз нима олиб келган бўлса ҳам, ўша нарсалар тугагунча кўнглингиз тўлмаганини билдирманг. Қилган яхши савдосини бот-бот мақтаб туринг: “Олган картошкангиз бирам яхши-я, чойни зўридан олибсиз-да, гуруч танлашга устасиз-да”, каби лутфлар эркакни тарбиялайди, унинг кўнгли ўсади, кейинги гал янада астойдил бўлади. “Нега қолган нарсалар ҳақида индамайсиз, улар

ёқмадимми?” – дейди у. “Йўқ, улар ҳам яхши”, – деб қўясиз қисқагина. Ўша ёмон нарса тугаб, жуфтинизни яна бозорга йўллаётгандагина ётиғи билан: “Ўтган сафар гўшт ёки сабзининг фалон айби борлигидан олиб қўйибсиз. Энди ўша томонларига эҳтиёт бўлинг”, десангиз кифоя.

Умуман, келин ойим, рўзғорга илиниб қимматми, арзонми қўлида ниманидир кўтариб келаётганки эркак ЯХШИдир! Уларга рағбат бериб, зукко бозор қиладиган, олиб келган буюмларини бошимизга қўйиб юриб, рўзғорга қайишадиган, болаларни чуғурлатиб раҳмат айттириб юриб болам-чақам дейдиган қилиб оламиз-да!

* * *

Эркакнинг яна бир заифлиги бор. Пули тугаб қолса, қовоғи тушиб, торайиб қолади. Шундай пайтларда сизга тинчлик керак бўлса, унга нохуш гапларни айтмай тулинг. Дунёнинг пулдан кўра минг марта гўзал неъматлари борлигига, уларни кўриб, туйиб маза қилишга чорланг. Болаларнинг яхши иши, ширин гапидан, атрофдаги чиройли ишлардан гапириб чалғитинг, тор дунёсини ёритинг.

Куч кетадиган, вақт, кайфият кетадиган, балки маблағ кетадиган муаммо ва маслаҳатларни жуфтингизнинг пули бор пайтига тўғриланг. Ўшанда кайфияти яхши бўлади. Ишингиз осон битади.

“Аёл юрагига қил сизмай турганда ҳам, ҳамма ишга балоғардон-ку”, деманг, “эрлар нега бундай”, деб сиқилманг. У кучли салоҳият аёлга берилган, эркакда йўқ. Каптардан булбуллик, олчадан ўрик сўролмаймиз-ку! Инсондан имкониятида борини талаб қилиш керак.

“Эрни эр қилиш” машаққати шу бўлса керак...

* * *

Келин ойим, оила, рўзғор дегани ҳаминиша бир неча фикр ва феълнинг тинмай тўқнашуви, мунозарага киришуви демакдир. Гоҳида бир онадан туғилганлар бир-бирига сингмай қоладию четдан келган келин анча-мунча илғаниши турган гап.

Гап қайтариш беодоблик! Аммо ҳар гал индамай қўяверсангиз, аста-секин елкангизга ва бошингизга оёқ қўйиб

юборсалар, вазиятни енгиллатадиган жавоб топинг, сизда ҳам ўтиш мумкин бўлмаган чегара борлигини озгина сездиринг. Лекин, хафа бўлсангиз, жаҳлингиз чиқса, жаҳлингизни чиқарган охирги нарса ҳақидагина гапиринг. Ҳаргиз эски-туски гиналарни санаманг, озор берганни қарғаманг, атаб чақирманг, овозингизни кўтарманг! Чунки бу тўқнашувдан кейин, хайрлашиб чиқиб кетолмайсиз. Яна ҳаёт бор. Шу уйда бир неча йилдан бери яшаяпсиз. Қанчадан-қанча яхшиликлар, чиройли кунлар албатта бўлган. Нега уларни унутасизу ҳамма хато ёки ёмон ишларнигина хотира халтангизда тўглаб юрасиз?! Кўнгли, феъли қора одам шундай қилади, ёдингизда бўлсин!

Бировни ёмонлайдиган одам аввало ўзини қаритади. ғийбатчилик, гиначилик ёмон электроннинг ичида яшаш демакдир. Файбулла ас-Салом “Толибнома” китобида: “Деворнинг ҳам қулоғи бор, у одамларни тинглаб яшайди. Ичида кулгу, меҳр-муҳаббат шевалари, куй-қўшиқ янграган иморат нурамайди. Аммо ҳақорат, йиғи, жанжал бор хонадон зимдан тўкилиб боради”, дейди. Келин ойим, сизнинг шевангиздан нафақат кишиларнинг, балки сизга қулоқ солиб яшаётган иморатларнинг ҳам бағри бутун бўлсин.

* * *

Мана ўзингиз келин бўлиб кўрдингиз. Келин ўзидан ўтганини ўзи биладию Худо билади: бировлар учун хизмат, ҳар бир қадамнингга қатор назоратчи, қисиниб овқатланиш, қисиниб гапириш, бир пайтнинг ўзида ҳаммага “тез ёрдам” бўлиш... осонми? “Рўзғор” деган синоату “бола” деган ширин душман ушлаб турмаса, ҳар дақиқада учиб кетгинг келади бу даргоҳдан...

Келин ойим, ўз уйингизда қайнсингил ёки қайнэгачи тарзида келинингизга берган озорларингизни энди ювинг. Ўзингиздан кичик қайнсингилнинг сизга тепадан қараши, ҳатто танбеҳ бериши жонингизни оғритганда, ким эдим у ким бўлдим деб, ичингиз йиғлаганда келинойингиздан хаёлан узр сўраб қўйинг. Унинг юрагига ўзингиз санчган тиконларни олиб ташлашни ният қилиб қўйинг.

Агар онангизни ҳақиқий севсангиз, унга садоқат кўрсатмоқчи бўлсангиз, унинг келинларини эритинг, уларга ёқиб

олинг. Чунки, катталар ёшига ёш қўшилган сари феъллари торая боради. Бундан бу ёғига ота-онангизнинг ёқадиган ишидан ёқмайдиган иши кўпайиши аниқ. Ва уларнинг ҳамма иши келинга тушиб туради. Ота-онангиз айтмаган миннатдорчиликни келинга сиз айтиб турунг, улар илинмаганини сиз илининг. Ораларига кўприк бўлинг, икки тарафни бир-бирига тушунтирувчи, иситувчи бўлинг.

Бировга ёмонлик қилиб ҳеч ким роҳат топган эмас. Сиздан миннатдор бўлган келинингиз сизни рози қилиш учун ҳам ота-онангизга муҳаббат билан хизмат қилади. Сизнинг бу “ямоқчи”, бу “сувоқчи” лигингиздан ҳамма манфаатдор: ота-онангиз меҳр ичида, келинингиз хурсанд, ўзингиз хотир-жамсиз.

* * *

Сенга кўз, қулоқ ва тафаккур бердим, эҳтиётингни ўзинг қил, дейди Аллоҳ. Кўринг, эшитинг ва танангизга ўйланг: аканинг хотинига қаттиқ дилозорлик қилиб келган бир аёлни биламан. Бир қизи бебахт бўлди, иккинчи қизининг фарзанди турмади, учинчи қизи касалванд. Бир набираси ногирон туғилди, иккинчиси яна айбдор...

Шаҳарни вайрон қилишдан кўнгилни вайрон қилиш ёмон. Дилозорга Аллоҳнинг жавобини кўриб турибсиз.

* * *

Жисмингизнинг жами аъзоларини Худо ҳурликда яратди, яъни кўз, қулоқ, қўллар, оёқлар... бари эркин. Аммо, таассуфки, тил деган нарсага кўп ҳадик билдирди. Даставвал унга тиш аталган тошлардан икки қатор кўрғон қўйди. Ҳадиги ортавергач, лабларни дарвоза сайлади. Бу ҳам хавотирли бўлавергач, тафаккурни унга соқчи тайинлади. Аллоҳки кўрққан нарсадан бандаси кўрқмасинми? Тоғ кўчиб ўлмаган, ўққа учиб ўлмаган одам бир оғиз сўздан тугаши мумкин. Ёмон тил хоҳлаган кишини бемор қила олади. Яроғ билан одам ўлдирган кимсанинг оти қотил ва ундан умрбод сесканиб ўтадилар. Лекин эру фарзандларнинг асабларини, кайфиятини, юрагини кунда бир неча бор ўлдириб юрадиган аёлга ким деб қараш керак? Унинг жазоси нима?

Қариялар уйларига назар солинг. Фарзандлари келтириб кўйибди эмиш. Она ҳам жонга тегиши мумкинми, она-я?! Тўшакка қадалиб ётган она ҳам ҳеч йўқ бир оғиз маслаҳати билан боласига дармон бўлади-ку! Онаси юзга кириб ўлганлар, тўймадим деб йиғлайдилар, яна юз йил яшаса бўларди, дея бўзлайдилар.

Ғарибхонадагилар эса (Худо мени кечирсину), болаларини тиллари билан, феъллари билан зада қилганлар-ов! Сени туғиб кўйдим, сени боқиб кўйдим, деб таъна қилганингиз заҳоти Аллоҳнинг қаҳри келадир. Фарзандни сизга Худо берган. Таънани унга қиляпсизми? “Ҳамма эътиборинг менга бўлсин, топганинг менга бўлсин, ҳали мендан қарзинг кўп”, дедингизми, ҳамма савобингиз куяди! Ахир она-бола кўчадаги йўловчими, қўшнимики бирга бир қилиб ҳисоблашса! Бола бизнинг танимиздан, жонимиздан ўсиб чиқади-ку?! Бола бизнинг ўзимиз-ку! Аслида, онанинг энг ёмонини ҳам фарзанд қўлида кўтариши керак. Бу унинг бурчи! Аммо ўз боласини тинимсиз яралаб, тили билан наштар санчишга қодир онадан меҳрибон бола қандай туғилсин? Бугдойдан бугдой, курмакдан курмак унади-да!

Демак, келин ойим, ҳали бағрингизда бола деган гунча тугилмай туриб, ният қилинг, феълингиз созлансин, токи сиздан ҳеч ким озор емасин, отингиз **МЕҲР** бўлсин, одатингиз **ҲАЛИМЛИК** бўлсин. Тақдирнинг ҳукми шу: тили ширин онага бола — **РОҲАТ**, тили ёмонга эса боласи — ўздан чиққан **ЖАЗО**дир!

* * *

Кейинги пайтларда куёвникига сингиб кетмаган келинлару ҳадеб жанжали кўчага чиқаверган қайноналарга, қизининг бахти юришавермаган оналарга ачинмайдиган бўлиб қолдим.

Мен сийрати гўзал, нозик дид билан ўзига қараган олий маълумотли талай одамларни кўраман. Аммо улар сўзлай бошлаганда ... оғздан чиқаётган сўзларга одам эмас, темир ҳам туриш бермайди. Бундайларни сўз маъносини ажратолмайди деёлмайман — улар яхши бир ҳунарнинг, амалнинг эгаси, ҳатто ижод қилаётган одамлардир!

Ахир, бахт нима ўзи? Бахт — бу бировни аяш, унга жами яхшиликларни илиниш. Бахт — бу сенинг мурувватингдан

ўзганинг гуркираб кўкариши, ўсиб-униши. Ўзининг сочган яхшиликлардан эзгуликлар кўпаяётганини кўриш ва атрофингда сендан миннатдор кўзларни туйиш ва суйиш — бу энг тотли бахт. Сен ҳаётдан, одамлардан бахт талаб қилиб, дод солишдан аввал бир дам ҳисоб қил: ўзинг неча кишини бахтиёр қилдинг? Неча кўнгилни обод қилдинг?

Биргина олмада ҳам қуёшнинг, ҳам тупроқнинг, ҳам сувнинг, ҳам деҳқоннинг ҳаққи бор. Унга эга бўлиш учун шу ҳақдорларнинг барини рози қилмоқ керакдир.

— Бориб сўранг, эримнинг ёқаси ҳеч қачон кир юрмаган, уч маҳал овқатини тайёр қилмаган куним йўқ, тиллоларимни сотиб уй қуришдим, ойлигимдан онамга битта кўйлак олиб берган бўлсам ўлай агар, шу уйга ташийман. Аммо қайнонам пашша бўляпти. Мен унинг ҳам хизматини қилишим керакмиш, эримнинг ака-укалари билан иши бўлмай қолганмиш. Энди уларнинг ҳам битини тозалашим борми? Менинг иккита боламни ким ўйлайди?..

Лаби-лабига тегмай бидирлаётган бу жувон ўзининг ва эрининг ҳалоллиги, поклиги, меҳнатқашлиги ҳаққи уларни шу қайнонадан халос қилишимни сўрарди.

... Ҳай, келинчак, шу кожлигинг бўлса, сенга гап уқтиришнинг иложи йўқ! Сен шу шаҳдингда тур, жуфтингни ўз дунёсидан шартта ажратиб, ўз-ўзингники қилиб, олиб чиқиб кет. Ҳаёт эса сенга камида шундай келажак беради: оппоқ кўйлак, ширин таом, мўмай пулга эга бўлган, фарзандлик, жигарлик, одамийлик қарзларини унутган ўша жониворсифат эринг қаттиқ кўргуликка учрайди: ё тўзалмайдиган дардга чалинади, ё ишларида унум бўлмайди, эл ичра қадрсизланади ва ҳоказо.

Сенинг эса шўрингга шўр қўшилаверади: уйингда барака, хотиржамлик бўлмайди, фарзандларинг ўзинггаю бир-бирига беоқибат, бемехр бўлади, сен қайнонангни қайси тил билан жароҳатлаган бўлсанг, ўша тил билан ўзингни тиглайдилар. Ана ўшанда тавба қилгани меҳроб тополмайсан. Қайнонангнинг руҳи эса остонангда чирқираб туради. Жуфтингнинг боғбони қайнонанг, қуёши қайнотанг эди. У сув ичиб улғайган тупроқ сен келин бўлиб тушган остона эди. Ўшаларни рози қилган тақдирингда ҳам, жуфтингга эллик фоиз ҳақдор бўла оласан, холос! Ахир улар тирноқ билан эт!..

Яна бир келинни эшитинг:

— Икки ҳафтага онамникига кетсам, қайнонам уйимни очиб, бизникида яшабди, ҳатто биласизми, меҳмон бўлиб

келган қайнэгачим менинг чойшабу кўрпамда ётибди. Битта сочигим ҳовлида юрибди! Менга энг алам қилгани шуки, улар мендан кечирим сўрамади!

Чиройли кўзларини кўзимга қадаб, худди мени сўроқ қилаётгандай ҳезланиб, оғиз очишга қўймай шанғиллаётган бу келинчак ўша кундан бери кўз ўнгимдан кетмайди. Унинг бемулоҳаза, беандиша, беҳис, бемехр жаврашлари асабларимга хаёлан тошдай ёғилади ва хаёлимдан шу сўзлар ўта бошлайди:

“Сенинг уйингга қайнонанг ўн беш кун эмас, умрбод ҳақдордир. Бу уйнинг гуваласини ким қўйди, сени келин қилиб олиб келгунча ким толиқди? Келин олсам, тўрига ўтсам, деб ким тунлари орзу-ҳавас қилди? Шу қайнонанг эмасми? Сенинг ҳисобингга ўтган 25 ёшли жуфтинг қайнонангнинг 25 йиллик умри эмасми? 25 йиллик топган-тутганини, чиройини, қувватини, орзу-армонларини фарзандига ўтказмаганми шу аёл! Сен аввал бири энди учга кирган, бири бирга кирган гўдакларингни 25 га киргизиб кўр. Сенинг исминг дилозордир! Дилозор ўз бахтсизлигини ўз тили билан яратади. Ўзингдан кўр, ўзингдан кўр...”

* * *

Бир куни менга шундай савол бердилар: “Ҳам ўқиб, ҳам ишлаб, рисоладагидай келин бўлиш мумкинми?”

— Оиламиз маънили ва қозонимиз ризқ-насибали бўлиши учун илму ҳунар ўрганамиз. Оилани мукамал ва мунаввар қилиш учун, тонгда кетиб, тунда қайтиб, қора терга ботиб ишлаймиз. Ўғилни ўз оиласини ва катта оила аталмиш ватанни ҳимоя қилишга тайёрлаймиз. Бир оилага муносиб бека бўлсин деб қизларни пиштамиз. Шошилиб ва соғиниб келадиган жойимиз — шу уй! Жон томиримиз узилади қачон? Оиладан айру тушганда!...

Кўряпсизми, инсоннинг дунёга келиб топган энг муқаддас нарсаси оиладир! Биринчи навбатда мана шу нуқта обод бўлиши керак. Ҳам ўқиб, ҳам ишлаб, ҳам келин бўладиган ойимнинг учала соҳаси ҳам ғариб бўлади! Сабабки, Арастучалик калланг, филдай кучинг бўлса ҳам, бу юмушларни бир йўла тортишинг оғир. Аввало, ихлос билан ўқиб, бир соҳанинг пухта мутахассиси бўлишга ярасанг, ўқи! Чала илм, биринчидан, жамиятга зарар, қолаверса, жамиятга

зарар келтириб топган пулингни болангга едирсанг, уни бахтсиз қиласан! Қизларни эрта турмушга бераётганлар ва келинликнинг касридан чала мулла бўлаётганлар ўзини ҳам, ўзидан тарқаётганларни ҳам яримта қилади! Қизларни ўқишлари битгачгина узатиш керак. Бу жиддий масала, боласига ҳақиқий меҳрибон ота-она шу йўлни тутади!

Аммо аёлнинг билимли бўлиши шарт, онанинг дунё-қараши боланинг дунёқарашидир! Илмнинг катта-кичиги йўқ, катта ўқиш бўлмаса, кичигида ўқисин. Агар ўқий олмаса, мустақил бўлса-да ўқисин! Қиз бола, албатта, бу дунёнинг тош-тарозусидан бохабар бўлиб, сўнггина оила қурсин. Жамиятнинг равнақи оналарнинг сифатига боғлиқ.

Энди ишлаш масаласи. Агар сенинг топганингга тушган жойинг эҳтиёжманд бўлса, ишла. Аммо жуфтингнинг топгани етарли бўлса, минг боғча, минг энага тарбиясидан кўра онанинг тарбияси сингишимлидир. Боланг ақали мактабга боргунча ўз бағринг ва кўз қорачиғингда бўлса, қандай яхши! Ҳеч ким болангга сенчалик муҳаббат ва ихлос билан тарбия беролмайди. Улар ўзини ўзи эплаб қолгач, хотиржам бўлиб, ижтимоий ҳаётда яна жавлон ураверасан. Жамиятга ҳам ўшандагина унум берасан. Оиласига эътибор, айниқса, боласига қўл, вақт топмаган аёлнинг уйида мувозанат бузилади. Оила жамиятнинг пойдеворидир, бу пойдевори ни мустаҳкам қиладиган эса, асосан, аёлнинг қўлидир.

* * *

Агар жуфтимга ёқай десангиз ва энг яхши рўзғор меники бўлсин десангиз, қуйидаги гапларим қулоғингизда бўлсин:

· Куёвнинг остонасини ҳам сизлаб босинг, дастлабки икки йилда тилингизни ҳам, меҳнатингизни ҳам шу уйдаги-ларга ёқишга сарфланг. Ёқиш дегани аввал уларнинг ман-фаатини ўйлаб, сўнгида ўзингизни эслаш, демакдир. Қанча жафо чексангиз чекингү ёқиб олинг уларга — шу хонадоннинг ҳамишалик МАЛИКАСИ бўласиз, қоласиз!

· Агар узилганни улайдиган, кемтикни тўлдирадиган, уришганни яраштирадиган бўлса, бир оз ЁЛФОНни ҳам гапиринг.

· Рашк қилишдан ўзингизни тийинг (мен буни куёвларга ҳам тавсия этардим), сабаби, кимнинг ўзида суюқликка

мойиллик бўлса, ўзгаларни ҳам шундай деб ўйлайдилар, ким ёлгончи, сотқин ёки ўғри бўлса, бошқалардан ҳам ҳамиша шуни кутади. Ўзингизни ўзингиз шарманда қилманг!

· Жуфтидан қасд оладиган, унинг таъзирини бериб қўйишнинг пайида юрадиган, ундан устун келишга интиладиган кишига оилавий бахт йўқ! Чунки у худбин — ўз манфаати йўлида ҳамма нарсани қурбон қилади. Ота-она ўтади, бола-чақа, ака-ука ўз йўлига кетади, умрингизнинг охиригача кузатадиган ягона маҳрамингиз шу жуфтингиздир.

Эркаклар содда бўладилар. Сиз улардан мураккаб, ҳар томонлама ўйланган эътибор ва одамгарчиликни кутманг. Уларнинг кўнглида чўкиб ётган ўша фазилатларни топишга ҳаракат қилинг, жуфтингизни фарзандларингизнинг энг инжиғи, эътибор талаби деб билинг — унинг тилини топишга, иқлимини юмшатишга ҳаракат қилинг. Яхши эр тутиш учун яхши АРТИСТ бўлиш керак!

· Эркаклар мақтовни яхши кўрадилар — жуфтимга ёқай десангиз, жуфтингизни ўзини ўзига мақтанг.

· Болаларингизга отасини отасига эшиттириб туриб мақтанг.

· Жуфтингиз сиз аллақачон биладиган нарса ҳақида гапирса, билагонлик қилманг, худди биринчи марта эшитаётгандай ҳайрат билан тингланг. Эркаклар ҳар борада устувор туришни ёқтирадилар (Ҳақиқатан ҳам Аллоҳ ақл, зако бериб, уларнинг биздан устун туришларига нима етсин).

· Онангиз олиб келган совғани бир марта, эрнинг уруғи олиб келган совғани эса минг марта айтиб мақтанг.

· Жуфтингизни жон қадар севинг, аммо бу муҳаббатингизни ҳеч қачон унга изҳор қилманг.

· **ЖУФТИНГИЗДАН ПАСТ КЕЛИБ ТУРИБ, БАЛАНД ИШЛАРИНГИЗНИ БИТИРИБ ОЛИНГ!**

* * *

Ака-укалар орасидан оқибат қочса, келинларни жазоланг.

* * *

Овсинларнинг тили бир бўлса, эрларнинг дили бир бўлади.

* * *

Яхши келини бор хонадон бош тараган қиздай ярақлаб туради.

* * *

Кир тўпламаган келиннинг уйига дур тўпланади.

* * *

Гап қайтармаган келин — болангдан азиз.

* * *

Яхши келин мусаввирдир — рўзгорини бадиий асарга айлантиради.

* * *

Айтганингни қиладиган келинга раҳмат! Аммо айтмаганингни ҳам қиладиган келин РОҲАТдир!

* * *

Келиннинг мўл нарсадан зўр нарса ясайдигани эмас, йўқдан бор қиладигани — яхшиси.

* * *

Аёлнинг бахти тилидандир.

* * *

Авалло яхши келин сўра, кейингина ўғил сўра. Келининг ёмон бўлса, ўғилсиз қолаверасан.

* * *

Агар ўғиллар ота ҳовлини сотсалар, ё ер талашиб жанжал-хонага айлантирсалар, руҳларнинг қўли келинларнинг ёқасидадир.

* * *

Қизингни боласи — меҳмон, келиннинг боласи — ўзингники.

* * *

Болалигингда онанг ардоғида қандай яйраган бўлсанг, келинли бўлгач, унинг бағрида яна онасини топган боладай мазза қиласан...

* * *

Ўғлимдан ҳам, қизимдан ҳам келинларимни ортиқ кўришим рост. Чунки, оғзимдан чиққанини дарҳол ижро қиладиган беминнатларим — улар!

* * *

Қўли очиқ келиннинг йўли очиқ бўлади.

* * *

Яхши келин “меники” деган сўзни ишлатмайди.

* * *

Аввал ўғлини ҳурмат қилиб, кейин онасини эъзозланг. Бола онанинг жонидир.

* * *

Келинимнинг ўғлимга дашном бераётганини эшитиш ўзимнинг бадном бўлишимдир.

* * *

Ўғлимга қўлини пахса, овозини қилич қилиб гапираётган келин — меники эмас!

* * *

Бутун бошли авлод шажарасини тузадиган ҳам, бузадиган ҳам келинлардир. Чунки занжир улар, кўприк улардир!

* * *

Онам раҳматли дангал аёл эди. Ўзи билган айрим хонадонларнинг тўйига ҳам кирмасди. “Уй тутмай ўлсин шу аёл, умр бўйи тўшаги оқармай ўтди-я”, дер эди астойдил куйиниб. Келиннинг чатоғи кўрпачасидан маълум бўлади.

Уйимизда каму кўст кўп эди, аммо ҳеч қачон кир тўшак бўлган эмас.

* * *

Болаларини оғритмай катта қилган келин — доно келин, уйдан шиптир ҳиди келмаган келин эса ундан ҳам аъло келиндир.

* * *

Бола гул — ундан гулнинг ҳиди келиб туриши керак.

* * *

Доимо ниманидир ўрганаётган келин — бўладиган келин.

* * *

Келиннинг савол берадигани эмас, тинглайдигани — яхшиси!

* * *

Тўй кечаси чимилдиққа кириб кетаётган ўғлини бир бор чақириб ўзига қаратиш удум эмиш. Токи онасининг чорлаб турган овози қулоғига, нигоҳи нигоҳига ёзилиб қолсин учун, токи аёлининг пойига мук тушмасдан, ортига бот-бот қараб, онасининг кўзини излаб туриши учун...

Келин ойим, яхши келин аталай десангиз, жуфтингизга ортда қолган онасини тез-тез эслатиб туринг...

* * *

Бир куни бир келинчак: “Ота-оналар ҳам ўғиллари уйлангач, уларни мустақил яшашга қўйишлари керак”, — дея чимирилиб қолди.

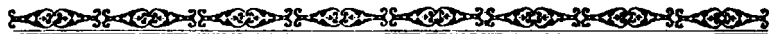
Қани, менга қаранг-чи, ойим синглим! Ўғил тилаган, ўғил боққан — мен билан отаси бу ёқда қолиб, ўғлимни олдингизга солиб, етим қозонингизни қўлтиқлаб чиқиб кетсангиз, рўзгорингизда барака бўлади, деб ўйлайсизми? Қайнона-қайнотасиз уйга келин бўлган мен эдим: яхши-ёмон кунларда дуо бергучим йўқ, жуфтимдан оғринсам юпатгучим йўқ. Юклик бўлсам, мана бундоқ кийиниб, мана бундоқ аялинг, дейдиган йўқ. Биринчи фарзандимда орттирган оёқ оғриғидан ҳануз қутулмайман. Ҳали боламга, ҳали қозон, ҳали кирга югураверибман. Бола чириллашга тушади-ку. Еб-ичиб, сўнг югургин, бўлмаса болангни оч қолдирасан, дейдиганим йўқ. Меҳмон келса, қайнонам бўлганда, ҳеч йўқ бешик тебратиб турарди, деб ичим зил кетарди.

Каттаси бор уйнинг фариштаси бор. Лекин сизни ҳам тушунаман, юрагингиздаги қадоқни сезиб турибман. Ҳозирги ажримларнинг олтмиш-етмиш фоизига қайнона-қайнсингиллар сабаб бўлмоқда. Аммо айбни тамоман уларга ҳам қўйиб бўлмайди. Биз шу кунгача элга рўзгор сирлари ҳақида билим бердикми? Ўқув масканларида она-бола бўлиш, келин-куёв бўлиш, қайнона-қайнота ва қайнсингил ҳамда ака-ука бўлиш илми, санъати ҳақида рисола ёзиб, дарс ўтдикми? Буюк Шарқнинг рўзгор тутумлари ҳақида таҳсил бердикми? Бериб қўйган қайси билимимизнинг ижросини сўраймиз!

Аллоҳдан сўрайлик, миллатимиз маънавияти аслига қайтсин. “Бу даргоҳдан ҳеч ким норизо кетмаслиги керак”, дейдиган Юсуфбек ҳожилар биздан. “Марғилонда шундоқ келинимиз бор экану...” дейишни биладиган гўзал лутфлилар биздан. Қизини “болам” деб, келинини “жоним болам” деб чақирадиган назокатли аёллар биздан!

Оламда ўғил тилаган қанча! Аллоҳ менга ўғил бердими, бу мукофот! Унинг кетидан гулдай келин кириб келди, бу олий мукофот! Шу туҳфаларни олиб туриб, менда шукрона бўлмаса, бағримдаги гунча оила — келин-куёв мендан сув ичиб шиғил боққа айланмаса, менинг тириклигимдан не ҳожат?! Икки ёш гул бўлиб кириб қелиб, менинг қўлимда сўладиган бўлса, отим ҚИРҒИН бўлмайдими? Худо уриб қўймайдими мени?..

Оналикка, оталикка, жигарбандликка, ўз навбатида фарзандликка ҳам муносиб бўлишимизни Аллоҳдан ёлвориб сўрайлик.

ҚАЙНОНА ҚАЙ ОНА?

Одам Ота билан Момо Ҳаво бир-бирларини кўрдилар ва ўзаро маъқул келдилар. Аммо Жаброил алайҳиссаломга: “Никоҳ ўқилмагунча кўришмай турсинлар”, деган ваҳий келди. Сўнг инсоният тарихида биринчи никоҳ ўқилди. Уни Жаброил алайҳиссалом ўқиди. “Гувоҳликка эса Ўзим ўтаман”, – деди Ҳақ таоло. Демак, ёдимизда бўлсинки, ҳар бир никоҳда Яратганнинг Ўзи гувоҳдир.

Яна Ҳадиси шарифда “Ўзи рухсат берган ишлар ичида Аллоҳнинг энг ёмон кўрадигани талоқдир”, дейилган. **Оила Аллоҳ тузган муқаддас уюшмадир.** Шунинг учун ҳар бора талоқ сўзи янграганда Арши аъло ларзага келар экан. Бу — Яратган безовта бўлди, норизо бўлди, деган гап. Бу — бандаси у дунёю бу дунёда бунинг учун жавоб берали, деган гап. Бундан ҳар кимни Ўзи асрасин.

Кўйнимиздан эндигина учирма бўлган, ҳали юрагига шайтон гулу солиб турган гўр болаларимиз бу нозикчиликни қандай ҳис қилсинлар! Янги оила янги кўчат эканлиги, унга зийрак боғбон даркорлиги, боғларнинг пайҳон бўлмаслиги парваришга боғлиқ эканлигини бу жавдираган ёшлар қайдан билсин? Худди шу жараёнга жавобгар, оталик-оналик мартабасига сайланган бизлармиз-ку! Ўша боғбон биз-ку! Ва бу боғбонликка йиллаб дуолар қилиб, зўрға етишдик-ку! Агар бизнинг гувоҳлигимизда, кўз ўнгимизда оилалар бузилар экан, гуноҳи бизнинг, айниқса оналарнинг, бўйнимиздадир, биродар!

* * *

Фарзанд деган буюк неъмат саодатманд кишиларгагина насиб этади. Одамдан одам бино бўлиши такрори йўқ инқилоб! Қошу кўзи, феълу атвори, ҳаттоки овозигача

ўзингга ўхшаб турган бу мавжудот жонингнинг парчасидир. У ёнингда турса, жисму жонинг бутун. Нар и кетса, иккингииз ҳам яримтасиз! Фарзандлик оилалардаги ажрим улар учун дунёнинг тўфонга тўлиши, қуёшнинг кўкдан ағанаши, юракларнинг ўртасидан дарз кетишидир! Бир-биридан айрилган бу кишилар энди умрларининг охиригача нур кўрмай, совқотиб яшайдилар. Бир шоира айтганидай, доимо юракларига ёмғир тўлиб туради. Боласи гулларнинг бўйини эмас, отасининг ҳидини соғиниб яшайди. Отаси эса буюк-буюк мақсадларни эмас, боласининг кўзларини қидириб ўтади! Боласидан кетган отанинг ҳеч қачон қадди баланд бўлмагай, тирик етим ўсган ўғлон ёки қиз ҳеч қачон чимилдиқда бахтли ўлтирмагай! Она бўлса, алласи ғариб, оталикка етса, ҳамиша юрагини бир қуш чўқиб туради!

Қайноналикка етиб, бу фожиаларнинг олдини ололмасак, ўз боламизнинг инини ўзимиз бутун сақлолмасак, Аллоҳнинг олдига қай юз билан борамиз? Боласининг уйини бузилишига сабаб бўлган она ўз боласининг уйини ўзи куйдирган қотил эмасми, мажнун эмасми?! Бу қисматга ҳеч қайсимизни йўлиқтирмасин, илоҳим!

* * *

Қиз бола туғилганидан бошлаб, ҳеч қайси ота-она: “Қатта бўлса, мени боқади ёки менга у қилиб беради, бу қилиб беради”, демайди. “Болам, Худо хоҳласа, ақлли, энг чиройли қиз бўлади, энг яхши одамларга узатамиз, ўша ерда бахтли-тахтли бўлади”, дея тилайди. Шу тарзда йигирма йил муттасил унинг ақлига ақл, жонига жон қўша-қўша, ўзлари бўйрадай тўзиб борадилар. Бир қўл билан фарзандни парвариш қилсалар, бир қўллари билан сандиққа сеп йиғадилар. Ва буни завқу шавқ, минг ризолик билан қиладилар.

Бировнинг қизини келинликка олиб кетар экансиз, билинги, ота-онанинг йигирма йиллик ижодини, шунча йилги умрини олиб кетяпсиз, уларнинг орзу-умидларини, фарзандига ўтиб қолган жон томирини олиб кетяпсиз. Қизлари вояга етгунча ота-онаси унга қўшлашиб хизматкор бўлдилар. У энди улғайиб хизматга яраб қолганда, ўроқда йўқ, машоқда йўқ, хирмонда ҳозир бўла қолдингиз-да, бировнинг бебаҳо боласини қайтиб бермасликка, умрбодга олиб кетяпсиз.

Биродар, бир зум тўхтанг-да, менга бир жавобни айтинг: онасидан айру тушиб кетаётган шу гўргина қизга она бўла оласизми? Камини кечирасизми? Яхшисига қувонасизми? Шу жавдираб турган ниҳолнинг катта дарахт бўлишида боғбон бўлиш қўлингиздан келадими? Келади десангиз, қўл чўзинг. Гумон қилсангиз, аввал ўзингизни боғбонликка тайёрлаб олинг. Токи билиб-билмай гуноҳга ботманг, токи қиз боққаннинг оҳига қолманг...

Яши ёки ёмон қайнона бўлиш ёшу қарилик, кўп туққан, оз туққанлик, ўқиган ёки ўқимаганликка боғлиқ эмас. У аёлнинг феълида чўкиб ётган аслига, иймонига, ниятига боғлиқдир.

Агар сизнинг аслингизда йиллар тагида кўмилиб кетган уятли ишлар бўлган бўлса, яъни сиздан ёки ота-онангиздан хато кетган жойлар бўлса, тинмай тавба жоиздир. Боиси, бу қайтимли дунё — онангизга қилганингизни болангиздан, қайнонангизга қилганингизни келинингиздан кўришингиз аниқдир. Аллоҳ ҳеч нарсани жавобсиз қолдирмайди.

Қуръони Каримнинг деярли ҳар саҳифасида “Аллоҳ кечиргувчидир” деган жумла такрорланиб туради. Ҳаж сафарига яхшиларнинг орасида курмаклар ҳам аралашиб қолаётганига кўнглим хижил тортар, у ёққа фақат муносиблар бориши лозим, деб қоврилар эдим. Аммо бу ҳам Яратганнинг чексиз марҳаматидан бири, даргоҳининг кенглиги экан. Ҳаж ибодатини ўтаган киши онадан қайта туғилган каби бегуноҳга айланар экан. Аллоҳ унинг тириклигида покланиш учун яна бир имкон яратиши шу эҳтимол. Мана сени поклаб қўйдим, энди у ёғига йўлинг савоб ичра бўлса, ажаб эмас, дер экан.

Аллоҳнинг иши бандасига маёқ бўлмоғи лозим, қайнона бўлиш дегани янги туғилган оилага муаллиф бўлиш деганидир. Ажаб эмаски, шу баҳона яратган эгам сизнинг бор гуноҳингиздан кечиб юборса! Ният қилинг, бу ёғига сиздан атрофга озор етмасин, хатоларингизни болангиз такрорламасин. Илоҳо, келин келган кундан бошлаб ўзингизга ҳам қайта янгилиниш, афзалланиш насиб этсин!

* * *

Катта фалсафани қўя турайлик, оддийгина итнинг феълини кузатинг. Агар майинлик билан емак тутиб, бир бора бошини силаб қўйсангиз, ҳар кўрганда талпиниб

келаверади, овқат бермасангиз ҳам бошини силашингизни кутиб суйкалаверади. Агар овқатни зарда билан ирғитиб берсангиз, берган нарсангизга сиз кетганингиздан кейингина яқинлашади. Борди-ю, уни турткилаб, оёғингиз билан нуқиб кўринг-чи, ёнингизга келармикин? Келмайди! Қўполлигингиз такрор бўлаверса, сизни кўрганда “вов!” дейдиган ва нари қочадиган бўлади.

Келин эса инсон! Унинг итчалик ҳам орияти бўлмасинми? Бездирсангиз, нари кетади-да! Келин тобе, сиз каттасиз. Ишора каттадан бошланади, тобе киши эргашувчидир!

* * *

Келинчагимнинг шарпасидан уйғониб кетсам, андиша босади: саҳарлаб шунча ишни қилибди-я, ўзимнинг қизим ухлаб ётибди. Онасиникида бўлса, бу гўдаккина ҳам эркаланиб ётарди ҳозир. Дарвоқе, ёшлигимда ўзим қандай эдим, шу келинчалик тутумим бормиди, дея ўзимни солиштираман.

Юзимни ювар-ювмас: “Айланайин-а, кўп ҳам кўлингизни совуқ сувга ураверманг”, дея алқашга тушаман.

Гоҳида ухлаб қолса, шоша-пиша қайнотасига: “Сиз сув сепинг, мен супураман”, деб имлайман. Ишга тушиб кетамиз. Келин бечорани минг хижолатлик билан уйдан чиқишини, “Аяжон, ўзим қилардим”, деб типирчилашини кўрсангиз! “Сизга шугина ёрдамни ҳам қилмайликми!” дейман чехрамни очиб!

Келиннинг узр сўраб турган ҳолати гўзал, қайнонанинг самимий муносабати ундан ҳам гўзал!

* * *

Қуръони Каримда “Ҳамма нарса ниятта боғлиқдир”, деган жойи бор. Келинга: “Бу келин эмас, ўзимнинг болам бўлиб қолади”, деб қарасангиз, кўзингиз фақат ютуғини топиб келади. “Бу келин, ҳеч қачон эл бўлмайди, бошидан хушёр туриш керак”, деб ётсирасангиз, унинг фақат камчилиги кўринаверади.

Ютуғини топиб, шукрона айтганингиз сари, келиннинг чехраси очилаверади, сизнинг чарақлаган кунларингизни Аллоҳ кўпайтираверади. Келинни хафа қилгач, соғлигингиз

ёмонлашса, кўнглингиз қоронғу бўлса, билингки, бу Аллоҳнинг жавоби. “Берма мўминимга озор”, деган жойи бор. Келинимга она бўлиб қоламан, деб ният қилинг. Болага кўкрак тутганда етмиш икки томирингиз ийиб келгандай, Худо ниятингизга яраша кўнглингизга шафқат эшигини очади. Келинга суюмли бўлиб яшаш гашти ўз боланга ёқиб яшашдан минг бора роҳатлироқдир!

* * *

Ўғлингизни келиннинг олдида асло, асло сўкманг, камчилигини айтманг (умуман, бола борки, кичикдир, каттадир, бировнинг гувоҳлигида танбеҳ бериб бўлмайди). Эр йигитга аёлининг олдида ота-онадан гап эшитишдай оғриқли нарса йўқ. Бу ҳаракатингиз билан, биринчидан, ўғлингизни ўзингиздан совутасиз. Иккинчидан, ўзингизда одоб йўқлигини кўрсатасиз. Учинчидан, келиннинг тарбиясини бузасиз. Нафақат бу, балки бу ёш оиланинг фариштасини ўз қўлингиз билан кетказасиз, сиздан андоза олган келин ҳам ўғлингизга дағдағага тушади. “Қандоқлигингни онанг айтди-ку”, дейди! “Нимангни ҳурмат қиламан”, дейди! Ақлли келин бўлса, ўғлингизга сиз ҳар қўпол гапирганингизда, юмшоқ гапиреди. Сиздан топмаган эъзозни ўғлингиз келинингиздан топади ва қарабсизки, онамдан кўра аёлим яхши, деган хулосага келади. Хўш, бунинг оғриғи қалай?! Аммо алам қилмасин: экканингизни оляпсиз!

* * *

Биров сўраса, сўрамаса, келинини осонгина ёмонлайдиган қайнона, билингки, ўз даврида қайнонасини учраганга ғийбат қилиб келган номард келиндир.

Келинини мақтаган қайнонанинг келини эмас, аввало ўзи яхшидир! Ёшлик дегани ғуж-ғуж хато дегани, хатосини яшириб, яхшисини ошираяптими, бу қайнонага, иншооллоҳ, келинидан астойдил буюргусидир!..

* * *

Сиз ўғлингизни келиндан қизганяпсиз. Шу рашк сизни тобора безовта қилади. Боиси шуки, сиз табиатан худбинсиз,

Ўз келинлигингизни ўйлайверасиз. Жуфтингизга онасини дедирмай қўйганларингиз, эт билан тирноқни ажратиб юборганингиз эсингизга келаверади. Келиним ҳам мени ўғлимга ёмонлаётган бўлса керак, ўз томонига буриб олаятти-ёв, ўғлим бугун очилиб гаплашмади, келиннинг касри бу... деган ўйлар исканжасида қоласиз. Келин пайтингизда ўзингиз гуноҳ йўлидан боргансиз... Рўпарангиздаги қўшқаптардай келин-куёвга гумон кўзи билан қараб, гуноҳингизни яна икки қилманг. Тавба денг ва булар мен қилган хатони қилмасинлар, деб тиланг! Йўқ, айтганим айтган, деб бездираверсангиз, ўғлингиз ҳам отаси қилган номардликни қилиб қўйиши, яъни сизга терс ўгирилиб олиши ҳеч гап эмас!

* * *

Айтинг-чи, келин фарзандингиз қатори фарзандми ёки хизматкорми? Агар фарзанд бўлса, нега қизингизга буюрмаган ишни келинга буюрасиз? Нега қизингиз бажарган ҳар бир ишга шукр келтириб, дилингиздаю тилингизда миннатдор бўласизу келиннинг бажарган ишини кўрмай, бажара олмаган ишини санаб юрасиз? Қизингиз хато қилса кечирасиз, хафа бўлса юпатасиз. Нима учун келинни кечирмайсиз, кайфияти билан ишингиз йўқ? Келин қилган овқатни ейсиз, у супуриб-сидирган жойларда елпиниб ётасиз, аммо тилингизда тинмай унинг гийбати бўлади? Бир эркакни эпақага солиб юриш ўзи ғурбат. Уйнинг хизмати, эрнинг хизмати, бола инжиқлиги дастидан чўзилиб-чўзилиб узилишга келган келинга тинмай кесатиқ қиласиз?

* * *

Бир инсофга келинг-да, тасаввур қилинг: сиз келинга қилган пичинг, зардаларни биров қизингизга қиляпти. Шу торлигингиз билан чидаб тура олармидингиз? Келинингизнинг онаси шу кунгача бир оғиз индамади. Танангизга ўйлаб кўринг, нега у сизни бошлаб қўйишга шошилмаяпти? Боласи ўтайми ёки келиннинг онаси онамас, тошми сизнинг-ча? У сизни авайлагани учун, ҳурматингизни сақлагани учун ўзини босиб турибди. У сизнинг инсофга келишингизни Аллоҳдан тинмай тилагани тилаган!

* * *

Келинингиз билан ўглингиз иноқ бўлса, титрайсиз. Келини билан ўглининг суҳбатини пойлаб юрадиган худобехабар аёллар ҳам йўқ эмас. Бунинг отини ғайирлик, ўгилни қизганиш дейилади. Бу кундошлик билан тенг нарса. Бу она шаъни учун шармандалик, бу уятдан ўзингизни эҳтиёт қилинг, биродар!

* * *

Ўглингизни қизганишингизни боласидан узоқлашиб қолган онанинг алами, деб тушуниш мумкиндир. Аммо сиз келиндан қайнотани ҳам қизгана бошладингиз. Келинингиз қайнотага ҳурматни оширса ҳам, уйда чиройли кийиниб юрса ҳам ғашингиз келади. Кўзингиз изидан қолмайди, нима деди, нима қўйди — олазараксиз. Табиатан ота қизга, қайнота келинга меҳрибон бўлади. Эрингиз шўрлик дастингиздан келинга одатий гапларни айтишга ҳам кўрқади. Чиройли келин олиб бошқалар бахтиёр бўлса, сиз келинингизни айнан шу чиройини кўргани кўзингиз йўқ. Тўхтанг, ойим, мана шу жойда ўзингизни аслида ким эканлигингизни очиб қўйдингиз: демак, аёл сифатида сизнинг ўзингизга ишончингиз йўқ. Ёшлигингизда лов этиб кўринган эркакка тез берилдингиз келиб турган, табиатингиз енгилроқ бўлганидан, эҳтимол, гуноҳдан ўзингизни асрашга кучингиз етмай, умр бўйи армон қилиб юрган жойларингиз бордир.

Кўзингизни очинг, биродар, гуноҳдан кўрқмайсизми? Аллоҳдан бу аёлга мен иймон тилайман. Токи у жисмидаги аёллик баднафслигини енгсин, тийсин. Токи ундан тарқалаётган авлодга бу қусури ўтиб қолмасин.

Дунёда энг ёмон кўрганим — аёлпараст эркак эркаклараст аёлдир! Булар ҳаминиша гуноҳ қилишга тайёр, хатарли инсонлардир.

* * *

Келинини нари-бери қилаверган қайнонага дейишяпти: “Ўйингизни ораста ушласа, овқатингизни қилса, сиз капкир ушламасангиз, супурги тутмасангиз, бир оғиз рағбат сўзига ярамайсизми?” “Қилган бўлса, унинг вазифаси!” терс жавоб қилади у.

Бу аёлнинг виждонидан сўрагинг келади: келинлигингизда ўша вазифани ўзингиз бажарганмисиз, деб! Келин фидойи меҳнатни, асосан, қайнона-қайнотага ёқиш учун қилади. Аксари ҳолатларда қайнонасини куйдириб адо қилган келинлардан ёмон қайнона чиқади. Ҳалиги қайнона ўз даврида ихлос билан келинлик қилган бўлсайди, қўли косов, сочи супурги бўлган бўлсайди, бировнинг кўнглини олиш роҳат-азобларини ўз баданида туйган бўлсайди, келинига бундай тошбағир бўлмасди!

Бу аёлга иккиёклама увол бордир: уни роҳат кўрмай ўтган қайнонасининг охи бир томондан тутса, қўлида озорланиб яшаётган келиннинг армони иккинчи томондан тутгусидир!

* * *

Бир гап қулоқларимизга михланиб қолган: “Қизинг тушган маҳалла итига ҳам эгилиб салом бер”, эмиш. Бу бизнинг кўникмамиздаги нотўғри жиҳатларимиздир. Адолат қилинса, аслида менга қизини берганларга юкинмоқ жоиз. Боласини жонидан узиб олиб келганим учун, қизимни меҳмон қилиб ўтқизиб, келинни хизматга солаётганим учун, унинг ҳатто отаси исмини ўчириб ўз номимга кўчириб олганим учун улардан умрбод қарздорман. Ўғилни онаси қийналиб туққан бўлса, қиз бозордан сотиб олинмаган. Онам раҳматли айтардилар: “Туғиладиган қизнинг тўлғоғи ҳам аччиқ бўлади”, деб! Қиз бола ўз жойини топиб кетгунча, ота-она игнанинг тепасида яшайди. Келиннинг унча-мунча камчилиги учун унинг онасига хўмрайиш ёки беписанд бўлиш иймонли одамнинг иши эмас. Керак бўлса, уни ўзингиз бош қилиб ўзгартириб оласиз. Ўзингиз ҳам шу кунгача кимдандир ниманидир тинимсиз ўрганиб келяпсиз-ку! Келинингиз ҳали сизнинг ярим ёшингизда, билганидан билмагани кўп. Беайб Парвардигорнинг ўзи!

Энди ўғлингиз ҳақида гапирайлик. Хўш, қани айтингчи, унинг ҳамма иши текисми? Баъзи хомликларидан ичингизни ит тирнаб юради-ку! Буни келин тараф билмайди ва юраги увишмайди, дейсизми?

Аслида, ҳар икки ёш рисоладагидай йўлга тушиб олгунча қудалар хуфияю ошкор бир-бирларига маслакдош, ҳасратдош бўлмоқлари керак. Ўғил туққаним учун, камчилигим бисёр

бўлса-да, мен зўрман, хоҳласам салом бераман, бўлмаса йўқ, деб турсангиз, жабр ўзингизга бўлур. Ҳадиси шарифда шундай дейилган: “Ҳар бир кўпол, қуруқ, гердайган, беқаноат ва димоғдор одам аҳли дўзахдир” (4-жилд, 83-боб, 116-бет).

* * *

Келиним кўп андишали, ҳалол, меҳнаткаш қиз, аммо таом пиширишларга жуда уста эмас. Уни овқатга уринаётганини кўраман-да, эҳ, яна ўхшамай қолса-я, дея безовта бўламан. Шу аснода кўшни чиқиб қолади-ю, ошхона олдидан ўтар экан, келинимга: “Ҳа, овқат қилиясизми?” – деб луқма ташлайди. Пайтдан ютаман-да, дейман: “Болам келиб, кўлларим узайиб кетди, оч қолсам, боқадиганим бор энди! Ҳали кўрасиз, опаси, қизим шунақа пазанда бўлиб кетадики, маҳалланинг ҳамма келинлари менинг қизимдан ўрганишга чиқади!..” Шу гап билан келинчагимдан кўп яхши ишлар кутаётганимни у билди ва кўп ўтмай кўшним: “Келинингиз яхши, қизиқувчангина экан, мендан фалон таомларнинг тавсиясини ёзиб чиқиб кетди”, деди. Бир қувониб қўйдим. Демак, иш жилди. Каттадан ботмайдиган бир ишора бас, кичик у ёғига ўзи гилдираб кетаверади.

* * *

Келин бола ҳаётга эндигина кириб келаётган жавдираган жон. Ҳеч вақт уни ота-онаси дарвозангиздан зўрлаб киритиб, шунини олсанг ҳам, олмасанг ҳам оласан демагандир. Харидор бўлиб, қўйлар бериб, тўйлар бериб ўзингиз олиб келгансиз. Энди бу ёғи Фармонбиби айтганидай, сизнинг мактабингизда ўқийди. Лекин ҳаётда озурда ҳолатларни кўрган одам сифатида қулоғингизга шуларни айтай: келиннинг бир иши сизни ранжитса, аввал икки-уч яхши ишини эслаб, миннатдорчилик изҳор қилиб, сўнгигина шундай яхши ишлар қилган одам, шунини чатоқ қилибсиз-да, денг, оғриғи енгил бўлади.

* * *

Ҳаргиз пичинг, кесатиқ ишлатманг, у душманнинг усул-лидир.

* * *

Келиннинг ота-онаси ҳақида салбий гапларни келинга эшиттириб айтманг, сиз билан уни боғлаб турган нозик ип узилади.

* * *

Мусулмончиликнинг асосий белгиларидан бири — Ҳалимликдир. Дилозор минг ибодат қилсин, барибир кофир қавмидадир.

* * *

Қизидан кўнглингиз тўлмаса ҳам, қудаларга марҳаматли бўлинг — сиздан қувонса, қизини сизга эгиб беради.

* * *

Аёлнинг яхши-ёмонлиги келин олганда маълум бўлади.

* * *

Тилингизда доимо дуо бўлсин. Йилдан-йилга орқага кетаётган жонмиз, келинларга малолимизни келтирмайдиган ягона малҳам уларнинг ўзига эшиттириб қилинган дуодир.

* * *

Ўғлингиз билан келинингизнинг иттифоқлиги ғашингизга тега бошлаган заҳоти, билингки, шайтоннинг йўлига кирдингиз, тезда ўзингизни ростланг.

* * *

Етим йигитлар эмас, кўпроқ ота-онаси тирик йигитлар оиладан кўп сиқилади. Кўпроқ шулар юрак ва асаб касалига мубтало бўладилар. Уларнинг бағри бутунлиги қаерга борди?

* * *

Келинни ўғлингизга ёмонламанг, сочингизнинг оқи билан унга сиз чора тополмайсизу гўр йигит нима қилолади?

* * *

Ўғлингизни келинга мақтанг, уни эшитиб ўғлингиз сизга янада яқинлашса, иккинчи томондан, жуфтининг олдида боши баланд бўлади.

* * *

Ўзимдан кейин қизларим хор бўлмасин десангиз, келиннинг кўнглини овланг. Эшигингизни очиб, чироғингизни ёқиб қоладиган, қизларингиз келса, кўрпача солиб, сизнинг ўрнингизга қозон осадиганлар шулар!

* * *

Ўзингиз тўнглаб турсангиз ҳам, қизларингизни келинларга ҳиммат ва меҳр кўрсатмоққа чорланг, ҳатто мажбур қилинг. Биздан кейин жигарларни бир-биридан жудо қиладиган ҳам, бирлаштирадиган ҳам шу келинлар.

* * *

Қайнона одил бўлмаган уйда ҳар куни қиёмат.

* * *

Келин олиб, гапини ташқарига чиқармаган аёлга қиз беринг.

* * *

Келинингиз қовоғи уюлиб, очилмай қолса, энг яқинда турган сиз айбдорсиз — совуқ ҳаво тегаверса, тегаверса, шигил мева қилган дарахт ҳам косовга айланади-да!

* * *

Эрингизнинг уруғи ҳам, келинингиз ҳам, ўғлингиз ҳам, қудангиз ҳам кўзингизга ёмон кўринаверса, демак, гап ўзингизда. Куръони Каримда шундай дейилган “...Аниқки, то бирон қавм ўзларини ўзгартирмагунча Аллоҳ уларнинг аҳволини ўзгартирмас” (Раъд сураси, 11-оят).

* * *

Куни кеча ўзингиз ҳам келин эдингиз. Мустарлик билан жавдираб турардингиз – қайнонамнинг нега қовоғи солиқ, қайси ишим ёқмади экан? Қайнэгачим хомуш кўришди – билмай гуноҳ қилиб қўйдимми, деб безиллаганингиз-безиллаган эди.

Эрталаб ҳаммани едириб-ичириб, кийим-бошларини тўғрилаб, ялаб-юлқаб ўқишга жўнатгунингизча анча вақт ўтади. Уйни йиғиштираман дегунингизча тушлик таомнинг ҳозирлиги бошланади. Кўлингиз кафтгирдаю хаёлингиз тўпланиб қолган кирда. Таомни ҳам чала ейсиз-да, кирга тушасиз. Кеч киради, яна қозон. Оралиқда униси келиб, буниси кетиб туради. Кейин дазмол, яна ошхона... Бунинг устига, сизга ёққан, ёқмаган одамларнинг барига бирдай илжайиб туришингиз керак! “Яхшилаб овқатланинг”, дейди қайнонангиз. Шапир-шупур егани тортинасиз, қимтинибгина еб, туриб кетасиз. Оғир иш бўлмаса-да, бир-бирига уланиб, давом этаверган ҳаракат, ҳаммага маъқул тушаман деб, асабларнинг таранг туриши зўр келади, тинкангиз қурийди. Дам олгани эса ҳаққингиз йўқ. Ишдан келган куёвингиз ёнбошлаб ётади, ўқишдан келган қайнсингиллар бир-бир ухлаб чиқишади. Сиз келинсиз, ишдан келсангиз ҳам, ўқишдан келсангиз ҳам бирдай ҳовлининг у бошидан-бу бошига бўз қўйиб юришингиз шарт! Болаларим чарчайди, нега бу чарчамайди, демайди қайнонангиз!.. Бугун эса ўзингиз қайнонасиз, бир ширин жон қўлингизда худди шу аҳволга тушиб турибди, кўрган кунларингизни бир эсланг-да, унга раҳмингиз келсин.

* * *

Кўшни аёл кўш келинини кечки дастурхон йиғиштирилганидан кейиноқ “кечгача чарчадинглар, қани уй-уйларингда дам олинглар”, деб киритиб юборади. Сизнинг қайнонангиз ундай эмас, то охирги одам кўчадан қайтиб, дарвоза қулфланмагунча, телевизорнинг томошаси тугаб, биринчи хўроз чақирмагунча, сизга ухлашга рухсат йўқ. Тунги 12 бўлди. Судралиб кириб кетасиз, ичингиз йиғлайди, онам бўлса ҳозирги ҳолимни кўриб у қиларди-бу қиларди, дея

ўксинасиз. Зирқираган суюқларингиз тўшакка шундоққина тўкиладию қотади.

Яна саҳар туришингиз керак. Кеч ётганингиз учун бир оз ухлаб қолсангиз, кўринг томошани! Қайнонанингиз қаттиқ гапирмайди, таъна қилмайди, аммо нигоҳларнинг совуқлиги, алик олишларнинг оҳанги, идиш-товоқларнинг бир-бирига урилиши нақ юрагингизни чақади...

Сиз жуда тарбияли эдингиз – “хафаман”, демасдингиз. Сиз жуда ориятли эдингиз – “чарчадим”, демасдингиз. Қайнонанингиз ярапти-ю, деб иш буюраверарди. Индамаяпти-ю, деб тошбағирликда давом этаверарди...

Ичингизга сола-сола эрта қаридингиз. Юта-юта дард оширдингиз. Мана бугун ўзингиз ҳам қайнона бўлиб турибсиз. Келиндай яйраб ўтмаган келинлигингизнинг армонларидан энди чиқинг. Рўпарангиздаги келинни ўзингиз деб билинг. Унинг сиздан яшириб турган дардларини, истиҳола қилиб айтолмаётган чарчоқларини уқиб турунг. Ўзингиздай бир онаизорнинг ширин жони у. Салга сўлиб, салга эгилади. Дунёга келганига эндигина йигирма йил бўлган новда у. Элликка, олтмишга кириб биз адашамиз-у, у адашмасинми?

Ота-онасининг иссиқ бағрини ташлаб, боғингизни кўкартиргани келди у!

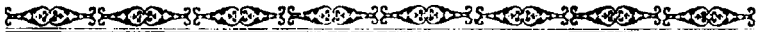
Аёлликнинг дўзахий азобларини бўйнига олиб, ўғлингизни ўзидан кўпайтиргани келди у!

* * *

Ютқизган қиз томон. Қудаларингиз ойда-йилда бир кўринадиган куёвга эга бўлса, сиз умрингизнинг охиригача, кечаси-кундузи хизматингизни қиладиган қизлик бўлдингиз!

Қизларингиз ўз уйи билан овора бўлиб кетади. Куч-қувватингизни ҳам сизга боғлаб қўйган эмас. Очиқсангиз ош, чанқасангиз чой тутадиган, бошингиз ёстиққа етса, тонггача ухламай чиқадиган шу – келин. Қизларингиз келса, қўлига тугун тутадиган ҳам шу – келин.

Илоҳо, ҳар кимки фарзанд кўрибди, ошини ошаб, ёшини яшаб, болаларининг фароғатини кўрсин. Аммо кунлар келиб, бу фоний дунёдан кетар бўлсак, орқамиздан эшигимизни очиб, чироғимизни ёқиб қоладиганлар ҳам шу – келинлар!

ҚАЙНОНАЛИК – УСТОЗЛИҚДИР

“Устоз” деган сўзнинг маъноси жуда кенгдир. Бу ёруғ дунёда нимаики бунёд бўлган ва бўлаётган бўлса, устоз-шогирдликнинг ҳосиласидир. Ниманидир қўшнингдан ўрганасан, дўстингдан, оилангдан, китобу матбуотдан, табиат, ҳаттоки жониворлардан-да нимадир оласан. Баъзан фарзандингдан ҳам бир нарсалар ўрганиб тананг яйрайди. Тўрт тараф сабоқ ва ўшанча шогирд.

Қайнона-келинликни олайлик. Энг нозик устоз-шогирдлик шу эмасми! Рўзғор деган муқаддас уюшманинг бугунги ҳолатига разм солиб, юрагим увушади. Ҳар бир оила жамиятнинг бир гишти. Аммо бу гишларнинг бутунидан синиғи кўпайиб кетаётгани, оилавий ажримларнинг катта қисмига қайнона-келин низолари сабаб бўлаётгани ҳаммага аён.

Касбига ноқобил ўқитувчи ўқувчисидан шикоят қилади. Келинини ёмонлаб юрадиган қайнона ҳам худди шундайдир. Аввало, худо ёрлақан одам келинли бўлади — шунинг ўзи давлат. Оила иқлимига келиннинг, яъни янги бир ҳавонинг кириб келиши катта воқелик! Ҳар қандай воқелик содир бўлганда эса ўзгаришлар, силжишлар, янгиланишлар бўлиши табиийдир.

Янги фарзанд кўрсангиз, ҳеч қачон уни уйлар қуриб, сепазлар ясаб, ҳовлиларгача башанг қилиб кутиб олмайсиз, лекин келин келса, шундай қиласиз, ўзингиз паст уйга сурилиб, келинни баланд уйга жойлайсиз. Ҳаяжон ва ризолик билан қиламиз бу ишни. Сабаби, келин авлодимни узайтиргани, боламнинг ёнида болам бўлиб, толсам суягани, кетар бўлсам чироғимни ўчирмаслик учун келади. Шундоқ воқелик содир бўладию нега таранг тортмайин! Келинга бўлган лутф

ва марҳаматларим аввало унга бўлган ҳурматим изҳоридир. Қолаверса (мана шу устозликнинг бошланишидир), ҳаммаёқни созлаб кутишим — келиннинг кўзи бошидан бошлаб орасталикка ўргансин деганим, уст-бошимни саришга тутишим — келин менга боқиб уйда рўдапо бўлиб юрса бўлаверар экан, демасин, деганим. Айб иш қилган оилам аъзосига овозимни кўтармай, бепوشна гап айтмай, имо-ишорали танбеҳга ўтишим — келиннинг тилию этини қотириб қўймай, қолаверса, онаси бўла туриб, ўз болаларимни шу қадар юз-хотир қиляяпманми, келиннинг уларга ҳурматсизлик қилишига йўл йўқ, деганимдир.

* * *

Фарзандлар аксари айтганимизни эмас, қилганимизни қиладилар. Келин менинг уйимга четдан кириб келди, то шароитни уққунча хатолар қилиши бор гап. Мен унинг адашишларини маржонга тизиб санамай, тўғриси яна ўзим қилиб кўрсатишим зарур. Буни ҳалимлик билан, устозларча беминнат бажаришим керак. Худо берган тўрт келиним бор, қўшганлари билан қўша улғайсинлар. Онамдан кейин онам, фарзандларим ҳам билмайдиган сирларимни айтадиган ишонч тоғларим, ҳақиқий меҳр ва иззат кўрадиган манбаларим — шу келинларим, у дунё-бу дунё улардан розиман...

Агар уларнинг янгилигида биронтасининг уйига бепарволигини сезсам, билдирмайгина кириб йиғиштириб чиқардим. Қизариб-бўзариб узр айтишга тушса: “Вақтим бор эди, сизга ёрдам қилдим-да”, деб қўя қолардим. Шу кифоя, кейин унинг ўзи жонсарақ бўлиб қолади...

Янги келин давлат имтиҳони топшираётган, қалтираб турган талабага ўхшайди. Оиланинг ҳар бир аъзоси уни зимдан кузатиб туради. Шунча ҳаяжон ва изтиробини менинг кулбамга бағишлаб турсаю бу жиндаккина жонга нега она бўлиб раҳмим келмасин, нега унга кўрғон бўлмайин?! Хатосини ёпишим, камини тўлдиришим, юпатиб туришим унга мадад беради, қолаверса, менга меҳри тушади, яна қолаверса, меҳнатини розилик билан қилади. Ҳатто онамизнинг сути бизга қарз бўладию келиннинг менга хизмати қарз эмасми! Розилик бўлмас экан, уйимизда барака бўлмагай!

* * *

Келиннинг тариқдай яхши ишини ҳам сезганимни билдиришим керак. Мақтовга ҳали лойиқ бўлмаса, ҳеч йўқ дуо тарзида рағбатлантириш жоиз. Орамизда шундай қайнона бўлгучилар бор. Биров тўққан, биров боққан бир инсон келиб, ўз эгасига эмас, етти ёт бегона, яъни сизга овқат қилиб, уйингизни тозалаб, ўтингиздан кириб, кулингиздан чиқиб турсаю бир оғиз: “Барака топ”, демайсиз-а! Кўша-кўша шолча, гилам ювиб, меҳмонга борсангиз, сават-сават пишириқларни қўлингизга тутса, яна ҳадик билан кўзингизга жавдираб турса, бир оғиз: “Қизим, чарчаб қолмадингизми, еб-ичиб олинг энди”, дейишга ярамайсиз. Ваҳоланки, бирланига шунча ишни қизингиз ҳам, ўзингиз ҳам қилмайсиз. Нега мамнунликни билдирмайсиз, иши битаётган уй сизники-ку! Келинга очиқ чеҳра бермай, кибр сақлаб нимани ютдингиз? Келиннинг юраги синди, сизга бўлган ихлоси музлади, норизо бўлди, оилада нимадир чирс этиб дарз кетди!

* * *

Яна шундайларингиз бор: ўз қизингизнинг кўрган тушидан бошлаб, кечаги еган овқатигача сўраб-суриштирасизу сизга тўшак солиб, оғзингизга кунда иссиқ чой тутаётган келиннинг соғлиғини, уйига бориб келса, ота-онасининг тинчлигини, ишларининг боришини тил келиб сўрамайсиз-а?! Янги кўйлак кийса, кўрмаганга оласиз, бировлар уни мақтаса, эшитмаганга соласиз. Буларни келин кўриб туради. Юрагининг сингани энди унинг юзида ҳам кўрина бошлайди. Табассуми ўчади, қадамида хорлик сезади, бу навжувон новда гуллашнинг ўрнига сарғая боради. Унинг устига тилингизда тизгин йўқ. “Фалончининг келини ундоқ кулиб тураркан, пистончининг келини қучоқ очиб кўришар экан, йигит бўлмай ўласанми, хотин тергаш, хотин сўкишни ҳам билмайсан”, дея маҳаллага эшиттириб шовқин соласиз. Келинингиз сайроқи булбул эди, гунг қилган сиз; очилган гул эди, кул қилган сиз; олов бўлиб кириб келганди — ўчирган сиз. У резина кўғирчоқмики, эзиб ташласангиз ҳам, тишлаб отсангиз ҳам бирдай илжайиб тураверса!

Сиз ҳам, келин ҳам Аллоҳнинг неъматларисиз! Ҳақ яхши ниятда берган тил, дилни кибрга, бировга озор беришга сарфладингизми, жавобини берасиз. Рўпарангиздаги неъмат — келинни хор қилдингизми, гуноҳингиз икки баробар ошди.

* * *

Яна шундайларингиз бор: келинингиз чиройли бўлиб, ўзига қараб юради (бу аслида — омадингиз, этаги сўкилиб, қоши ўсма кўрмай, Саид Аҳмад ака ёзганидай, ёнингиздан ўтса кир совуннинг ҳиди келиб турса яхшими?!). Юрагингизда шайтон уйғонади, нега ишга чиройли бўлиб кетяпти, бирортасига илакишмадими, дея қайнотага гап едиришга тушасиз. Фафлатий эрингиз унинг изидан пойлаб ҳам кўради. Бу тинмаган жағингиз айбномалар тўқийверади. Ўйлаб-нетиб ўтирмай бир куни шартта: “Нега кечикиб келдингиз, ким билан юрганингизни биз қаёқдан биламиз”, деб юбордингиз. Худо беҳабарлик бу!

Балки келиннинг авлод-аждоди ўта покдомон сулоладир. Балки келинингиз покларнинг поки, не-не жойлар орзу қилиб етолмаган бир малақдир. Балки шаън, орият келинингиз ва унинг ота-онаси учун икки дунё нархидан қимматроқ турар! Ҳали гуноҳ йўқ, ҳали гувоҳ йўқ! Ўзингиз пул сарфлаб, онасидан қоғозга ўралган қантдай қабул қилиб, оқ шоҳига ўраб олиб келган келинингизни биров эмас, ўзингиз булғаб чақиряпсиз, уйингизни ўзингиз портлатяпсиз. Уйбузар сиз эмасми?! Ўғлингиз довдирайди, келин-куёв бирига мўлтирайди. Кетай деса, куёвидан ёмонлик кўрмаган, боласи бор. Қолай деса, энг хунук гап айтилди, орият жисми жонини узади. Келиннинг ота-онаси у ёқда вайрон. Дилбузар сиз эмасми?! Қилмишнинг қидирмишидан кўрқмоқ жоиз. Сиз бировнинг асраганини аямадингизми, Худо сизнинг асраганингизни уриб кўяди.

Мана шу мен санаган қайноналар ҳам карвон эргаштириб бораётган устозлар. Уларни қанча-қанча ёшлар кузатиб бормоқда. Қисқароқ ўйлайдиганлари уларнинг изидан кетса, доғ қолгани шу. Ёмон ишларнинг тескарисини қилиб борсалар, оптимизда боғ қолгани шудир.

* * *

Бир ширин холапошшага “Устозингиз ким?” дея савол бераман. “Худо раҳмат қилгур қайнона ойимлар”, деб жавоб беради у киши. “Келин бўлиб келганимдан кейин, қўлимдан ушлаб рўзгорни айлантирдилар. Мана бу супургининг ини, мана бу хокандознинг ини. Мош бу ерда қопқоғи ёпиқ туради, гўшт анови ерда докага ўроғлик туради. Хуллас, шу ерда нима бўлса, энди сизга топширдим. Шундоқ тартибда сақланг, яхшилансинки, ёмон бўлмасин. Ўзимни ҳам сизга топширдим — берсангиз ейман, бермасангиз ўламан, дедилар. Ерга урса кўкка сапчийдиган асов той эдим. Раҳматли қайнона онам силаб-сийпаб мени одам қилганлар”, деб кўз ёшларини артди холапошша.

Яхшиликка чорлаш — устозлик! Яхши амалларни ўзинг қилиб бировларга ўргатиш — улуғ устозлик. Ҳар биримиз қайсидир даражада устоздирмиз ва жамиятнинг покланиб бориши учун масъулмиз.

Сўзимиз сўнгида ҳар доимги тилагимни яна тилга оламан: ҳар биримизга ўзимиздан кучлироқларни уйғотиб кетиш насиб бўлсин ва улардан: “Устозинг ким эди?” деб сўраб юрсинлар.

* * *

Қизимиз келин бўлди, ўша ерда униб-ўссин, орқасидан раҳмат эшитай десак, қудамизни бошимизга кўтарайлик, бир яхши ишини икки деб кўрсатайлик, ёмонини яширайлик. Унинг яхши одам эканлигига ўзини шу қадар ишонтирайликки, уялганидан феъллари эриб кетсин.

* * *

... Ўғлимиз куёв бўлди. Келинимизнинг ота-онасини шу қадар қадрлаб, кўнглини шундай топайликки, токи қизини бизга қуюмли ва вафодор қилиб эгиб берсин. Бунга катта куч кетмайди — озгина зийраклигу ширин тил бўлса бўлди. Агар ота-оналар тўйдан кейинги икки йилда шу зайлни ташкил қилолсалар, ҳаммаёқ обод бўлгай...

* * *

Гоҳ ҳалол, гоҳ ҳаром аралаштириб териб-туғиб тўй қиласиз, йигирматалаб кўрпа қоплайсиз – захлар чиритади, сичқонлар ейди, дошқозонларда ошлар дамлайсиз, қўш тандирларда нонлар ёптирасиз – ортганини моллар ейди! Биродар, бу тиришиб-тирмашишингиздан, жизғанак бўлишингиздан муддао не? Ўзингиз неча йил яшамоқчисизки ё қирқта жонингиз бормики, ярмини ҳавога сарфласангиз! Ўзингизнинг биттагина жонингизни қачон ўйлайсиз? Дам олиш жойлари нималигини биласизми, неча марта санаторийга бордингиз? Ўзингизни аянг, биродар! Ўзини аяган, бировни ҳам эҳтиёт қилади. Ўзимизга ҳамиша шундай савол бериб юрайлик: бутун неча кишини кўнглини олдим? Неча одам менинг ҳузуримдан юраги яшнаб чиқиб кетди.

Навоийда шундай байт бор:

Кимки бир кўнгли бузуқнинг хотирин шод айлағай,
Онча борким, Каъба вайрон бўлса, обод айлағай.

* * *

Қиз бола узатилар экан, куёв бор хонадонни Эрам боғи деб боради. Зухрога айланмоқ учун боради. Атласу шойилар ичида Ой бўлиб, балқиб боради, сукунатга тўла ҳовлингизга баҳорий жаранглар ва баҳорий ранглар билан ҳаётнинг энг ширин кўшиқларини бошлаб, маликалардай кириб боради.

Орзулари ушалсин унинг!
Ихлослари синмасин унинг!

Тоҳирини топсин шу даргоҳдан! Мажнунини топсин шу боғдан!

Онасидан ҳам меҳрибон онани, отасидан ҳам аълороқ отани шу ердан топсин!

Ўз уйим деб жойлансин уйингизга,
Ўлан тўшагим деб жойлашсин!

Қайноналик имтиҳонларидан ёруғ юз билан ўтишингизда
Аллоҳ мададкор бўлсин!

* * *

Сиз келдингиз, эртакларни туйдим, қизим,
Жоним тиниб, ором тўнин кийдим, қизим,
Ҳеч кимнимас, сизни сизлаб суйдим, қизим.
Келин қизим, атиргулдай сўлим қизим.

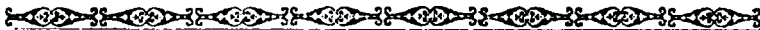
Қийғоч қошлар қалам билан чизилмаган.
Ҳеч бир кўзлар бу кўзлардай сузилмаган,
Кулгичингиз аъло турар минг тилладан,
Келин қизим, тўлин ойдай тўлин қизим.

Тилла қошлар қошингизда жилоланар,
Бошингизда зар дўппилар тиллоланар,
Ифорларга тўлиб кетди остоналар,
Остонамни чаман қилган гулим қизим.

Эвоҳ, сизни онам кўрса бўлмасмиди,
Йиғлаб юриб, кўзмунчоқлар илмасмиди,
Сизни кўргач, яйраб, балки ўлмасмиди,
Келин қизим, бағрим тилим-тилим қизим.

Энди онам ўлди дея йиғламайин,
Ҳолим сўраб турибсиз-ку онамдайин,
Сиз келдингиз, умрим узун бўлар тайин,
Келин қизим, тўлин ойдай тўлин қизим,
Остонамни чаман қилган гулим қизим.

РЎЗГОР СИРЛАРИ

“Қуш тилини қуш билади”, дейдилар. Муҳтарам тоифадош, келинг, бир аёлчасига кўнгил ёзайлик...

Кўринишга ҳар биримиз оддий аёлмиз. Аммо шу оддийгина бирликда минг битта рангли олам мужассамдир. Гоҳо ўзимиздаги қудратнинг адоғига етолмай ҳайратдамиз, гоҳо эса, энг нотавон кимсадай талай хатоларга йўл қўямиз. Ўзимизга ўзимиз ҳайрон бўлиб ўтаяпмизми, бизни тушуниш йўлида сабру иродасини букмай келаётган йигитлар омон бўлсин! Гарчи эркак зотини-да Аллоҳ жудаям текис, бегуноҳ яратмаган бўлса-да, мен бугун уларни беозоргина четлаб ўтиб, фақатгина ўз тоифамиз ҳақида сўз юритмоқчиман. Қолаверса, бизнинг йигитлар зийрак, “қизим сенга айтаман, келиним сен эшит”, иборасини яхши биладилар.

* * *

Рўзгордан койиниб ёзилган мактубларни ўқиб, ўзлари хоҳлаб турмуш қурган, бироқ кейинчалик осонгина ажрашаётганларни эшитгач, киши кўнглини ғам босади. Икки ўртада болаларнинг сарсон бўлаётгани эса... фожиадир! Бундай турмуш ота-онанинг зўри билан бўлганда-ку, ҳаммасини уларга тўнкардик-қўярдик. Энди эса, “Олтин дея танлаганим мис чиқиб қолди” деб, барча гуноҳни жуфтимизга ағдаряпмиз. Киши бир йил киядиган кийимини ҳам обдан кўриб, чамалаб олади. Жуфт танлаш кўйлак танлаш эмас-ку! У умрингнинг сўнгги нуқтасига қадар бирга борувчи иккинчи қалбинг, иккинчи қўл-оёғинг, иккинчи кўзингдир. У сенинг болаларингнинг отаси 20, 30, 40, 50, 60... ёшингнинг ягона елкадоши ва ҳомийсидир! Сен жуфт танлашда унинг қалди-

бастига, ота-онасининг молу давлатига ёки унинг ваъдаларини бийронлигига қараб баҳо бердингми? Ва бунинг оти “севги” бўлди? Дейлик, танлаган одамнинг сен орзу қилган инсон эмас экан. Сен қандай ўйлаган эдинг? Мукаммал, қуйма инсонлар онадан тайёр яралмайди-ку.

* * *

Шундай, азизим. Рўзғор — бу истироҳат боғи эмас. Унда фақат гул кўтариб, рози дил айтиб, қўлтиқлашиб юрмайдилар. Халқ ҳақни айтади: рўзғор — бу ғор! Ўзингни йўл-йўлакай худди шаммисол ёқиб борсангинга, атрофнинг ёришиб шаклга кириб боради. Рўзғор эркакка ҳам, аёлга ҳам бир-бирига муносиб бўлиш учун бир умр ўзини-ўзи қайта тарбиялайдиган майдон!

* * *

Элда “Аёл кишининг ҳийласи қирқ туяга юк бўлади” деган нақл бор. Буни ижобий тушунмоқ керак. Бу бизнинг ўзлигимизга нисбатан айрилган айни ҳақиқатдир: айтингчи, ҳийлани ақли бор одам ўйлаб топади? Демак, ўшандай ҳийланинг замирида аёлнинг қирқ туяга юк бўлгулик ақли ҳам мавжуд экан-да! Агар ўша ақлни ҳар сафар фақат эзгулик йўлида сарф қилсак эди, қанчадан-қанча рўзғорлар тўзимаган, қанча диллар ўксимаган бўларди.

* * *

Пароканда оилаларни қовуштирган — биз. Бўш-баёв эрларни қаторга қўшган ҳам, ноиттифоқ ака-укаларни бирлаштирган ҳам — биз! Суягувчи тоғ бўлган ҳам, яйратувчи боғ бўлган ҳам — биз аёллар, бу биздаги ўша яхши маънодаги “ҳийла”нинг шарофатлари. Аммо, холис айтайлик, бизни деб, биз туфайли чекувчи бўлиб кетганлар қанча, ичувчи бўлиб кетганлар қанча! Бизнинг ханжар тилларимиздан абгор бўлиб... ювошроқ жуфтни орзулаганлар қанча! Атрофга астойдил разм солсангиз, шу нарса аён бўладики, аёлларга қараганда, эркак зоти ишонувчанроқ, соддароқдир. Мана шу самимиятни биз суиистеъмол қилмаслигимиз керак. Эрларнинг

ишонувчанлигини ўзимиз учун катта мукофот деб билмоғимиз ва бу самимиятни яхши ишлар сари йўналтирмоғимиз жоиздир.

* * *

Кўнглинг бировдан озор еса, уйинг нотинч бўлса, бўғилиб тутақишдан аввал, шу ишларга ўзим сабабчи эмасманми, деб бир карра ўйладингми? Одамнинг заифи айбни бошқалардан излайди, деган гап бор. Малоҳат, нафисликни табиат бизнинг тоифага берган. Биринчи бўлиб зарба бериш, чегарадан биринчи чиқиш аёллик иқлимига хос эмас...

* * *

Шўро ҳукумати кўзлаган мўлжалига адашмай урди: кўтлаб эркакларни ҳақ йўлидан чалғитди — ичкиликка ва фаҳшга мубтало қилди. Улар бешафқатликни аввало ўзларига қилдилар. Ки ҳар бир инсон Аллоҳнинг неъматни, бу неъматни ҳаромга аралаштирдилар. Киши ароқни ҳеч қачон яхши ниятда ичмайди, камида мастлик баҳона кимнидир чаппараста қилиб сўкиб олиш мақсади бўлади...

Сурункали ичадиган ёки ора-орада ичса ҳам инсонлик қиёфасидан чиқиб кетадиган эркакнинг аёли дунёда бахтсизларнинг бахтсизидир. Бу эркак Она аталган неъматга озор бераётгани учун онасининг қалтак ейишидан кўрқиб, отасига кўзлари косасидан чиқай деб жавдираб турган гўдакларнинг жувонмарг болалиги олдида, оиладан кўтарилаётган файз, барака қошида у дунё-бу дунё гуноҳқордир. Бундай оилада туғилган бола, минг афсуслар бўлсинки, эртага зарарку-нандадир. Бойси, у меҳр кўрмай ўсди, бировга меҳр кўрсатолмайди.

* * *

Рўзғор — муқаддас даргоҳ. Унга махсус таратилган кўрмай яқинлашиб бўлмайди. Эр-хотиннинг бир-биридан андак кўнгли қолдими, тамом, оилада синиш бошланади. Бизни доим бир ғофиллик банди қилади: турмуш қурган заҳоти эр аёлини, аёл эрини энди ўз-ўзимники бўлди, деб хотиржам

тортади. Аксинча, шу кундан бошлаб хавотири бошланиши керак. Гап шундаки, киши-кишига яқин бўлган сари олдин кўринмаган камчиликлар сезила бошлайди. Бир-биридан совиш содир бўлмаслиги учун доно эр-хотинлар бутун умр давомида ўз каму кўстларини тузатиш ва жуфтига ёқиш учун тинимсиз ҳаракат қилиб яшайдилар.

* * *

Эридан кўнгли тўлмаган аёл-ку армонларини кўксига кўмиб, туғилиб қолган “фалончизодалар” ҳаққи тошдай андишага тишини босиб индамай яшаб бораверади. Аммо хотинидан кўнгли қолган эрнинг аксарияти – хатарли! Чаппа қадам ташлашга ҳамиша фурсат ва қулайлик кутиб яшайди.

Эр тутиш ва аёл асраш ҳам санъатдир. Ким бу санъатдан бебаҳра бўлса ва ё хабардор бўлишни истамаса, бу рўзғорда ёруғ кун бўлмас.

“Ёш ва гўзал маҳбуба” топган эркаклар хусусига келсак, асосий айбни мен эркакка эмас, ўша “маҳбубалар”га қўйган бўлардим. Эркак чандон суюқ бўлсин, иштиёқи чандон баланд бўлсин, аёл киши изн бермаса, эркак ниятига етолмайди.

* * *

Бировларнинг эрларини йўлдан ураётганларни ҳаргиз қарғашнинг ва қасд билан бошлаб қўйишнинг ҳожати йўқ. Улар Аллоҳни танимасалар ҳам гуноҳ эканлигини билиб туриб гуноҳ қиладилар. Ўзларининг номлари Хиёнат эканини ҳар дақиқада ёдлаб турадилар! Шу аҳволда улар яйрайди, дейсизми! Сиртдан ялтираб кўринишади, холос. Эр – ижара, қувонч – ижара. У одам қиёфасини ҳам ижарага олган махлуқ. Шўрликнинг на у дунёлиги бор, на бу дунёлиги! Бировнинг рўзғорини бузиб, бахтли бўлган бу дунёда йўқ!

* * *

Эркак нечун бошқа чорбоққа мўралаб қолди? Ғазаб отига минишдан аввал бу ҳодисанинг сабабларини излаб кўриш лозим. Меҳнаткаш аёл бўлиш, пазанда ёки чиройли аёл бўлиш кифоя эмас, эр-хотиннинг бир-бирига берадиган кайфияти,

кўчадан топиб бўлмайдиган гапи, кўнгилпарварлиги бўлиши керак.

* * *

Яна бир гапки, “берсанг ейман, урсанг ўламан”, дейдиган ройиш, керагидан ортиқ кечиримли аёл ва шу хилдаги эркак билан яшашнинг қизиғи йўқ. Ўрни келганда ориятни ҳимоя қилишни, **ХАФА БЎЛИШНИ ҲАМ БИЛИШ ДАРКОР.**

Эру аёл муомаласида ҳамиша ҳисоб-китоб зарур. Кўчада, ишда, жамоада унча-мунча эҳтиётсизликка йўл қўйиш мумкин дир, аммо энг нозик муомала уйда бўлиши шарт! Миллатнинг келажаги кўчада эмас, асосан, оилада шаклланади. Инсон ҳуқуқларини поймол қилиш ҳам, қадрини тиклаш ҳам дастлаб оилада содир бўлади. Шу боис ҳар юмушда аввал миллат боласини **ОИЛАГА ТАЙЁРЛАШ КЕРАК.**

* * *

Сабр аёлдан, кечириниш аёлдан, фарзанд бериш аёлдан, тарбия аёлдан, рўзгор иши аёлдан, миллатнинг келажаги аёлдан, деб икки қўлини баробар чўзиб турган эр, фарзанд, жамоа ва давр андак хижолат чекмоғи лозим. Аёлдан олаётганини ўлчамоғи ва истиҳола билан ўзини ўзи суд қилмоғи лозим, мен ўз онамга, синглимга, аёлимга, миллатнинг онасига нима бердим демоғи (ахир тинмай еганга тоғ чидамайди), аёлнинг аёллик захираси, қуввати, мағзи уммон эмас-ку, дея ўйга толмоғи лозим.

* * *

Аёл борини анордай сиқиб, боласининг томирига қуйиб турган бўлса, унинг пучайиб бораётган илигини ким тўлдиради? Аёл жамиятга вужудида борини беради, йўғини беролмайди-ку! Паловнинг аълосини еб, бақувват бўлишни хоҳласак, масаллиқни муҳайё қилишимиз шарт-ку, ахир. Одам ва олам аёлнинг меҳр-муруввати билан кўқарар экан, нега дастлаб уни етарли масаллиқ – ором, озуқа, илм ва меҳр билан таъминлаб қўймаймиз? Нега бер, бер деяверамиз? Аёли ориқ юртнинг миллати ориқ, аёли ўксук юртнинг мил-

лати яримдур. Мен онамдан оладиганимни олиб, тинкасини куришиб бўлдим дейлик, энди уни чеккага суриб, бошқа бақувват аёлга томиримни улаб қўйишининг иложи йўқ-ку. Ёхуд менинг аёлимни муҳофаза қилиб бер деб, четдан нажоткор ёлламайдилар-ку.

Аёл сифатида куйиниб айтаманки, миллатдошим, сафдошим, ўғлоним, асрай олинг бизни. Сўрамасак ҳам сийланг, биз кутмаган яхшиликларни тортиқ қилинг. Ҳаргиз бизни хурсанд қилиш учун эмас, ўзингиз бутун бўлишингиз учун, ақлли қизли, соғлом ўғилли бўлишингиз учун.

* * *

Оналикка маънан ва жисмонан тайёр бўлмаганларнинг она бўлаётгани, рўзгор билимини билмай рўзгорга қадам қўйиш кўпаяётгани миллат ўғлонларини зийрак тортириши керак.

Хурматли эркак, аёлингиз сизнинг қулингиз бўлиб жимгина ўтиб бораётганидан, сиздан шикоят қилмаганидан ҚЎРҚИНГ. Сизни ғафлат босмасинки, аёлингиз биттагина жонини қирқтага парчалаяпти – у қандай бутун ҳомила берсин? Хавотирга тушинг, биродар.

* * *

Ҳаммамиз ҳам онамиз. Фарзандларимиз бахтли бўлишини жуда-жуда хоҳлаймиз. Ҳозир қизларни жуда ёш узатиш урф бўлган...

Бутунги қирқ ёшли аёлга биз қандай илм беролдик. Эр тутиш, уй тутиш, қайнона бўлиш ҳам санъат эканлигини ўргатдикми? Бировга ёқиш, бировни ёқтириш сирларини ўрганмагунча рўзгорнинг ҳалқасини тутиб бўлмаслигини билладими улар? Ўзидан ўтганини ўзию Худо билиб турибдию 16–17 ёшли гўр қиздан нимани кутиш мумкин. Мана шу соҳада “тандир кийган Матмуса”нинг ўзи бўлиб қолмаяптими?

* * *

Оила куриш остонасида турган сингилжонларим, шуни ҳаргиз унутмангки, рўзгор бу эр билан хотиннинг давомли иттифоқидир. Уларнинг бир-бирига нафи тегмаса, руҳан

тираклиги, кераклиги бўлмаса, турмушнинг чироғи ёнармиди? Яхшиликни, мурувватни, аввало, бир умр бирга яшайдиган кишингга қиласан. Гар шундай экан, эр-хотиннинг бир-бирига “фалон вақт сенга у қилганман, писмадон пайтда сенга буни олиб берганман” дейиши, ҳар гал жами яхшиликларни санаб кўрсатиши ўз юзига қора тортиш билан тенгдир. Бу — оиладаги энг нозик торларнинг узилишидир. Энди булар эр-хотин эмас, душманлардир. Чунки улар бир-бирига миннат қилди. Миннат — заҳар. Заҳарни эса фақат душманларгина бир-бирига раво кўради! Биз она бўлишдек буюклик, фидойиликнинг уддасидан чиққан аёллармиз. Гоҳ эркакларимиз адашиб шу қусурга йўл қўйган тақдирда ҳам, биз миннатга тил урмайлик. Қилган яхшиликларимиз жуфтимишга татисин.

* * *

Рўзгор — икки кишининг қўли, икки кишининг ақли билан тўқиладиган занжирдир. Бир масала юзасидан икки хил фикр бўлгандан сўнг, турган гапки, баҳс, мунозара бўлади. Бундай пайтларда **кимнинг кимдан устун келиши эмас, рўзгордаги ишнинг тезроқ битиши аҳамиятлироқдир.** Ишнинг битганини тан олиб туриб, нега бу иш менинг фикрим билан эмас, сенинг фикринг билан битаркан деб, ҳафталаб, ойлаб тўнини тескари кийиб юрадиганлар бор. Эру хотинлик икки ёрти бир бутунликдир! Биримиз калаванинг учини тополмаётган пайтда жуфтимиш жонга ора кирса, бунинг нимаси орият? Қайтага, шукр айтиш керак-ку!

* * *

Инсон умри бир тутам асли! Бориб-бориб фарзандлар ҳам ўз йўлларига тарқайдилар. Жигарбандларнинг қайнайдиган ўз қозони бор. Оталар ўтадилар, минг оҳ, оналар ўтади! Ёнингда охирги йўлинггача ҳамроҳ бўлгучинг — шу умр йўлдошинг. Шундай экан, юрагимиздаги жами меҳримизни жуфтимишга изҳор қилиб улгурайлик. Токи, “сендан олдин мен кетай” деб, жуфтидан айрилишдан кўра, дунёдан олдинроқ кетишни афзал кўрган чол-кампирларнинг ширин тортишувлари ўзимиздан ортиб, болаларимизга ҳам насиб этсин...

* * *

Оилани бутун сақлайдиган омиллардан бири — **кечиришли бўлишдир**. Кечириш бу — оний ютқазиш, аммо яхлитни ютиб қолишдир. Дейлик, оилада мени қаттиқ ранжитишди, демак, бир инсон қаттиқ койинди. Шунинг ўзи қанчалик нохуш ҳолат! Энди, мени ранжитганлари заҳоти мен ҳам ўша кўнгилни синдиришим шартми? Битта қурбон етмаяптими? Кечириш биздан, аёллардан бошлангани маъқул. Бояги айтилган, “қирқ туяга юк бўладиган ақлимиз” билан жойини топиб, ранжиганимизни изҳор қилиб улгураимиз...

* * *

Аммо “кечириш” — бетаъсирлик деган сўз ҳам эмас. Шундай оилалар бор: уларникидан эшитилаётган шовқин-сурондан ҳар гал, мана энди ажрашиб кетади, деб ташвиш чекасиз. Оғизларидан чиқаётган гапларга илон пўст ташлайди. Бир-бирини дунёдаги жамики хунук номлар билан атаб чақаришади. Стуллар ирғитилади, идиш-товоқлар синади. Болалар зир қақшаб ота-онанинг орасида югуриб юради. Эртасига... эртасига қарабсизки, эр-хотин илжайишиб бозордан қайтаётган бўлишади! Бу қандай гап? Эр-хотинлик бола катта қилишу бир эшикдан кириб-чиқиш деганими? Улар ўзларини “Эр-хотиннинг уриши — дока рўмолнинг қуриши”, деб овутсалар керак. Йўқ, асло! Бу — ориятнинг, гурурнинг, андишанинг қуришидир! Бу — инсоний фикр-лашдан тўхтаб, табиатда ўрмалаб юрган жониворлар қабилида яшашга ўтишдир!

* * *

Улуғ Навоийда шундай гап бор: “Кишининг олдида қўл уриш уят бўлган ишларни, айтиш ножоиз бўлган гапларни, киши йўқ ерда ҳам қилмаса, демаса, ўша одам донодир!” Маданият дастлаб оилада яралади. Оилада ўзини ҳалигидай тутиб, кўчада назокат билан юриш — қабоҳатнинг ўзидир!

Мақтабларда йиллаб гўзал хулқ сабоқларини болаларнинг қулоғига қуямиз, институтларда уқтираимиз, матбуот орқали ўргатамиз, аммо издан чиққан оила бу меҳнатларнинг барини

зое кетказар экан. Куш уясида кўрганини қилаверар экан: мана ўша бир-бировини аямайдиган эр-хотиннинг фарзанди — олий маълумотли, ташқарида гаплашсангиз, гапларидан роҳат оласиз. Кеча шу ёш келиннинг бир ярим ёшли қизчасига бақирганини эшитиб қолдим: “Ўл, ўл итнинг боласи! Йиғлайверасанми?” Қолган гаплари ундан баттар... Маънавияти носоғлом бўлган рўзгорнинг касри боладан ўтиб, энди набирани ҳам домига тортмоқда. Бу хавфли, ғоят хавфлидир. Тўқсон фоиз касалликнинг бошланиши асабдан. Асабларнинг асосий кушандаси эса тилдир! Тилга эҳтиётсизлик ёшу қари, яхшию ёмоннинг нақ юрагини мўлжалга олиб, аралашига ўққа тутиш билан тенгдир. Кўнгил синдириш, бемаврид дилозорлик ҳам жиноят!

* * *

... Баъзан жаҳл аралаш ғайрихитоблар кулоққа чалинади: “Ҳукумат бизга изн берган, эркаклар билан тенг ҳуқуқлимиз!” Сизнингча тенг ҳуқуқли бўлиш нима ўзи? Эркак билан аёлнинг баравар айтишишими? Ё аёлларнинг оғир тўрхалталарда бозордан картошка, пиёз ташишими? Синглим, “тенг ҳуқуқ” эркакнинг аёлга, аёлнинг эркакка айланиши эмас! Ҳамма нарса ўз ранги, ўз шакли-шамойилида бўлгани маъқул. Эрингнинг белидаги фартукни ечиб, кўлидан супургини ол. Жуфтинг-ку сен учун ёрдамга кўнибди — раҳмат! Аммо эркак киши минг уринсин, аёлнинг ўрнини босолмайди. Ўзимиздан кўймасин! Эрлар билан баравар ишлаб келамиз, кела солиб ошхонага югураемиз. Жуфтимиз меҳрибон бўлса, дарров ёнимизга киради, у юракдан сенга ёрдам беришга тайёр, аммо на хамирга кўли келсин, на идиш-товоққа! Бу — бирми? Энди иккинчиси: Меҳмон келди, ҳеч қачон сен гаплашиб ўтириб, эркак киши овқат қилмайди — одобдан эмас! Яна ўзинг балоғардонми? Нақ ярим тунда боланг йиғлаб уйғонди ёки у бетоб. Отаси минг алдаб чорласин, бола унга бормади. Фақат сен билан овунади. Яна сен бедор... Ҳоказо ва ҳоказо.

* * *

Эскиларнинг: “Аёл киши эркақдан андак пастроқ туриши керак”, деган нақли бор. Буни ҳам мен ижобий тушунаман. Нафис овозимиз, нозик қаддимиз, майин табиатимиз билан

оилага биз сардор бўлгандан кўра, бу иш норғул, қатъиятли, кескин табиатли йигитларга ярашиқлидир. Бу – бирламчи. Иккиламчи, эрдан паст туриш дегани хокисорлик, куллик дегани эмас. Бу – шарқона одоб! Учинчидан, бола тарбияси нуқтаи назаридан ҳам жуфтларимизни албатта, оила сардорлиги мавқеига олиб чиқишимиз керак. Аёнки, аёлнинг фикри, юрак кўри қўшилмагунча, рўзгорнинг араваси ўрnidан жилмайди. Одатда, эркаклар ошкора, дангал, аёллар эса сездирмай, синиқлик билан бошчилик қиладилар. Аммо шунга эришиш керакки, болаларимиз ҳал қилувчи овоз – отамизда, деб билсинлар. Ҳар бир ишда отанинг рухсати бўлсин. Нафсиламрини айтганда, оталарнинг омон бўлгани, болаларига бош бўлиб юрганига нима етсин!

* * *

...Эркакларни уйдан бездирадиган асосан икки нарсадир. Бири – тилимиз. Иккинчиси – уй тутишни билмаслигимиздир. Шундай аёллар бор оиланинг ҳаловати бўлмайди. Тили ёмон аёл – қотилдир. Бу – мазкур уйдан энди бутун одам чиқмайди дегани!

Асли табиати тоза аёл эса ёш боласи бўлса ҳам, соғлиғи ёмон бўлса ҳам, покиза бўлаверади. Шароит қисман халал бериши мумкин, аммо асли покиза аёлни мутлақо ивирсиққа айлантириб қўймайди...

* * *

Марҳабо исмли қўшни келин бўларди. Ҳозир улар Тошкентда яшашади. Унга ҳар дуч келганда баҳорга йўлиққандай бўлар эдим. Энди ўйлаб қарасам, уни ҳамиша табассум чарақлаган ҳолатда кўрарканман. Кўни-қўшнилари ҳам ҳар доим ихлос билан эслайдилар. “Барака топкур, бебаҳо эди-да”, деб алқайдилар. У ортиқча гўзал ҳам эмасди. Аммо унинг ажиб оҳанрабоси бор эди: сочлари ҳамиша ораста, уйда ҳам кеча тушган келиндай ловуллаб, ороланиб юрарди. Қачон қарасак, кир ёйган, қўлида супурги. Бир эмас, икки шўхтой боласининг усти-бошига гард ҳам юқмасди. Уйига кириб қолсанг, покизаликдан, дастурхондаги антиқа пишириклардан, унинг кўнғироқдек қувноқ овозидан кўнглинг

ййрайди. Унинг тиккан зар дўппилари, самарқандча кашталарига қараб кўзингиз қувнайди.

Эрни ҳурмат қилишни шу ёш келинчакдай ўхшата олмай, биз қаторилар гоҳо тоза изза тортган пайтларимиз бўлган... У икки боласи билан тиббиёт билим юртига ўқишга кирди ва уни имтиёзли диплом билан битирди. Мана, мен ҳозир уни эслаяпману таъбим равшанлашиб боряпти. Ширин ўй сураман: бир кунмас-бир кун келин олсам, Марҳабога ўхшаса, қанийди...

Хуллас, рўзгор тутиш бу гоят мураккаб санъатдир. Уни уқмай туриб, пасту баланди ҳақида тасаввур ҳосил қилмай туриб, турмушга чоғланиш панд бергусидир.

* * *

Кўшни хонадонда тўй таралдуди. Келин бўладиган қизнинг қулоғига аста айтаман:

— Сингилжоним! Эсингда тут, ҳовли супурар бўлсанг, овсининг томонидан бошлаб супур, бу — сизни ҳурмат қиламан, деганинг бўлади...

Унга яна нималар дейману, ўзим эса... олис келинлигим арафасида кўшни момонинг менга қараб, урғу бериб айтган ўгитларини эслайман:

— Жон болам, бировнинг уйига кетяпсан. Ўша ерда унай-ўсай десанг, оғзингга тош сол. Куёвнинг остонасини ҳам “сиз”лаб босгин. Борган жойингнинг бирини икки қилмасанг, қайнонангнинг ҳам, онангнинг ҳам меҳнати зое, болам...

Бу гапларнинг маъносини умр бўйи ечиб боряпман...

Бургага аччиқ қилиб

Бизлар она бўлдик... Оналик андишаси дунёда биз учун ҳамма нарсадан устувордир! Агар шу андиша бўлмаса, бу югурик кўнгил неларни истамайди дейсиз! Ўша андишанинг мустаҳкамлиги, “фарзанд” аталмиш мавжудотнинг борлиги, етмиш икки томиримизнинг оналик сурурига тўлиб турганлиги учун тақдирга минг ташаккурлар бўлсин!

Аёлликнинг ҳеч қаерда ёзилмаган, аммо темирдай мустаҳкам қонуниятлари, эътиқодлари ва ўтиш мумкин бўлмаган чегара-чизиқлари бордир. Назаримда, жами гўзал-

лик ҳам, жами ногўзаллик ҳам (хунуклик дейишга тилим бормади) биз, аёллардан бошланади, десам хато бўлмас. Аёллик дунёси шундай бир қалтис дунёки, бу зотнинг нуқтадайд гуноҳи эрларнинг юз гуноҳидан оғирроқ, оғриқлироқдир. Аммо гуноҳлар содир бўлмоқда. Бу гуноҳларнинг сони оз, лекин зилзиласи узоқларга етадиган залворлидир.

... “Ҳаёт ташвишлари ва қувончлари” кўрсатувида кўрганим бир воқеа мени музлатиб қўйди. ...У уч норасида боласини эркакнинг қўлига ташлади-ю, чиқди-да кетди. Катталари мўлт-мўлт тикилганича, ҳали йўлга кирмаган кенжаси қўллари чўзганича қолаверди! Ўзининг жони уч боладан ҳам ширин кўринган бу аёл ором, ҳаловат сари кетди!

Ором деб, шу кетишда фарзандига ўлим йўллари очиб кетди у!

Ҳаловат эмиш! Шу кетишда ўз-ўзини бадномлик сари етаклаб кетди у! Ҳали йўлга кирмаган ўша қизчаси ўғай она қўлида ҳалок бўлади... йўқ, бу хусусда сўзламоққа менинг қурбим йўқ! Ҳар гал бу ҳодисанинг айни ҳаётда содир бўлганини сингдирмоқчи бўлганимда, томир-томирларим сирқираб, ўз-ўзимга сигмай қоламан!

Бу фожиада бир кишидан бошқа ҳамма иккинчи даражали гуноҳкордир. Менинг қўлларим уч болани чирқиллатиб ташлаб кетган ўша номард онанинг елкасидадир!

Тоифадош, мана, биз ҳам аёлмиз, қобирғаларимиз орасидаги ширин жондан бола ясаб, уларни жон қадар асраб, кўзларимизнинг қорачиғига жойлаб юрган онамиз. Сени эзган уйнинг, боланинг, эрнинг, рўзгордаги яхши-ёмоннинг заҳмати бизга ҳам таниш — биримиз ҳис қилмасак, биримиз англаймиз буни! Мана шу бизнинг аёл кўзларимизга бир боқ, юзимизга бир қараб туриб айт-чи, нега, нега қўйнингга солиб олиб кетмадинг болаларингни? Куйсанг, эрингдан куйибсан, ўзингни куйдириб турган ўтга титраб турган ночор жончаларингни қандай ташлаб кетдинг? Қўлидан иш, юмуш келадиган — сени малол олган, сиғдирмаган эр, ҳали қошиқ тутишни ҳам билмайдиган, учаласи уч тувакда ўтирган болаларингни сўппайган эркак қўллари билан қандай боқсин, қандай эпласин?! Ҳар қийналганда сенга қўшиб уларни ҳам ёмон кўриб боравергандир! Қайта уйлангач, у бу юмушлардан бир нави қутулгач, балки иккинчи хотин унга халоскор бўлиб туйилгандир. Шунинг учун унинг хатти-ҳаракатлари безъятибор

қолгандир? Қандай бало содир бўлган бўлса-да, сен қўйиб кетган пойдевор устида содир бўлди. Қарагин-а, сенинг ҳамиятинг боласини тишида тишлаб қочадиган мушукчалик ҳам бўлмабди-я! Ваҳший ҳайвон ҳам болаларини бежавотир жойга элиб, тилка-пора бўлишини била туриб, хатарга ўзини тутади, болалари унинг умри эвазига омон қолади.

Хўп, алам устида ташлаб кетибсан, бир ойдан кейин соғинмадингми уларни, икки ойдан, уч ойдан кейин-чи? Зилдай соғинч тошларини қандай кўтариб юрдинг? Сен саҳродаги ёлғиз саксовул эмас эдинг-ку, ёнингда онанг бор экан, нега улуғ ёши билан сени йўлга солмади? Набираларидан жилла бўлмаса у хавотир олмади?

Агар сенинг ўрнингда бўлсам, онамнинг даргоҳи тор бўлиб, болаларимни олиб келсам, сиғмайдиган бўлса, кечалари эмаклар бўлса ҳам кўриб келардим, бировларга ҳақ тўлаб бўлса-да, уларни ҳидларига тўйиб-тўйиб олган бўлардим. Кўйлақлар тикиб жўнатардим, кўйлақларнинг этагига ғазаллар битиб жўнатардим! Ўғай она келгач ҳам безовта бўлмабсан-а, ҳеч бўлмаса, энг кичигингдан! Йиғлаб қўйса, малол келмаяптими, кўрпани ҳўл қилса, жирканмаяптими, кир-чирларини оғир олмаяптими, деб бетоқат бўлмадингми? Тушларингга кирмадими? Қулоқларингга овозлари келиб турмадими?

Ахир сенинг онангга нима бўлди, онангга?! У боланинг ўлими кунигача бормади! Ўн кунда бир, бир ойда бир уларнинг ранги-рўйларини нега кўриб турмади? Ҳар нон ёпганда, ҳар қатиқ ивиганда нега илинмади, нега йўқламади?

Сен яна бир оғир гуноҳ қилдинг: турмушга чиқдинг! Учала боланг бағрингда бўлиб шу ишни қилсанг, ўша эркакка раҳмат айтиб, болаларни оталик қилганинг учун сендан мамнун бўлардим.

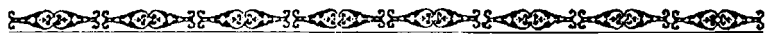
Онангнинг уйига битта жонинг сиғмай қолдими? Айтчи, янги эр қилиш учун йўлим тўсилади, деб болаларни ташлаб келдингми? Кўп ҳам ундай эмасдир? Сени олган эр ҳам қандай номард эканки, ҳеч бўлмаса, кичик болангни олиб кел, демаган бўлса! Ё эрингга қасдма-қасд турмушга чиқдингми? Мана, менинг харидорим бор, демоқчи бўлдингми? Болаларни гаровга қўйиб-а?

Учта гўдак болангнинг чатоқ иштонларини бировлар тозалаётган, бировлар боқаётган, бировлар бўғилиб сўкаётган

бир пайтда, сенга борай деса йўл билмаган болажонларинг ҳар куни тушларида сени кўраётган, сахарлари кўрпа ичида “онам”лаб, номингни бўзлаб-бўзлаб чорлаётган бир пайтда сенинг кўнглингда эрга тегиш сиғди! Сенинг учун бир эрнинг баҳоси уч боланинг баҳосидан қиммат бўлди! Бу гуноҳларингни ҳеч нарса билан ювиб бўлмайди энди! Тунлари сенинг бўйнингда ойлар тош бўлиб осилади энди! Кундузи қуёш ўт бўлиб чирмашади ёқангга энди! Бу биргина сенинг гуноҳинг бўлганида эди, мен ҳам изтироб билан бу сатрларни ёзмас эдим! Эри туриб, бир этак боласи туриб, бошқани “севиб” қолганлар қанча! Эшиқдан эрини кутиб, тешиқдан бошқаларнинг совғасини олаётганлар-чи?! Қартайган оналарига болаларини ташлаб, “кўнгил берганлари” билан қочиб кетаётганлар-чи?!

Табиат бизни буюк қилиб яратди – биз ОНА бўлдик. Номимизга лойиқ қолайлик, кўнгилнинг майда кўчалари биз учун ор бўлсин, болаларимизнинг олдида асло бошимиз ҳам бўлмасин! Токи ўла-ўлгунча фарзандларимизга тик боқиб, “Болам, пок бўлгин, биз шундай ўтдик!” дейишга ярайлик.

ҲАЗРАТИ ЭРКАК

Ўғил фарзанд ота-она учун ушалган орзу, юрак бутунлигидир. Қолаверса, жон кушандаси ҳам, мол кушандаси ҳам ўғли бор уйдан ҳайиқади.

Ўғил кўрмадим деб, ширин рўзгоридан ажралиб кетганлар бор. Бу армонларни ичларига ютиб, умр бўйи юраклари йиглаб юрганлар қанча! Аммо ноқобил ўғилларнинг дастидан пушаймон билан ўтаётганлар, улар туфайли хонавайрон бўлган тақдирлар қанча! Нафсиламрини айтганда, бугунги йигитлардан кўнглимиз андак тўлмайди.

Ўғли борларнинг кўнглида бир таскин бор – энди мени беминнат кўмадиганим бор, дейдилар. Дарвоқе, киши кексайганда гўдаксифат бўлиб, кимгадир суяниб қоларкан. Ўғли йўқлар эса ўзларини гўё етим қаригандай ҳис этарканлар. Бир қиз ўнта ўғилнинг мурувватини кўрсатса ҳам, ўғлим йўқ деб, ота-онанинг кўнгли суст кетаверади...

Ота-онамнинг менгача ва мендан кейин туғилган олти фарзанди оламдан ўтган. Отамнинг эллик саккиз ва олтмиш ёшида, онамнинг қирқ уч ва қирқ беш ёшида Аллоҳ икки ўғил берган ва минг шукрки, улар тирик қолдилар. Укаларим вояга етиб уйланадиган бўлганда отам саксон, онам етмишга етиб қолди. Бош фарзанд бўлганим учун ҳам уларни уйлаб-жойлаш менинг бурчим эди. Бу мен учун ҳаргиз малолли эмас, аксинча, чексиз фараҳли ва ширин бир ташвиш эди. Ота-онамни хурсанд қилишнинг, фарзанди сифатида бўй кўрсатишнинг ягона йўли шу бўлиб туюларди.

Биринчи укамда-ку, тўйига атаб нима топсам, доналаб ташиб ойимнинг сандиғига йиғавердим. Иккинчисига келганда кўнглимга худбинлик тушди – қилган ишларимни яхлит кўрсатгим келиб қолди, йиққан нарсаларимни тўйга

яқин қолгандагина учта катта тугунга жойлаб олиб бордим. Отам билан онамни ўтқазиб олиб, ички бир фахр билан, сеп-сидирғаларни номма-ном айтиб олдиларига ёйиб ташладим. Мен ўйладимки, ҳозир улар чексиз қувонадилар ва онам хурсандчиликдан йиғлай бошлайди, отам мамнун дуо қилади... Йўқ, ундай бўлмади. Шу қадар серзавқ, шундай сўзамол онам... тиниб, тиниб қолди. Дадам деворга суянган кўйи, тиззасини кучоқлаганча, ўйчан қотди. Шу кундан бошлаб онамни гоҳ айвон қирғоғида, гоҳ жойнамоз устида бир нуқтага термилганча ўтирганини кўриб қолардим. Авваллари биттагина рўмол совға қилсам ҳам, кўринганки кўшнига болам олиб келди, деб мақтанадиган онам шунча нарса ҳақида ҳеч кимга лом-мим демади... Мен эса ўксиниб юрдим (гумроҳлик-да!), бир марта “раҳмат, болам” дейишмади-я, деб ичим йиғлади... Во дариг! Мана энди улғайган ёшим билан, юрак тўла армон тоши билан ҳув ўша тўйни изтироб билан эслайман. Ўз ҳовлисида тўй бўляптию дадам қовушмайгина юрибди. Келган-кетганларни четдангина кутиб-кузатиб турар, кўзларида эса ёзилиб кетмаган мунг...

Бу ҳолатни беихтиёр укаларимнинг ёшлигидаги суннат тўйига қиёслайман. Дадамнинг ишлаб, пул топиб юрган маҳали эди. Ўшанда дадам ҳовлимизда ўктам юрар, амри фармон билан дастёрларни турли юмушларга ундаб, бош-қошлик қиларди.

Манов туриш-чи? Э воҳ, дадажоним-а! Мозорларга чироқ ёқиб, гирён бўлиб ўғил топсаму, аммо жарақлатиб пул санаб тўйни ўзим қилолмасам-а, деб синдингизми ўшанда?! Ё нега бош фарзандим ўғил бўлмади, тиланиб етган тўйимни куёвнинг қўлига қаратдимми, деб тиниб қолдингизми, дадажоним-а!

Кейинчалик ҳам қанчалик мурувват қилмайин, дадам мамнун бўлишга бўларди-ю, барибир, чарақлаб очилиб кетмасди. Ота-онамни укаларим улғайиб, уни-буни кўтариб келадиган бўлганда кўринг энди! Ҳар гал “э, баракалла, ўғлим” деганда, дадамнинг юзидаги ҳамма ажинлари ёзилиб кетгандай бўларди...

Шундай гаплар, йигитларжон, сизнинг ўрнингизни ҳеч ким босолмайди. Ота-она учун ўғлидан кўрилган роҳат ҳақиқий роҳат, қолгани миннатлидай туйилаверади... Ўнта бўлса ўрни бошқа, дейди халқ. Акаларим ё укаларим қараяпти,

деб ғофил бўлманг. Улар ўша келмаган боласига умидвор бўлаверадилар. Ўн ўғлон бир нонвойдан биттадан нон олиб келтирса, билингки, ота-онангиз бу нонлардан ўн хил маза туйиб ейдилар.

Ўғлоним, ўғилни ўтиб кетсам уйимни чироғи ўчмайди, деб ҳам тилайдилар. Падарингиз уйи авлодингизнинг руҳларию тириклари тўпланадиган жой. Имконингиз етганича у ерни обод қилишга интилинг. Жами дунёнгизни сотсангиз ҳам, уни сотманг, йўқотманг. Ёки мерос илинжида у ерни жанжалхонага айлантирманг. Ота-онамизни тириклигида баъзиларимиз куйдирганимиз етади, уларнинг руҳини ҳам чирқиратиб қўймайлик.

Улар руҳини шод этишни жуда истасангиз, мол-қўй сўйишнинг ўрнига улардан қолган амаки-тоға, амма-холаларни йўқланг, дўсту қадрдонларини, улар ёқтирган кишиларни зиёрат қилинг. Ота-онангиз ўтгандан кейин, ўзингизни синамоқ учун ҳам, уларни танийдиганлар билан бир суҳбатлашиб кўринг — тамоман янгиланасиз, юрагингиз сув ичгандай бўлади...

Авлодингиз номи “фалончизода” дея аталиб, эркакнинг исми-шарифи билан барқарор бўлиб қолади. Шу боис, авлодингизни яхши ном олиши сиз, эркакларнинг фазилатларингиз ва ориятингизга боғлиқдир.

Борди-ю, бобонгиз ёки отангиз эл назаридан қоладиган бирор иш қилган бўлса, агар улар содир этган хатоларни сиз такрорламасангиз, муборак бўлсинким, сиздан бошлаб, авлодингиз покланади.

Сиз куёв бўлдингиз

Тўйингиз бўлди. Елкангизга қўйилган бу юк — рўзгордир. Бу юз ор ва юз кор демакдир. Бир томонга қарасангиз — севикли жуфт. Бир томонда сизни умрларидан узиб ясаган ота-онангиз. Бир ёқда жигарбандлар. Сиз учун уйлар қурилди, пуллар сарфланди. Ота-онангиз сиз туфайли келинли бўлдилар. Улар учун сиз шу бугундан бошлаб “катта” бўлиб қолдингиз. Бу “катта” бўлишингизни туғилган кунингиздан то тўйингизгача кутдилар. Уларнинг сизга аталган дуоларини китоб қилса бўлади. Ул дуолар ота-онангиз наздида тўйингиздан бошлабоқ ижобат бўладиганга ўхшайверади.

Атрофдагилар сизни жиддий кузата бошлайдилар, ҳар бир ҳаракатингизни тарозуга соладилар. Бироқ, сиз ҳамиша ҳам зийрак эмассиз: “Ота-онаминг кечаги боласиман-да, улар менинг ҳамма феълимни кўтараверишади”, дейсиз. Тўйгача қандай бўлсангиз, тўйдан сўнг ҳам ана шундай тута берасиз ўзингизни — дарз кетиш шундан бошланади.

Ота-она уйланиб, “улғайиб” қолган боласидан катталардан кутадиған вафони кутади. Салгина гапингиз оғир ботиб, салгина ишингиздан ранжийдиган бўлиб қолади. Бунинг устига, сиздаги жами салбий жиҳатларни (аввалдан шундай бўлсангиз ҳам) келиндан кўра бошлайдилар. Қарабсизки, бегуноҳ келин ҳам хунук кўринади. Бу сатрларни ўқиб, сиз ёмон ота-оналар ҳақида ёзибсиз, дейишингиз мумкин. Йўқ, асло. Ўғил-қизи турмуш қурган ота-оналарнинг ҳаммаси шу тарзда нозик тортиб қолади. Бу табиий ҳолдир! Яна қизиғи шуки, келинни ўз қизидай авайлаган энг яхши қайнона ҳам кўнглининг бир чеккасида уни имтиҳон қилиб туради. Агар ота-онангиз орзу қилгандай, бирданига яхши томонга ўзгара бошласангиз, ҳаргиз, бу ҳолатга келиннинг ҳам таъсири бўлгандир, демайдилар. Фақат ўзингиздан мамнун бўлишаверади. Буни ҳам уларнинг фарзандга бўлган муҳаббати, деб уқмоқ жоиздир.

Ўғлоним, кўксимизда уриб турган юрак учун, бу ёруғ дунёни кўриб турган кўзимиз, тутиб турган қўлимиз ва босиб бораётган оёқларимиз учун ота-онамиз қошида қарздормиз. Тақдиримиз учун уларнинг қўшган ҳиссалари эса бебаҳодир. Ўзимизнию жуфтимизни қўйинг, бола-чақамиздан ҳам аввал ўшалар олдида бурчлидирмиз. Улар энг омонат, қўлдан кетиши яқин бўлган неъматларимиздир. Агар уларни рози қилишга улгурмас эканмиз, умримиз кўргиликлардан холи бўлмагай.

Тўғриси айтганда, одам кексайган сари ё асаби бўша-шади, ё тили аччиғлашади, ё соғлиғи чўқади. Бундай одамлардан ҳар доим ҳам рисоладагидай муомала кутиб бўлмайди. Шундай ҳолда дўст-ёрон, кўни-кўшни ундан узоқлашиши мумкин. Фақат фарзандгина безмаслиги шарт! Мана шундай пайтда бизга сабр, уларга эса меҳр, эътибор ғоят даркордир. Оилали бўлгач, айниқса, бу ҳақда кўпроқ ўйланг, ўғлоним, ва ишонингким, сиз билан ота-онангиз орасида қандай иқлим бўлган бўлса, эртага сиз билан болангиз ўртасида ҳам шу такрор бўлғусидир.

Сиз шуни уддалашга уринингки, ота-она сизга мослаб муомала қилмасин, сиз уларга мослашинг. Мослашиш ёшларга осондир. Кексаларнинг шу туриши ҳаётнинг минг бир чиғиригидан ўтган ҳолатидир.

Сиз ўзингизни шундай тутингки, болам бари эътиборини менга қаратяпти, деб ишонсинлар. Сиз шундай кўринингки, боламиз биздан ҳеч нарсани аямайди, деб билсинлар.

Сиз уларга шундай меҳрибон бўлинг, токи шундай қобил боламизнинг дилини оғритиб қўймайлик дея, ўзларини қоидага солишга уришиб қолсинлар...

Инжиқ, бемор ота-онани кўз устида ардоқлай билган фарзанд ҳақиқий фарзанддир. Аллоҳ унинг ўзига ҳам шундай фарзанди солиҳлар ато қилгусидир.

Жигарлик қарзлари

Маълумки, ўғил бола кўчада катта бўлади. Учта-тўртта ёки ундан ортиқ ўғилни кўчага чиқариш учун ота қодир феълли бўлиши керак. Отанинг оталик салобати бўлмас экан, бу ёғи чатоқ...

Отангиз бўштабиат бўлди, дейлик, онангиз ундан ройиш. Хўш, энди беш ўғил беш томонга йўргалайверсинми? Ота-онадан кейин-чи? Ҳамма ўзига хўжайинми?

Бундай ҳолатда хоҳлайдими, хоҳламайдими, бошқарувчилик катта ўғилда бўлади. Агар у ҳам аросат феълли бўлса, фарзандлар ичидан эслик, шудлик ва ориятлик биттаси ўртага чиқиши ва умрбод шу оиланинг маънавий бутунлиги учун жавобгарликни бўйнига олиши лозим. Фарзанди солиҳлик – шу.

Бошқарувчи фарзандга умр бўйи қийин бўлади. У бошқалардан хато қилмаслиги, назари тўқлиги, холислиги, жигарларига меҳрибонлиги билан ажралиб туриши керак. Унинг фидойилиги эса ҳеч қачон қайтимсиз қолмайди. Аллоҳ унга у кутмаган томонлардан мурувват етказди. Энг буюги шуки, ўзининг фарзандлари бир-бирига куюмли бўлади.

Тамизли жигар холис туриб ака-укалар ўртасидаги оқибатни асрайди, орадаги гина-кудуратнинг олдини олади.

Ота-онадан кейин тўзиб кетиш ўзингиздан кейинги авлод заңжирини узиш демақдир. Укамнинг болалари билан менинг

болаларимнинг иноқ бўлишини истасам, ўзим укамга узлуксиз меҳрибончиликлар қилишим ва буни унинг ҳам, менинг ҳам болаларим кўриб туриши керак. Ўзимиздан кейингиларни ҳам кўзимиз тириклигида боғлаб қўймас эканмиз, зотсиз кимсага айланиб қолиш ҳеч гап эмас.

Йигитларжон, эсингизда бўлсин, эр йигит бўла туриб, ҳеч қачон ҳеч қаерда ўз жигарингиздан шикоят қилманг, гина қилманг. Акангиз ё укангизда гина қиладиган ишнинг содир бўлганини ўзи сизнинг гуноҳингиздир.

Шуни ёдда тутинг, ота-она ўз жону жаҳонини ҳамма боласига баробар бўлиб беради. Қай биримизга тикон кирмасин, барчамизнинг жонимиз бир хилда оғрийди. Ота-онамизга чиндан меҳрибон бўлсак, аввало улардан тарқалган жигарларимизни авайламоқ керакдир. Ўз манфаати атрофида овора бўлмоқ жониворлар ишидир. Фақат қодир инсонгина бошқаларга ортинади. Дейлик, жигарим, яъни сиз туриб сиздан эмас, етти ёт бегоналардан меҳр-саховат кўрсам, бу – сиз учун уятли гуноҳ, мен учун бир умр армон эмасми?

Сингилга берилган озор онага берилган озор билан, ака-укага ўтказилган ранж отага қилинган бевафолик билан тенгдир. Биз ҳеч қачон ака-укаларимизнинг қошимизга мустар бўлиб келишини кутмайлик. Улардан аввалроқ огоҳ бўлиб, зийраклик кўрсатайлик.

Яна айтай, сизнинг уйланишингиз оға-инилар орасига ҳам нозиклик солади. Ҳар бир ҳаракат ўлчамли бўлгани яхши. Асло аёлингиз олдида опа-ука, ака-сингилларга қаттиқ тегманг, мулзам бўлмасинлар. Келиннинг олдида уларнинг беобрў бўлиши кейинчалик кўнгил совишига олиб келади.

Нима яхшилиқ кўрсатган ё кўрсатаётган бўлсак, бир жондан бунёд бўлган жигаримиз учундир. Бу ҳимматларни уларга писанда қилмоқ, юзига солмоқ гуноҳи азимдир. Жигаримиз ҳатто ноқобил чиққан тақдирда ҳам, унинг ноқобиллигидан койинайлик, хафа бўлайлик, лекин “фалон вақтдаги фалон яхшилигимни билмадинг” демайлик, ҳаргиз демайлик. Алқисса, қилган ҳамма савобимизни ўзимиз ювиб юборамиз.

Ўғлоним, сиз оилали, катта одам бўлиб қолдингиз. Энди укаларнинг ҳамма муаммолари сизга ҳам масъулият юклайди. Уларга асқатишдан ташқари, оға-инилар орасидаги муносабатни назорат қилиб турасиз. Керак бўлса, улар ўртасида кўприк бўлишга ҳам яраш керак.

Бу заҳматлар ҳеч қачон ҳавога учмаган. Сиз оға-инингизга нима қилган бўлсангиз, фарзандларингиз ҳам бир-бирларини худди шундай қадрлайдилар.

Бу — қайтимли дунёдир!

Жуфтлик масъулияти

Эркак мағлубиятининг яна бир сабаби мавжуд. Бу “кучли” тоифанинг етмиш-саксон фоизи шу кўргиликка учрайди. Йигитларжон, келинг, ошкора гаплашайлик, яхшилаб бир эсланг ва таҳлил қилинг, ака-укаларингиз, қўшнингиз ёинки дўстингизни, ҳаттоки ота-онангизни ёмон кўришингиз қачондан бошланган? Тўқсон фоиз ўринда қулоғингизга илинган яхши-ёмон гаплар туфайли эмасми? Сизни совитадиган бу гапларни эрталабда, кечқурунда қулоғингизга қўйиб турган аёлингиз эмасми? Ҳа, худди шундай! Ахир сиз аёлингизнинг бир оз ёлғон гапиришини ёки саёз ўйлаб қўйиши мумкинлигини, гоҳида тўғрини тескари тушунишини ҳам билиб турасиз. Аммо эшитганимни кузатиб, таҳлил қилиб кўрай демайсиз, лаққа тушақоласиз! Бу сиз учун даҳшатли ютқазишдир!

* * *

Аёлнинг эркакдан устуворлиги шуки, эшитган нарсасига таҳлил билан ёндашади. Уни эътиқод қўйган нарсасидан айириш, совитиш қийин.

Аёллар воқеа-ҳодисаларга нисбатан келган тўхтамлида эркакларга қараганда собитдирлар. Сизга малол келмасин учун далил билан гапирай: аёлингизнинг онасини йил-ўн икки ой ёмонланг, қариндош-уруғини минг айбини айтиб исботланг, сизни ёмон кўриб борса борадики, онасидан тонмайди, яширинча бўлса-да, уларни йўқлашни қўймайди. Бирорта аёлнинг эри туфайли яқинларидан кечиб кетганини ҳеч кимса эшитган эмас. Аммо хотинининг гапи билан онасидан меҳри совиган, ака-укасидан воз кечган эркаклар сон мингта!

Бу — эркак зотининг минг бир фазилатини ювиб кетадиган заифлигидир. Оиладаги мувозанатни сақлаш учун сиздан от билан туя кетмасди, аёлингизгаю яқинларингизга икки хил

муомала топа олсангиз бўлди эди. Сиздан яна бир ранжий-
диган жойи шуки, оилавий муносабатларда мавжуд бўлган
фарзандлик ва жигарликнинг нозик чегара чизиқларини
топталишига йўл қўяпсиз.

* * *

Онангиз ёки ака-синглингизни қаттиқ ҳақоратлаб, сизни
ранжитган аёлингиз қорнингиз оч пайтида оғзингизга ёққан
таомни тайёрлаб олдингизга қўйса, илжайиб тушираверасиз,
гинангизни унутасиз. Аёлингиз яхши билади — бундан кейин
ҳам яқинларингизни хоҳлаганча атаб чақиравериши мумкин,
чунки битта ширин овқат билан сизнинг газабингизни даф
қилса бўлади. Биродар, бу ҳолат фарзандлик ва қардошлик
бурчингизга хиёнатдир. Шу ўринда яна сизга аёлни
таққослайман: ўша ёмон кўрган қайнонангизни, дейлик, ўн
йил деганда тушундингиз, унга мурувват қилдингиз, катта
оқибатлар қилиб аёлингизни ҳам зарга ўрадингиз. Аммо танг
қоладиган ҳолатни кўрасиз — аёлингиз кўзи тўла ёш билан
миннатдорчилик билдиради. Аммо шу миннатдорчиликнинг
ичида қулоғингизга аламли пичирлайди: “Ўн йил бурун
онамни нималар дегансиз-а!” — деб. Қойилмисиз, бу билан
у: “Онамнинг дилини оғритадиган бўлсанг, бошимдан тўккан
зарларинг бекор”, деган ишорани бермоқда. Сиз бу ёғига
муомалани эҳтиёткорлик билан қиладиган бўласиз. Аммо
ўзингиз аёлингизга: “Нима учун яқинларимни ундай
ҳақоратладинг, бор овқатингни ўзинг е”, дея олмадингиз.
Агар бир марта важоҳат билан шундай норозилик билдирга-
нингизда аёлингиз ўрмалаб чиқиб елкангизга ўтирмас эди...

* * *

Ўғлоним, умрингизнинг охиригача сиздан асло нари
кетмай, фақат сизнинг парвонангиз бўлиб яшайдиган —
аёлингиздир. Аёлсиз ҳаёт — дўзах, уй — уй эмасдир. Сиз
минг бой бўлинг, минг олиму машҳур бўлинг, аёлингиз
бўлмаса, ғарибдирсиз. Яна қайтариб айтаманки, эркак зотини
Аллоҳ мард яратган, аммо мўрт яратган. Шу мўртлигингиз
боис сизга бизнинг тоифани қўшиб яратган. Аёл сизни
синишдан асрайди. Аёл ўз файзи билан рўзғорнинг ҳамма

жабҳасини нурлантириб турсагина, эрлар мард бўладилар, чўнг бўладилар. Аввало, жуфт танлаганда ақлу закоси, наслу насабига эътибор бермоқ зарур. Қуш уясида кўрганини қилади. Қолаверса, келиннинг ёшлик ва тажрибасизлик қилиб йўл қўядиган хатоларини тузатишнинг бир чеккаси ҳам эркакнинг зиммасига тушади. Рўзгорнинг биринчи кунидан бошлаб, сабру тоқат билан, гоҳ ҳазил, гоҳ ҳазинлик билан аёлингизда сезилган қусурларни йўқотмоққа тутиниш керак. Дунёда қанча одам бўлса, феъли ҳам турфа хилдир. Ҳар қандай жуфт бирига машаққат билан мослашади. Айримлари буни вазминлик билан ўтказадилар. Ўзини бошқара билмаганлар уйлари уй бўлгунча бир неча бор ўт чиқариб, атрофни ўзига қаратадилар. Бир рўзгорнинг йўлига тушиш учун у ёқ-бу ёғи ўн йил керак. Шу муддатни тамизли ўтказган эру аёлнинг эртаси порлоқдир.

* * *

Ўз аёлининг соғлиғини асраган эркак тадбиркор кишидир. Чунки, аёл қанчалик асралса, ўшанчалик ихлос билан жуфтга хизмат қилади. Аёлнинг асаби, кайфияти тинч бўлса, болалар чарақлаб, эр ярақлаб юради. Оиланинг ҳақиқий бахти шудир, ўғлоним! Оила тарбиясини уддалаган, ўз умрини азиз биладиган одам аёли билан тил топишади. Рўзгорнинг бу мушкулотига чидолмай ичкиликка берилсангиз, жигару ошқозондан ажрайсиз, чекишга берилсангиз, ўпкангиз ишдан чиқади — энг ёмони, фарзандларингиз яроқсиз туғиладилар. Қиморга аралашсангиз, болаларингизни ризқини кўчада мусодара қилган бўласиз. Эри ичадиган, чекадиган, қимор ўйнайдиган аёл энг бахтсиз аёлдир. Бундай отага фарзанд бўлган болалар дунёда энг ўксикдир.

* * *

Етимлик — ярим ғариблик. Отаси бўлсаю ичувчи, қимор ўйновчи бўлса, ўша болалар ҳақиқий бебахт ва ғарибдирлар. Вафосиз, қатъиятсиз эркак бутун авлодни айнитади.

Ўғлоним, дилозорликнинг яна икки тури бордир: тилнинг ва қўлнинг касри. Тилингизни ёмон сўздан тийинг — бир марта айниган тил яна айнийверади. Қўлингизни биринчи шапалоқдан тийинг — бир бор югурган қўл югураверади.

Илоҳо, ҳар бирингиз буюк Шарқнинг ориятли, ҳамиятли, юксак оилавий маданиятга эга бўлган, шарпаси кўчага чиқмайдиган, номуси қаттиқ йигитлардан бўлингиз.

* * *

Ўғлоним, энди қулоғингизни тутинг. Келинларга эшиттирмай, айрим махфий гапларни айтиб қўяй: “Биласизми, қандай қилиб энг зўр оила тутадиган рўзгорбоши бўлиш мумкин? Аввало, чимилдиқдаёқ келинчагингизга: “Мен ота-онам, жигарбандларимнинг, дарвозамиздан кириб келиши мумкин бўлган яқинларимнинг қандай эканлигини ўзим яхши биламан. Улар ҳақида бирор марта ёмонлаш оҳангида гапирсангиз, сиздан рози эмасман. Кўлингиздан келса, менинг ёмонларимни яхши қилиб беринг, шундай бўлингки, мен сиз туфайли ҳеч кимни ёмон кўриб қолмай”, — деб олинг”.

· Мағрур бўлинг — хафа бўлишни билмайдиган, орияти суст эрларни аёллар суймайдилар.

· Аёлингизнинг кўнглига қаранг, аммо у нима деса, “хўп” дейишга дарҳол шошилманг. У сизнинг кўниш ёки кўнмаслигингизни хавотир билан кутсин. Хоҳишини бажаришга ҳамиша тайёр эканлигингизни билган куни аёлингиз учун сизнинг қадрингиз ўлади.

· Аёлингиз билан орада гап қочиб турган бўлса ҳам, унинг учун азиз бўлган сана ва воқеаларни унутманг, ҳеч йўқ деганда битта тароқ ҳадя этинг, унга ҳам имконингиз бўлмаса, гулзордан бир дона чечак узиб, қутлаб қўйинг: жуфтнинг совғаси аёл учун осмондаги ой билан тенг.

· Онам раҳматли айтардилар: эркакнинг бети иккита бўлиши керак, деб. Аёлига бошқа, бошқаларга бошқа. Шу гап сизнинг ёдингизда бўлсин.

· Рўзгорнинг бошидан бошлаб, сиз аччиқланиб турганингизда, аёлингизни сиз билан баробар даҳанаки жанг қилишига йўл қўйманг.

· Рўзгорда эркак қўли билан битадиган ишларни ўзингиз бажаришга ҳаракат қилинг. Арзимаган юмуш олдида ожизларча мўлтираб, кўчадан одам ёллаб ишлатадиган эрларнинг аёллари афсус билан ўтадилар ва зимдан ўзгаларнинг яхши эрларини ҳавас билан кузатадилар.

· Инсоннинг нозик бир жиҳати бор: интилган, орзу қилган довонига етишган заҳоти унга бўлган қизиқиши

камаяди, яна янги довонлар сари бўйлагиси келади. Эсингизда бўлсинки, ҳеч қачон аёлингизга кўнглингизни тугал очманг. У сиз учун жон қадар суюмли бўлса ҳам, изҳорни тилингизга чиқарманг. Мен жуфтимга ёқаманми, йўқми, деган гумон аёлни ҳамиша безовта қилиб турсин. Ана ўшанда у фақат сизга ёқишга ҳаракат қилади...

Рўзгорингиз, илоҳо, тафтли, шарофатли бўлсин, ўғлоним!

Сиз уйнинг раҳбарисиз ...

Аёл эркакдан ўзини пастда тутмоғи лозим, дея ўргатади ислом одоби. Мен эр кишиман, ҳурмат қилишга мажбурсан, деб кўкрагига уради эркакнинг ўзи. Биз Шарқмиз – эрларни ҳурмат қилиш биз учун фарз, дея ниқтаб гапирувчилардан бири – мен.

Хўш, эркак нима учун бу қадар ҳурматли? Уларга Аллоҳ буюрган қандай юмушлар бор?

Шарқда аёлларни қизғанганлари учун эмас, аяганлари туфайли кўча юмушларидан озод қилишган. Минг эгилиб, минг букилишни талаб қиладиган рўзгор ишлари аёл учун етарли заҳмат эканлигини, улар бажарган ишларни эркаклар асло уддалай олмаслигини тан олиб, баҳосини берган авлодларимиз аёлларга ғоят марҳаматли бўлганлар. Оилани боқиш, унинг муҳофазаси, иморат солиш, деҳқончилик қилиш, ўтин ёриш, сув ташиш каби куч талаб қиладиган ишларни эр кишининг мажбурияти деб билганлар. Аллоҳим минг йил аввал эркак билан аёлнинг куч-қувватини қай ўлчовда яратган бўлса, ҳозир ҳам шундай – эркаклар кичрайиб, аёллар йириклашиб кетгани йўқ. Аммо бир фожиа юз берди: аёллар зиммасидаги юклари ортгандан-ортиб, эрлар оқбилак бўлиб қолдилар. Бунинг устига ойнаи жаҳонда ҳам, радиода ҳам, газетаю журналда, тарбия масканларида нишон битта – аёл шўрлик! “Қизларни оилага тайёрлаш керак. Она бундоқ бўлиши керак, келин ундоқ...”. “Шоира опа, маҳалланинг аёлларини бир йиғиб берай, қишлоғимизнинг аёлларини бир тўплаб берай, таъзирини бериб қўйинг!” деяверадилар. Исломни таниган айрим кишиларимиз бугунги аёллар кўнгилдагидай эмаслигини, тинмай писанда қиладилар.

Хўп, бугунги эркаклар қандай? Оилада аёл билан эркак орасидаги мувозанатнинг бузилишида, аёлларда аёлларга хос

бўлмаган унсурларнинг пайдо бўлишида асосий сабаб эркаклардаги манфий ўзгаришлар эмасми?

Агар, миллий тарбияни эркаклардан бошламас эканмиз, уларни ҳақиқий шарқона қиёфага қайтаришга шошилмас эканмиз, аросат феълли бўлиб қолаверамиз.

Келинг, оилаларга кириб бугунги йигитларни яқинроқдан кўрайлик. Йигитларнинг биринчи ютқазishi замоннинг зайли билан, уларнинг “бир йигитга қирқ хунар оз” ибратидан йироқ бўлиб қолишларидир. Ёки “мен меҳнатда эзилиб катта бўлдим, у заҳматни болам кўрмасин”, қабилдаги хатоларимиз ўғлонларимизни оқбиллак қилиб қўйди. Боримизни сарфлаб, болаларни бўйи баланд ўқишларда ўқитдик. Биргина касбга суяниб қолсангиз ҳам чатоқ экан, бу дунё – чархпалак, гоҳ у косага сув қуяди, гоҳ бу косага. Ишингизда синиш бўлди. Бола-чақа кўнглингизга қараб турибди. Сиз суянган тераклар қуриб битган, бошингиздан офтоб уриб бемадад қолдингиз. Мардикорлик сизга уят, савдога уқувингиз йўқ. Ота-онангиз ҳам, ўзингиз ҳам хунарни писанд этмагансиз бир пайтлар. Қарабсизки, ўқишдан ташқари йигит кишига бир хунар шарт. Хунарманд киши ҳеч қачон оч қолмаган.

Кузатиб юраман. Маҳалламизда бир оила бор, ҳамиша бирдай тўкин, ҳамиша ишлари тамизли. Эркаги тажрибали шифокор. Бир этак боласи бор, аёли ишламайди. Мана неча йилдирки, кечалари ҳам уларникида тўқиллаган товуш эшитилиб туради – косибчилик билан шуғулланишади. Давлатнинг ишини ҳам қўйишмайди. У одам кексалик нафақасига чиқди, ўйладим – энди бир оз тортилиб қолишса керак деб. Йўқ, ўшандай тўкис ва текис яшамокдалар. Энди ўғиллари отасининг ёнига киришган: кўчада зиёли, уйда хунарманд.

Бир йигит билан мактабда бирга ишлаганман. Физикадан кучли муаллим эди, уйда суқингиз кирадиган бешиклар ясарди. Шу хунарнинг орқасидан кўшкдай иморатлар қурди. Катта укам математика соҳасида олим. Шунинг билан бир пайтда у ўзи яшайдиган маҳалла-кўйнинг қўлбола устаси ҳамдир. Кимдир электр асбобини тузаттиргани олиб чиқади, кимдир айвонимни пол қилиб беринг, деб чорлайди, кимдир уйига жавон қилдиради. Қодир кишилар ҳақ берса олади, имкони йўқларга эҳсон тарзида ёрдамлашади. Муҳими, у энг

керакли одам. Ҳамиша йиғинларнинг тўрида, кўчага чиқса, бўйи баландлар ҳам эгилиб салом беради.

Кичик укам — иқтисодчи. Нуфузли идорада ишлайди. Аммо шанба-якшанба кунлари лип этиб йўқолиб қолади. Ҳа, десангиз, “фалончининг зинасини қуриб бердим, фалон жойда печка қурдим”, дейди. Ҳеч бўлмаса, бир қоп ун ишлаб келади уйга...

Оила сизнинг тўкис савлатингизга эмас, қўлингизга қарайди. Ёшингиз қирқда бўлса ҳам қўшимча ҳунар ўрганинг, биродар. Пешона тери билан тебратилган рўзғор энг хотиржамдир, хосиятлидир. Бировнинг дўпписини бировга кийдириб, ундан ундирганини бунисига пора қилиб узатиб, жарақ-жарақ пул топганларнинг ҳолини кўринг: Аллоҳ уларнинг тўйларини ҳам татиттирмайди...

Нафақат пул топиш учун, балки ҳақиқий эркакнинг вазифасини бажариш учун ҳам йигитнинг ўнта бармоғи ўнта ишни билиши шарт. Дейлик, кўшнингиз уйини ўзи оқлайди, ўзи ер чопиқ қилади, ҳали қозонга қопқоқ ясаётган, ҳали томга ўтин тахлаётган бўлади...

Атрофдагиларни миннатдор қилган одамгина ҳурматга сазовордир. Одамнинг мукаммали йўқ, анча-мунча хато, адашишларни кечириб бориш мумкин. Фақат сизда ўзингиздан хижолатлик сезилса, қоқилишларингиз мукам-малликка эришиш йўлидаги табиий ҳолатлар тарзида намоён бўлса, кўзимиз устига. Аммо онгли ва беписанд тарзда гуноҳлар содир этаверсангиз, номим эркакми, тамом, елканг товонимнинг тагида туриши керак деб, калондимоғлик қиладиган бўлсангиз, Аллоҳ бизни кечирсину: онангиздан тўғилмасангиз ҳам майли. Бундай қараганда, энди сиз ойнаи жаҳон қаршисида узала тушиб ётаверсангизу аёлингиз нариги маҳалладан сув ташиса, уйда дарахтлар капалаб, гулзорлар ичи ўт босиб ётса, ҳовли ўнқир-чўнқир, ошхонангизнинг томидан чакка ўтган, кўрада қўйлар белидан ботиб ётса, сиз чойхонада тинмай гап сотиб, ош еб, ароқ ичиб ўтиравер-сангиз, ёки қизу келинларнинг олдида оғзингиздан боди кириб, шоди чиқаверса, ёки Набиғул читтақдай у ерда бир ой, бу ерда бир ой ишлаб, тўрт тангангизнинг тайини бўлмаса, аёлингиз болаларига қўшиб сизни ҳам боқаётган бўлса, айтинг-чи, энди сизнинг отингиз ким?

Шарқда оила юкини филдай тортгани, ҳар балога қалқон бўлгани учун эркакларни юқори баҳолаб келинган. Сиз худбин, оилавий бахт нималигини билмайдиган, бола-чақа бўлса бор, уйимда гаҳ десам қўлимга қўнишади, кўчада эса бойваччаман, деб юрадиган маънавияти камбағал экансиз — бўлганингизча бўлаверинг, сизга ачиниш йўқ! Аммо чаёндан чаён кўпаяди, илондан илон — сизнинг хонадонингиздан бутун одам чиқмайди, шуниси даҳшат! Қизингизни яхши одамлар олмайди, ўғлингизга тушган қизнинг бахти кемтик. Аёллари бошини ҳам қилиб чиқадиган оилалар бор экан, жамият соғлом бўлолмайди.

Биродар, ўз миллий ахлоқ меъёрларини феълида жам қилган одам ҳақиқий маданиятлидир. Пул топиб, мол топиб, миллийликни қолақлик деб, миллатдошларига беписанд бўлганлар ҳам топилади.

Масалан, аёлу эркакнинг ўғил-қизлари билан спиртли ичимликлар ичиб ўтириши, фарзандларнинг ота-онага бемалол гап қайтариши, ота-она ўтирган жойда оёқ узатиш ёки узала тушиб ётиш бизнинг феълимиз эмас.

Кайф ақлни ўғирлаб, киши инсонийлик қобиғидан чиқади. Айниқса, аёлнинг гарчи фақат аёллар даврасида бўлса-да, кўлига спиртли ичимлик олиши, ўша аёлнинг ва унинг жуфти ёки ака-укаси бўлмиш эркакнинг иймони сустлигидир!

Уйда аёлнинг устувор туришига елкасини қисибгина кўнган, ўғил-қизларига сўзини (ўринли сўзини, албатта!) ўтказолмаган эркак ҳам бизники эмасдир! Бозор ишлари, умуман, оилага тегишли кўча юмушлари аёл зиммасида бўлиши шу хонадон эркагининг ғоят билимсизлиги ва имонининг сустлигидир.

Миллий феълимизда ОРИЯТ ҳар қандай манфаатдан юқори туради. Кейинги ўттиз-қирқ йил шу муқаддас орият хор бўлмоқда. Аёлини қалқон қилиб иш битирувчилар учрай бошлади, “сен пишиқ иш қиласан” деб, ўзини аёлидан кўра ночорлигини тан олиб, бозор ва турли-туман идораларда битадиган ишларга хотинларини юбориб, ўзи уй пойлаб қоладиган эркакларнинг борлиги ўзбек йигити ва миллати учун доғдир.

Ота-она сифатида ўғил тарбиялашдаги хатоларимиз бизни мустар ҳолатга олиб келди: йигитларимизнинг учдан бири жисмонан бақувват эмаслар. Жисмоний иш кам бўладиган

хонадон ўғил болалари, албатта, спортнинг бирор турига қатнашиши керак.

Биз, аёллар, сабру қаноатли, меҳнат заҳматларига филдай чидамлимиз. Рўзғор ҳурмати, фарзанд юзи деб, ёнингизда бирга-бирга ўтиб бораверамиз. Биз сизга дostonлардаги қаҳрамонларга, чақмоққаю бўронга айланиб бер, деяётганимиз йўқ, инсоний қоидада йигит қандай бурчларни бажариши керак бўлса, шундай бўлишингизни тилаб турибмиз, холос. Иншооллоҳ, Шарқни шарқона йигитлар тиклайдилар, дуоларимиз ижобат бўлсин.

Сизга тоғларга суюнгандай суюниб яшайлик, **ЙИГИТ-ЛАРЖОН!**

Сиз ота бўлдингиз...

Сиз ота бўлдингиз. Назарингизда атроф бирданига ёришиб кетгандай бўлди. Юрсангиз бўйингиз баланглашиб қолгандай, оёқларингиз ҳам ерга тегмаётгандай туюлади. Гўё шу биргина болангиз билан дунё тўлиб қолди, ҳамма каму кўстингиз битгандай бўлди. Юрагингизнинг таг-тагидан бутун жисмингизга бир ширин яйраш таралади. Қўлингиздаги бир парча эт сизнинг такрорингиздир. Битта эдингиз, иккита бўлдингиз. У улғайиб ўзидан кўпайса, учта бўласиз, тўртта бўласиз... Қарабсизки, иншооллоҳ, сизнинг номингиз билан аталадиган авлодингиз карвони пайдо бўлди. Бу беқиёс бахтнинг бошланиши муборақ бўлсин, ўғлоним!

Уйингизда фарзанд отлиқ ширин “душман” пайдо бўлди. Юрагингизнинг ўртасига бир ип боғландию иккинчи учи болангизга уланди. Кўксингизнинг шу қисми энди ҳеч ухламайди. Қаерда бўлсангиз ҳам, шу ширин оғриқ сизни уй томон тортаверади, тортаверади. Бу ип энди умрингизнинг охиригача жонингизни қўйиб юбормайди. Ўғлоним, шундай онда бир дам ўзингизга келинг: сиз туғилганда ота-онангиз ҳам шундай қўйга тушганини тасаввур қилинг. Уларнинг бағридаги ўша оғриқ сиз эканлигингиз ва шу кунгача ҳам улар бу дарддан озурда эканлигини ҳис этинг ва аввало, қалбан уларга таъзим этиб, сўнггина болангизга юзланинг.

Болангизнинг ширин тили ва ширин ҳаракатларидан симобдай эриган пайтларингизда, у бемор чоғлари ҳали у,

ҳали бу нажотнинг кетидан сарсон бўлган кезларингизда ота-онангиз ҳам сиз туфайли худди шу ҳолга тушганини ёдлаб юринг ва уларнинг оstonасига бош уриб, узрларингизни айтишга шошилинг.

... Дадам раҳматлик марҳум синглим Зумрадхон ҳақидаги бир воқеани такрор-такрор эсларди. Синглим тўрт (шу воқеадан кейин кўп ўтмай вафот этган), мен етти ёшда эканман: “Бир куни сенга пўстинча олиб келдим. Укангга йўқ эди. (Дадам ҳар сафар шу жойни айтаётганда лаблари титрар, укангга қўшиб олгани пулим етмаганди, дея олмай азобланаётгани кўришиб турарди.) “Буни опангга олиб келдим”, дедим унинг кўзига қарамай. У пўстинчани кўриб, чапак чалиб, чунон суюнди. “Вой, дада, мунча чиройли, опамга олиб келдингизми, ҳозир топаман, ҳозир айтиб келаман, опа, опажо-он”, деганча югура кетди”.

Дадам ҳар сафар ҳикоя қилиб туриб йиғлаб юборар, “менга қани демади-я ўшанда, воҳ болам-а, воҳ болам-а”, — деб тиззасига шап-шап урарди.

Сиз ҳам ота бўлдингиз, гоҳо болангизни кўнглингиздагидай кийдиrolмай, кўнглингиздагидай едиrolмай, ичу бағрингиз зил кетган пайтларда болаларингизни ўшандай пасту баланд йўлларини ва ота-онангизнинг сиз дея неча озиб, неча тўзганини хотирлаб қўйинг.

Дунёда энг ёмон ғариблик боланг боласи билан овора бўлиб кетиб, бир чеккада эътиборсиз қолишингдир. Қадим ўзбаки феълимизда ёнларида ота-оналари турганда, болаларини, умуман, эркалатмаганлар. Ўйлаб қарасам, бунинг остида катта фалсафа бор экан: қаранг, жонимизнинг бир парчаси боламизга ўтди, бу жоннинг оғриғи-алами битмай туриб, боламиз биз берган жондан узиб ўз боласига ўтказди. Айтинг-чи, бир азоби иккита бўлиб, яна бу азобларга тиланиб етиб, парчаланиб турган ота-онага орқа ўтирилиб, уларни унутиб, ҳадеб кеча тухумдан чиққан болангизга гиргиттон бўлаверсангиз, одилликми, ўғломим!

Фарзандингизни Аллоҳ яратди, аммо унинг неларга яраши сизга боғлиқдир. Қани, биродар, болангизни қандай одам бўлишини хоҳлар эдингиз? Илмли дейсиз, катта мартабали дейсиз, ё пулдор бўлсин, дейсиз, шундайми? Фаришталар омин, деди дейлик ҳам. Юз саъй-ҳаракат билан, юз уриниб, юз букилиб, болангизни ўша маррага етказдингиз ҳам. Лекин,

кўнглингиз энди ўсганда фожиа юз беради. Болангизни топган топилдиқлари татимай, дунёси нурай бошлайди: гўдак жами яхши-ёмон, гўзал ва хунук нарсани дастлаб ота-онасида танийди. Энг қалтиси шуки, болалар дунёсида ота-оналар хато қилмайди, уларнинг ҳамма иши тўғри, деган тўхта михланиб қолган. Сиз эса аввал қандай бўлган бўлсангиз, фарзандлик бўлганингиздан кейин ҳам ўзингизни шундай тутаверасиз. Оталикка номуносиб қусурларим бордир-ов, дея хавотир олмайсиз! Тегрангиздаги молу давлатнинг, дастурхонингиздан таом еб турган мавсумий жўраларнинг даврасида ўзингизни шер сезасиз ва “болам менга ўхшаса, ёмон бўлибдими?” дея кўкрагингизга урасиз. Шу аснодан бошлаб ғафлат босди, кулфат босди сизни! Орзу қилганингиздай, болангиз ўқимишли бўлди, аммо чекувчи зиёли бўлди. Бу чекиш ва ичишлар уни қирчиллама ёшида хароб қилди. Уни шу кўйга солган сизсиз. Чунки уни чекиб юриб боқдингиз. Андоза ўзингиз бўлдингиз.

Болангиз мартабали бўлди, дейлик... аммо элнинг назаридан қолди. Топаверди, аммо топгани тўкилиб кетаверди. Бунга ҳам сиз айбдор. Чунки сиз иш битириш учун кимларгадир хиёнат қилгансиз. Оқибатда бунинг заволи ўзингизни эмас, болангизни тутди. Қолаверса, болангиз сизда қандай тутум кўрган бўлса, ўз мансаб курсисини шундай бошқаради. Энди ўз навбатида болангизнинг заволи набирангизни тутди.

Баъзан ўн бешидаёқ айниб кетган болангиздан куйиб юрасиз. Урасиз, сўкасиз, муаллимларни айблайсиз, йўлдан оздиради. деб ўртоқларини қарғайсиз! У эса бу кўчадан қувсангиз, нариги кўчага ўтиб саёқлигини қилаверади. Нега шунақа бу деб, дод соласиз! Ўзингизни босинг, дардингизни ютасиз энди! Қани айтинг-чи, ўзингиз кимсиз?! Қанча сирли қозонларни очилмайдиган қилиб ёпиб юргангиз ўзингизгагина аён. Ўнг келса, гувоҳ йўқ жойда ҳозир ҳам гуноҳ қилишга тайёрсиз. Сиртингиздан шундай зиёли, шундай одобли кўринасизки, “Шундай одамнинг боласини қаранг-а”, дея ачинадилар баъзан. Йўқ, биродар, ҳамма ишингизни Аллоҳ кўриб боради ва ҳеч нарсани қайтимсиз қолдирмайди. Олманинг тагига олма, беҳинг тагига беҳи тушади. Ота-она қонида яшириниб қолган баъзи айблар болада кўпчиб чиқади.

Ота бўлдингизми, дарҳол барча гуноҳларингизга тавба келтиринг. Шу фурсатдан бошлаб, ишингизда ҳам, емишин-

гизда ҳам, демишингизда ҳам яхшилик, тўғрилиқ ва поклик бўлсин. Иншооллоҳ, болангиздан бошлаб, наслингиз тозариб кетади!

Яна бир гап. Аёлингиз жисму жонидан йўниб бола ясайди. Жони ҳалак бўлиб ясаган боласини “фалончизода” деб сизнинг исмингиз билан атайди, бунинг устига, яна бу яримта жон билан болани боқиши, оёққа турғизиши ҳам керак. Ота бўлгач, сизга ҳар вақт ҳам ёқадими, йўқми, қатъи назар, аёлингизни парвариш қилинг (айниқса, бола туғилгач, бир йил). Бу пайтлар аёл учун энг чорасиз йиллардир. Она бўлгач ёки бўлиш олдида турган аёлнинг табиби ҳам, ҳабиби ҳам унинг жуфтидир. Бу муқаддас бурчингизни англамас экансиз, яна заволга учрайверасиз.

Мендан кейин ота-онамнинг фарзандлари турмай, онамнинг қирқ уч, қирқ беш ёшида кетма-кет икки ўғил кўришди. Ўша кезларни эсламан. Ўзимиз қўл учиди яшаймиз. Мусофирчилик ҳар борада ўзини эслатиб туради. Аммо дадам қиш чилласига қарамай, ҳар куни қоронғи азонда Тошкентнинг Кўкча бозоридан сут ва бир пиёла қаймоқ олиб келади. Онам кунда дадамнинг зўри билан сутли таом ерди. Сандалнинг устидан емак аримасди. Дадам озгина-озгина бўлса ҳам қуруқ меваларнинг ҳамма туридан тинмай ташир эди. Ва ҳар гал “олинг енг, икки жон саломат бўлади”, деяверарди. Ора кунда қўйнинг бир парчагина жигарини келтирар, “Турсунбиби билан мана буни икки бўлаккинадан қовуриб еб олинглар, вақтинглар чоғ бўлади”, дерди. Укаларимнинг соғлом қоматларига қараб туриб, узоқларни кўрган доно дадам-ей, дейман юракларим сизиб.

Сиз ота бўлдингиз... ҳаққа жонида болалари учун ёнғоқ кўмиб ғамлайди. Олмаҳон-чи! Чумолининг заҳматини қаранг! Қалдирғочнинг, чумчуқнинг боласи учун парлар тўшашини қаранг! Сиз эса ҳазрати Инсонсиз! Чумолининг олдида сизни дев деса бўлади. Хўш, ота бўлиш учун ўзингизни қандай тайёрлардингиз?! Бола-чақа боқишга ярайсизми? Аёлингизу болангиз сизни НАЖОТ деб биладилар – НАЖОТ бўлмоққа шаймисиз?

Сиз буюк Шарқ ўғлонисиз! Болани оёққа турғазини, ҳунарли қилиш Отанинг бурчидир. Бу ишларни аёлга юклаб қўйиш сиз учун ХОИНЛИК бўлсин!

Оёгингиз юриб, қўлингиз тутиб турган пайтда аёл пули билан қозон қайнатиш сиз учун ОР бўлсин!

Аёлингизнинг бозордан сабзи-пиёз ташиши сиз учун НОМУС бўлсин!

Боланинг ризқидан қийиб қиморга бериш, ичиш, ноқобил йўлларга юриш сиз учун ШАРМАНДАЛИК бўлсин!

Сиз ОТА бўлдингиз, пок бўлсангиз, бутун авлодингиз тозадир, йўқса, ота-буваларингизнинг нурли руҳлари ҳамиша чирқираб ётади, ҳушёр тортинг, ўғлоним!

Қилмиш-қидирмиш...

Бир жойда саксон ёшга бориб қолган одам ҳақида гап кетди. Маълум бўлишича, бу одам ёлғиз яшар, беш ўгли бор экану, лекин биронтаси ҳам унинг ҳолидан хабар олмас экан. Сўз олган одам борки, бу бевафо фарзандлардан ранжиб гапирдилар.

Отанинг ҳоли ғариблиги, ўғилларининг эса бағритошлиги рост. Лекин шу ўринда кўнглимдан кечган гапни аччиқ бўлса ҳам айтай — мен шу мўйсафидга юрак-юрагимдан ачинмадим. Бешта ўғилнинг ҳаммаси қачон ёмон бўлиб улгурди? Очиғи, бағритошлик уларга ё наслдан ўтган, ё улар бағритошларни кўриб, андишасиз ҳаётни симириб катта бўлганлар, ё ҳар қалай, бу уйда уларни ота безор, уй безор қилган, фақат ўзлари биладиган нохуш вазият мавжуд. Залда мунозара кетяптию миямга бир фикр урилаверди. Нима учун ҳаёт бу кишига шу хилда тақдир берди? Бу ниманинг жавобию ниманинг акс-садоси? Ё ўзи ҳам ёшлигида ота-онасига бемехр ўтганимикан? Болаларини ҳалоллик билан боқмадими ё?

... Мушук ҳам боласини боқади. Бу буюклик эмас, ҳақиқий ота-оналик бурчи **фарзандни меҳр ва ихлос** билан улғайтиришдир. Ота-она бўлгач, ибратли ҳалол йўлни тутмас эканмиз, эртанги кунимизда хатар бўлади. “Экканингни ўрасан”, “Қилмиш-қидирмиш” деган халқ ҳикмати бежиз эмас. Дарҳақиқат, дилозор одамнинг фарзандлари вафодор бўлганини, бировларнинг ҳақи ҳисобига бойиган кишининг уйда хотиржамлик бўлганини, айёр мансабпарастларнинг узоқ вақт эл ҳурматиغا сазовор бўлганини ҳеч-ҳеч кўрмадим.

Заиф одам хатони бошқалардан излайди. Қўли, оёғи, кўзи, боши омон туриб, кўз ёшини шашқатор тўкиб, ҳаётдан, омадсизликдан нолийверадиган, ҳаммадан ранж кўрдим дея, менга ҳеч ким шафқат қилмайди дея, ўзини энг ғариб, энг бахтсиз санайдиганлар ачинишга лойиқ эмаслар.

Ҳазрат Навоийда ҳар биримизнинг ҳаёт дастуримиз бўлишга лойиқ шундай гап бор: “Сен ўзингнинг бировларга қилган яхшилигингни унут, бировнинг эса сенга қилган ёмонлигини унут. Ўзингни бировга қилган ёмонлигингни, бировларнинг сенга қилган яхшилигини унутма”. Ҳадеб қилган яхшиликларимизни пеш қилавермай, хатоларимизни тузатишга тутинсак, асосий вазифамизни кўнгил олиш деб билсак, ҳаётини исбот шуки, фарзандларимиз, албатта, солиҳ бўлмай!

Ёмоннинг касри

Ота-онанинг касри ўзига урмай, кўпинча болаларига уриши афсусланарли. Нега кўпчилигимиз ишда таранг турамузу, уйга келгач – озодлик, хоҳлаган кўйга тушавериш мумкин, деб ўйлаймиз. Бизнинг асосий ишимиз болалар эканлигини баъзан унутиб қўямиз. Болалик уйда ота-онанинг иши ғоят мураккаб. Ҳар бир ҳаракат, ҳар бир калом ўлчамли. Болалар дунёси чиннидан қурилгандай нафис – салга дарз кетади. Биз эса “Жаҳл устида сўкиб юборибман”, деймиз. Эрга “сенсираб” бақириб, хотинни кўчага қувиб чиқариб, болани ҳақорат қилиб, ҳушимиз ўзимизга келгач, ялиниб-ёлвориб кечирим сўрашга тушамиз. Улар эса синган кўнгил, ўқ еган юрак билан ноилож бизга илжайдилар. Жаҳл устида билмай қилгандим-да, мана, улар кечирдилар, деб ўзимизни юпатамиз. Аммо... бир айланиб қарасакки, фарзандларимиз ҳам ғазабдан кимгадир қўл кўтаряптилар, аламдан ўзларига ўт қўяптилар.

Ҳатто, хотин қўйиб, хотин олиб ва буни оддий ҳол деб тушунадиган, эркак номи билан юрган мижғов кимсалар ҳам бор. Уларнинг юз хил қўйга тушиб, соб бўлган хотинига: “Чидайсан! Онам отам билан эллик йил шу тариқа яшаб ўлиб қолгани йўқ!” дейдигани ҳам бор. Жамиятнинг баданига тушган қурт булар, ўз палагини ўзи айнитган жоҳиллар булар!

Ўзини-ўзи бошқара олган, ўзига кучи етган одам ҳақиқий қаҳрамондир. Бундай одамларни иродадилар, саботлилар, деймиз.

“Ёмон ишларнинг тескарисини қилиб, яхши бўлдим”, деган экан Лукмони Ҳаким. Ота-онанинг хатоси, гуноҳини такрорламаган фарзанд ҳақиқий инсондир. Ўзининг оқил бўла олгани бир қутлуғ иш бўлса, ота-онанинг номини ўз яхшиликлари билан поклаб қўйгани унинг икки карра улуғлигидир.

* * *

Ногирон деганда кимни тушунасиз, дейсизми? Соғлом инсонлардаги ногиронлик энг оғир ҳолатдир. Уйи тўла юмуш, иш жойи тўла иш, аммо соатлаб, кунлаб соғ қўлини осилтириб юрган бекорчидан баттарроқ ногирон борми?

Ҳатто соқов одам имлаб юриб ўз меҳрини изҳор этади, аммо булбулдай сайроқи тилини ишлатмай, ғазаблини ювоштирадиган, ғафлатийни уйғотадиган, ҳасратлини юпатадиган икки оғиз керак каломни айтмай, муомаласини қулфлаб юрадиган одамдан ортиқроқ ногирон борми? Оёғи юрмай ётиб қолганлар: “Юриб қолсам, фалончини зиёрат қилардим, фалон даргоҳнинг тупроғини тавоф қилиб қайтардим, гулларга, булоқларга етишсам, пойига юзимни кўярдим”, дея орзиқади, аммо соғ оёғи билан ҳадеганда онасини бориб кўравермайдиган, опа-сингилларини ойлаб йўқламайдиган, ватанининг қайси жойлари муқаддас, бу озод юрт нималарни қайтадан бунёд қилди, ана бу ҳайбатли музейнинг бағрида нималар бор, бу боғнинг ичига бир кирай, демаган, юраги тошмаган одам ҳақиқий ногирондир. Аллоҳ асрасин, асрасин — дид кўрлиги, юрак қарлиги, завқу шавқнинг ўлишидан асрасин! Атрофга нафи тегмайдиган мингта соғдан, ҳаётни севадиган, ҳеч йўқ яхши дуолар берадиган битта бемор чандон афзалдир.

* * *

Ҳар кимнинг қисмати Яратганнинг ўзидан, деб гапни чўрт кесиш ҳам мумкин. Аммо бу томоша ҳаётни кузатар экансан, унинг турфа таъмини гоҳ йиғлаб, гоҳ қувнаб тотар

экансан, нима учун ҳаммага ҳар хил қисмат буюрилишини тушунгинг, таҳлил қилгинг ва савоб йўлида ортингдан қоладиганларингга уқдириб кетгинг келиб қоларкан.

Ҳаёт-ку, ўзи “экканингни оласан”, “қилмиш-қидирмиш” деган шартларини тинмай рўкач қилиб туради. Биз эса уни кожлик билан четга суриб, хатолар содир этаверамиз: яширин ёлгон гапириб қўямиз, мақтаниб қўямиз, дилозорликка, гийбатга, ҳаром луқма ва нопок йўлга юз тутамиз ва бу билан ўзимизга кулфат чорлаймиз. Биз нафс туфайли шундай бўлдик. Бу гийбат, хиёнат, ёлгон, емак-ичмак нафси, мулку давлат, шуҳрату мартаба нафсидир, шаҳвоният нафсидир.

Гоҳида бирор қадрдоннинг йўлиққан қайғусига ўта ачиниб, жон ҳалак қилсам, онам мени қаттиқ койир: “Қўлингдан келган яхшилигингни қил, аммо бунақа ўртаниб кетма, унга Худонинг раҳми келсин”, дердилар.

Қисмат ноқис келдими, дарҳол ўзимни тафтиш қилай: мен ё ўз хатоим, ё ота-онамнинг қайсидир хатоси учун жавоб беряпман экан.

Сендан хоҳ жонлик, хоҳ жонсиз нарсага зиён етдими, жазо кутавер. Бировга безарар тарзда, ўзингни билибгина яшаш ҳам кифоя эмас. Ўзингдаги жами афзалликни бошқага ҳам юқтиришга уриниб, ўзингни қандай эҳтиёт қилсанг. атрофга ҳам шундай балоғардон бўлсанггина завоқ кўрмас экансан.

* * *

Уйингдаги исрофгарчилик, тутумингдаги нопоклик, сув қуймаганинг учун қуриётган анави дарахт, экин эксанг, боғ бўлиши мумкин бўлган, сендаги ғафлат туфайли ахлатхонага айланиб, йиғлаб ётган ҳовлинг, кўчанг ё чорбоғинг, сендан ҳурмат кўрмаган аёлинг ёинки эркагинг, сени туғиб, озорларинг ичра тўзиб бораётган онанг, сендан етарли оталик ё оналик меҳрини ололмаётган бағрингдаги боланг ёки кунингта, умрингта яраб, озуқа бўлиб турган неъматлар, имконлар учун шукрона айтмаслигинг, қувонмаслигинг... бари-бари қисматингнинг қандай бўлишини белгилайдиган омиллардир. Пешонангдагини Аллоҳдан эмас, ўзингдан кўр экан...

Агар аёл бугун эридан бир қадам илгарилаб кетган бўлса, бу бугунги эркакнинг беҳунарлиги, шудсизлиги ёки ориятнинг суст кетганидандир.

Эркак оиланинг қўрғони, ҳам моддий, ҳам маънавий устунни, қўриқчисидир. Шариатда ҳам, дунёвий тарозуда ҳам шундай белгиланган.

Хўш, бугунги эркак ўз бурчини уддалаяптими? Нега аёллар бозорда? Нега аёллар қурилиш ашёлари ташийди? Идораларда юмуш билан югуриб иш битираётганлар — аёллар.

Қўлингизга пул тушса, улфатчилик қиласиз, машина олиб минасиз, сизнинг рўзгорингиз дастидан озиб-тўзиб кетган аёлингиздан кўнгил совишларни айтмайсизми!

Азизим, пулингиз йўқ бўлса, қўлингиз билан, тилингиз билан мурувват қилинг, муомалангиз парвариш ўрнида бўлсин. Бойиб кетсангиз, машина олмасангиз олманг, аммо аёлингиз тузга зориқмасин. Соғлигини асранг унинг, ютқазмайсиз. Аялган аёл — эркакнинг захирадаги бойлигидир. Аялган аёл — миллатнинг афзаллашувидир.

Шўро даврида оила деган уюшма муқаддаслигини андак йўқотди, беқадр бўлди, оила маънавияти мувозанатдан чиқди.

Аёл кўпроқ уйида эмас, кўча-жамоат иши билан машгул бўлиб қолди. Аммо замоннинг рангига, ҳолига қараб иш кўриш ҳам бурчимиздир. Юз йиллар аламимизни ичга ютиб етишган Озодлигимиз энди ўн учга кирди. Унинг камолини кўриш ҳаммадан ҳам оналар учун, аёллар учун керакдир! Бугунги кунлар сабрдай оғир, аммо тикланишдай табаррук кунлар! Бугунги қийинчиликни малол олиш гуноҳи азим, ки бугунги меҳнатим эртанги ўз болам учундир. Либосимиз Шукрона, шиоримиз Сабр бўлмоғи, эркакдир, аёлдир, ўн учгагина кирган бола Мустақилликни елкамизда опичлаб, мушкулликлардан омон олиб чиқишимиз шарт!

Шўро оила мувозанатини изидан чиқарди, дедим. Қўштирноқ ичидаги “тенг ҳуқуқлилиқ” эркак-аёлнинг бир-биридан кўнглини қолдирди. Рўзгорда сендан мен зўр қабилидаги шармандаларча рақобат юз берди. Назокат, кўнгил

олиш, бир-бирига маъқул келиш учун ҳаракатлар, илиниш, ота-оналик салтанатини биргаликда шарқона бошқариш тобора сусайди. Ота ҳам, она ҳам, бола ҳам кўчада силлиқ, илғор, уйга келгач, ёввойи манзара: тил хоҳлаганини гапиради, оёқлар — бош, бошлар — оёқ! Ичиб келиб махлуқдай бўқиришлар, идиш синдиришлар, аёлини болалари олдида калтаклаш, сўкиш, ўғилларнинг ҳам шу йўлдан кетишлари... маънавий инқирозимиз бўлди. Шўрога шу керак эди... Оилавий муносабатларнинг пароканда ҳолати ичида туриб, эркагу аёл жами миллий афзалликларимизни ўзида жамлаган оила учун қурашмас эканмиз, кўчада бошқа, уйда бошқа гапирадиган, бетайин, икки бетлилар бўлиб қолаверамиз.

Эркакларга мурожаатим шуки, йил-ўн икки ой сиз ҳам ишлаб келасиз, аёлингиз ҳам. Сиз остонадан кирибоқ тинасиз, аммо аёлингиз меҳнатнинг авжига энди киришади: кир-чир, овқат, дазмол, уй хизмати, бола ташвиши, сигир-бузоқ, ҳатто ҳовлидаги гулу райҳонга ишлов ҳам унга. Яна тезда-тезда ундан шикоят ҳам қилиб турасиз! Энди унинг юмуши билан ўзингизнинг жисмоний ҳаракатингизни тарозуга солиб кўринг. Қилча жони билан филни тортмаяптими у? Яна индамай тортади, шикоят ҳам қилмайди. Нега у ўз ёшидан катта кўринади? Нега юзларига доғ тушган, нега у ориқ? Феълидаги тарангликлар ҳам зўриқишдан эмасми? Аёл — дарё, аёл — тоғ, аёл — нима ясаса бўлаверадиган кулолнинг лойи. Аёл меҳнатдан ўлмайди, жонининг мингдан бири қолса ҳам уйи, боласи, жуфти учун қайта жонланаверади, ўлолмайди.

Аммо эътибор кўрмаган аёл, меҳр туймаган она, аялмаган сингил Аллоҳнинг суюб-суюб яратган неъматларидир. Унинг даҳшатли ҳисоб-китоби бордир! Рўзгорли эркакнинг аёлига хиёнат қилиши оилага фалокат келтиради, эркаги ичадиган аёлнинг афти одам, холос, ичи тўкилиб бўлади. Унинг шу синиб туриши эркакнинг бошидан қуйилаётган лаънатдир. Қўли, тили югурик эрнинг аёли титраб турган барг — салга чирт узилади, Худо бунга жавобсиз қолдиради дейсизми?

Аёлини аяган эркак, аввало билимли, тадбиркордир. У бирламчи миллатпарвардир. Чунки аёл миллатнинг сифат белгисини белгилайди. Кенг аёлдан кенг, тор аёлдан тор фарзанд дунёга келади. Ўз оиласига куюмли эркак, билингки, ватанпарвардир. Оиласини асраяптими, демак, ватанни ҳам шундай орият билан асрайди.

Андижонда Абдуғани ака исмли одамни биламан. Ёшлари етмишдан ошиб боряпти. Кўп нуфузли ишларда ишлаганлар. Лекин ҳеч қачон бурунлари қонамаган, элнинг назаридан тушмаганлар. Яқинда шу одамнинг оналари 111 ёшида вафот этдилар. Эшитиб юрардим, Абдуғани ака ҳамиша қаерда, қайси вазиятда бўлса ҳам етиб келиб тушликни оналари билан бирга қиларканлар. Худо берган ҳар куни волидаларини оёқ-қўлларини уқалар, суҳбатларига қулоқ солар эканлар. Қўлларида кўтариб, елкаларига ортиб сайргоҳ ерларга тинмай олиб борар эканлар.

Мен ўйлаб айтаманки, аввали Аллоҳку-я, аммо бу аёл меҳр, эътибор ичида бўлгани учун ҳам узоқ яшаганмикан? Онасини рози қилгани учун ўғиллари ҳам назардан қолмай келяптими? Сен қобил фарзанд бўлдинг, шунинг учун то мўйсафид бўлгунингча онангни ёнингдан олмайман, дедими Аллоҳ?!

Аёл ҳеч қачон тил келиб меҳр сўрамайди, мени аянг демайди. Сўрамагани учун ҳам асрайлик. Унинг томирида эртанги миллат стилаётир, жон-жаҳдимиз билан уни авай лайтик.

*Аёлларни фақат улуғ одамлар ҳурмат қилади.
Уларни фақат насткаш одамлар хорлайди.*

Ҳадисдан

Куёш аслида иккита! Бири кўкда, бири эса “АЁЛ” номи билан заминда яшайди. Аёл – малҳами дунё! У – нур манбаи! Жумла оламни Куёш, одамлар қалбини эса Аёл иситиб туради! Демакки, кўкдаги куёш шу туришида ҳали мукамал эмас, унинг тўқислиги аёл биландир! Онасиз, опа-сингилсиз, умр йўлдош ва маҳбубасиз, қизингизсиз, хола-аммаларсиз ва ёки кўшни момоларсиз қолишни бир тасаввур қилинг-а! Тепангизда ўнта Куёш бўлса-да, баҳорингиз қишга айланиб, ёзларингиз изгирин бўлгай!

Эркакдан ҳурмат сўралиши аёлнинг баҳосини ошириш учун ёки унинг “заифа” аталгани учун кўнглини кўтариш маъносида эмас, балки эркакнинг ундан қарзлари беҳад кўплиги учундир.

Эркакка рўбарў бўлгандан бошлаб, аёл босган ҳар уч қадамнинг иккитаси азият. Аммо Аллоҳ уни шу қисматга

кўндириб қўйган. Бу ҳолатни у оддий яшаш тарзи деб билади, миннат қилмайди, фиғон чекмайди. Аёл ҳеч қачон ўзининг ҳурмат қилинишини сўрамайди! Ҳурмат кўргудай бўлса, ҳайрат ва ҳаяжон билан мукофот тарзида қаршилайди! Ўзини бу даражотга муносиб кўрмай, баъзан хижолат чекиб ҳам қўяди. Унинг шу туришининг ўзи буюклик-ку, биродар!

“Эркакнинг қарздорлиги” деган гап кимларгадир ёқмас балки, ана ўшаларга икки оғиз сўз айтай! Сиз аёлга беписанд қараб, гуноҳга ботмангиз. Энг кичик мисолни олайлик, ҳар гал аёлингиз қўлингизга сув қуйиб, эгилиб сочиқ тутган пайтлар бўйингиз бир газ ўсмайдими? Сизни юқорига ўтқизиб, ўзи пойгакка чўккалаганда ўзингизни подшоҳ сезмайсизми? Гуллаб турган бодом новдасидай бир аёлнинг эшигингиздан бош эгиб кириб, кўзингизга жавдираб, ҳаёт-мамотини сизга бағишлаб, қаттиқ остонангизга бош қўйиб яшай бошлашининг ўзи сизни кўкларга кўтармайдими?! Ўзининг неларнидир қўмсаётган кўнглини ерларга кўмиб қўйиб, таомни сизга ёқадиганини пиширса! Сиз хуш кўрадиган чой дамласа, сизнинг дидингизга мослаб дастурхон безаса! Бу сиз учун осмоний мукофот эмасми? “Берган худога ёқибди”, деган нақл бор. Аёл ҳузурини йўқотиб сизга ҳузур бераётир. Сизнинг бу хурсандлигингиздан Аллоҳ ҳам хурсанд. Аммо бандаларни рози қилиш сизнинг ҳам елкангиздаги юк! Ўзингиз ҳам аёлингизнинг меҳнатларига яраша хушнуд қилишни ҳар гал юрагингизга тутиб қўйинг, биродар!

Келтирган ҳадисимизнинг **“аёлларни фақат улуг одамлар ҳурмат қилади”** жумласига эътибор қилинг. Аҳли аёлига иззат-икром кўрсатадиган эркаклар жуда кўп. Аммо яхши аёлларнинггина ҳурматланиши ҳали катта савоб эмас. “Косанинг тагида ним коса” деганларидай, бу ҳадисда нозик бир ишора, яъни “кўнглингдагидай бўлмаган аёлингни ҳам ҳурмат қила бил” деган маъно ётадир!

Тили югурик, феъли тез ёки тутуми ёмон аёл энг хунук аёл. Мен ёки бошқа кимдир уни шундай аташимиз, ёмон кўришимиз мумкин. Аммо, ҳурматли эркак, сиз ҳаргиз бундай қила олмайсиз! Ичингизда ёмон кўриб турсангиз ҳам, унга ёмонлик кўрсатмагaysиз. Бу инсофдан бўлмас, Аллоҳ ҳам рози бўлмас! Сабаби, хира тортиб қолган кўзни ўйиб ташлолмайсиз, оқсаётган оёқни кесиб юборолмайсиз, чунки улар шу туришида ҳам сизга керак, бу биринчидан.

Иккинчидан, оёқларингиз гурсиллаган, кўзларингиз чарақлаган эди, улар сизнинг хизматингизда шундай ҳолга келдилар! Сизга мақбул бўлмай турган аёлингиз ҳам керагингиз, сиз учун фидо бир жондир, қолаверса, у ҳам бекорга бадфеъл бўлиб қолмаган!

Аёл сизга ёқмаган алфозда ҳам қозонингизни жазиллатиб, чирогингизни ёқиб юраверади, ўтингиздан кириб кулингиздан чиқаверади. Юклик ҳолатида ҳам ўшандай, тиними йўқ. Ичидаги боласи унинг ўпка-жигарига чирмовиқдай ёпишиб, бағридаги бор мағзини шимиб турса ҳам, оёқлари шишиб (бекорга “оғир оёқ” демайдилар), бели узилай деса ҳам, ётиб олмайди, рўзгорнинг, сизнинг хизматингизни қилаверади! Сизнингча, ҳурмат унга бўлмай, кимга бўлсин?!

“Кўзи ёриди” дейдилар ва бекорга бундай демайдилар. Фарзанд кўриш жараёнида аёл қоронғу гўрни кўриб қайтади, “ё ҳаёт, ё мамот” дея қутқу солиб турган кўприкдан ўтади. Кўзи ёрир экан, аёл суякларининг қирсиллаб сурилаётганини эшитиб, этларининг узилаётганини билиб туради. Жони кўз косасидан чиқай деб турса-да, “дўхтиржон, нима қилсангиз ҳам, боламини тирик олинг”, дея фарёд уради! Ўзим нима бўламан, дейиш йўқ! Айтинг-чи, биродар, ҳурмат фақат унга бўлмай, кимга бўлсин?

Бола онанинг ҳамма аъзосидан узиб-юлиб олиниб, бола шаклига кирган вужуддир! У туғилганда кўллари мушт ҳолатда бўлади, қарангки, бола тушишда ҳам она қорнининг охириги намларини чангаллаб тушади. Яна бир мўъжизани кўринг, агар болани туғилган заҳоти онасининг қорнига дум ётқизиб қўйилса, ҳали кўзлари очилмай туриб, сирпана-сирпана она кўкрагини ўзи топади ва эммоққа тутинади!

Айтишларича, сут оқ рангдаги қон экан, демакки, бола туғилган заҳоти онасининг қонини сўришга тушади! Фарзанднинг “ширин душман” эканлигининг дастлабки мисоли шу! Болани вояга етказиш деган жанггоҳ ҳар бир онадан ўзини қурбонлиққа тортишни сўрайди. Қойил бўлингки, бу йўлда яхши аёл ҳам, ёмон аёл ҳам жонини бирдай тикади!

ҲАЗРАТИ ЭРКАК! Аёл сизнинг палагингизни кўпайтираман деб вайронага айланди! У сизнинг номингизни ўчирмаслик учун жонидан кечишга тайёр турди! Бу фидойи

жон камчилиги ошиб-тошиб кетганда ҳам, минг эмас, миллион ҳурматга лойиқ эмасми?!

Нуқсон бор аёлини аёллик ҳурматини жойига қўйган эркак — йигитнинг яхшисидир! Аллоҳ розилиги учун ҳам асранг аёлни! Бу ХОКИСОР БУЮКЛИКка кўтармоқчи бўлган қўлларингизни ўзингиз суд қилинг! Унга бепарда сўзлар отмоқчи бўлган тилингизга оловлар босинг! Унинг тани сиҳатлигини ўйламаган кунларингизни қаро деб номланг! Аёлингизнинг тўлмай турган кўнгли ва оғриб турган жонини тинглай билинг, улуғлашганингиз шу, азизим!

*Эркаклар хотинларга итоат қилганларида
ҳалокатга учрайдилар.*

Ҳадисдан

Аёлнинг атрофингизда гирдикапалак бўлиши ҳали муҳаббат изҳори эмас, у фақат умр йўлдошилиқ юзидан сизнинг соғ ва хушнуд бўлишингиз учун қайғурмоқда. Бу юмушларни у фарз деб билади. Эркакнинг ҳам рўзғордаги энг ориятли юмуши аёлини соғлом асрашдир. Деймизки, Ватан — муқаддас, уни бало-қазодан ҳимоялаш эркакнинг шаъни, қиёмат қарзи! Аёлингиз эса болаларингизни ўз устухонлари аро ундириб, ўстирадиган иккинчи ватандир! Аммо Ватаннинг хунук-чиройлиги, яхши-ёмони бўлмас. Агар сиз бор жойда у хароб бўлса, сизнинг тириклигингиз ёлғон! Болангизга бағрингиз ачишса, оталикни жойига қўяман десангиз, онасининг жонини ҳурмат қилинг!

Аммо... бу орингнию ғурурингни аёлингга қурбон қил дегани эмас! “**Эркак киши аёл устиндан раҳбардир**”, дейилади яна бир ҳадисда.

Раҳбар — таъминловчи, раҳбар — ҳимоя қилувчи, раҳбар иш тақсимловчи ва айниқса, назорат қилувчи! Ва раҳбар — санъаткор: важоҳатли ё мулойим, очиқ ё босиқ қиёфага кира билиши керак. Аллоҳ аёлни ўз жуфтини ана шундай қиёфада кўришга эҳтиёжманд яратган, бу Яратганнинг хоҳиши. Эркак ўшандай бўлолмаса, Худонинг измидан чиққан бўлади ва жазоси тайиндир.

Ҳаётга бир разм солинг. Жуфти еру кўкка ишонмай, кўзига жавдираб турадиган, оғзидан чиққани ижро бўладиган аёл борки, эрига нисбатан лоқайд бўлади. Ҳатто кетма-кет

кўрсатилаётган фидоликларни қувониб эмас, эринибгина қабул қилади. Кўряпсизми, эркак ўз меҳрига яраша меҳр ололмай турибди ва ололмайди ҳам! Чунки у атрофдаги бошқа қарзларини унутиш ҳисобига аёлига ортиқча берилди. Ундан ташқари, ўзининг Ҳазратлигини унутди: унга жуфти белисанд бўлса-да, “ҳурмат” кўрсатаверди! Қолаверса, раҳбарона сир бой бермасликни унутди: аёлига юрагидаги борини тўкиб солаверди! Бундай кўйга тушган эр эса аёлнинг наздида бирдан ушоқланиб, бўйи ҳам пастлаб кетгандай туйила бошлайди! Унутмангки, эру аёл бир-бири учун ҳаргиз забт этилган чўққига айланиб қолмаслиги керак. Акс ҳолда, зеркиш бошланади. Инсон руҳиятини Яратган шундай ясаб кўйган. Эркак бош эгиб, изҳори муҳаббатга тушдимми, тамом, аёлда кибр уйғонади ва ўзи билмаган ҳолда жуфтидан совий боради ва бу Аллоҳдан. Ҳалокатинг бирламчиси шу.

Рўзғор эр кишини сара-пучакка ажратадиган жанггоҳ. Йигитларжон, қулоғингизга қуйиб айтай, бозор ва уйнинг хўжалик ишлари фақат сизда бўлсин. Оиланинг кўча билан битадиган ҳамма муаммолари сиз орқали ўтсин. Минг кўйга тушсангиз ҳам, шуларга яранг! Аёлингиз бу ишларга ишқибозлик билдирса ҳам, унинг маслаҳатини олинг, аммо майдонга ўзингиз тушинг. Эркақча тутум шу. Гар сиз буни удаламасангиз, турган гапки, бу юк аёлга қолади.

Фармонбардорлик ҳуқуқи ҳамиша ишни қотириб кўйган киши тарафдадир. Агар сиз тўрт мучангиз соғ бўла туриб, аҳли аёлингизни иссиқ-совуқдан, иснод ва хатардан ҳимоя қилолмасангиз, қозонини қайнатолмасангиз, ўз-ўзидан оиладаги овозингиз пасайиб боради! Энди аёлнинг овози амри фармонга, сиз эса итоатга ўтасиз! Бу ҳам ҳалокат! Бу дегани аёлингиз изнингиздан чиқди, демак, синдингиз! Аёл рўзғор тортишда майдонда ёлғиз қолди, жуфти тирик туриб, ола хуржунни елкасига олди, ўксукланди, ғариблашди дегани! Энди унинг оҳи тутуди сизни!

Борди-ю, топармон-тутармонлигингиз яхши дейлик, аммо аёлингиз сизга иш буюриб турса, шанғиллаб танбеҳ берса, ўз иззатингизни ҳимоя қилолмасангиз, унинг жағини ёпиш учун ҳам айтганини бажараверсангиз, бундай хонадон ҳам хатарга тўла! Қизларингиз борган жойида эрларини хор қилади, келинингиз ўғлингизнинг елкасида юради! Аёлга ўринсиз итоаткорликнинг жавоби бу!

Эсингизда бўлса, бир ҳадисда “**Аёлларни улуғ одамлар ҳурмат қиладилар**”, дейилган эди. Яна эслаб қолингки, аёлларни ҳурмат қилган одам ҳали улуғ эмас, ҳурмат қилиш меъёрини билган одам улуғдир. Жами эркакларга улуғлик тилайман.

Аёллар эркакларнинг туғишган сингилларидир.

Ҳадисдан

Аллоҳ яратган мўъжизаларнинг энг нодири – аёл! Унинг феъли сир-синаотга тўла. Мингта фасли, мингта ранги бор. У чексиз саҳифали афсона китоб, варақлаган саринг қизиғи чиқаверади!

Тунов кунни бир ёши улуғ одам ҳикоя қияпти: “Имом хатибимиз ҳар гал жума намозининг сўнгида дуо ўқиётиб, “Аллоҳим ҳеч кимни катта бўлганда етим қилмасин”, дейишни канда қилмайди. Охири бир кун гап солдим: “Тақсир, деярли ҳаммамизнинг ёшимиз фалон жойга борган, аллақачон етимликдамиз-ку?” – дедим. “Эй, биродар, энг оғир етимлик аёлингдан кейин қолишдир”, – дея жавоб қилди у киши” .

Кибр билан мўйлов бураб турган эркакни, эшикдан кира солиб, гулдурос овоз билан амри фармон бериб, ўзини ҳазратдай тутаётган эркакни, “сенинг қўлингдан нима келар эди” дея, аёлини оёқ учида кўраётган бандани ич-ичимдан кулиб кузатаман. Бир ойгина аёлсиз қолсин-а бу зот, ҳоли нима кечар экан! Эҳ, йигитларжон-а, барибир гафлат ўраб туради сизни – Аллоҳ аёл деган зотни жонингизга, кайфиятингизга, ўнгу сўлингизга қўрғон қилиб қўйгани учун, шукронани қадамингизда айтиб юрингиз!

Юқоридаги ҳадисга қаранг, жуфтингиз сизга етти ёт бегона бўлса ҳам, мавқеи туғишган синглингиз даражасида кўрилмоқда. Хўш, сингил ким? Сингил табиатан эркак жигарга, айниқса, акага ўта боғланган бўлади. Ҳар “ака” деганда бағрида тоғлар ўсади. Шу биргина сўз унинг жами камини тўлдириб тургандай туйилади. Бой аками, камбағал аками, барибир унга интилаверади. Бу ака акаликни қотириб жойига қўймаса ҳам, бундан сингил ўксиб юрса ҳам, бир-бир йиғлаб олади-да, жигарини яна қўдириб келаверади. Унга

акасини ёмонлаб кўринг-чи, гугуртсиз ёниб кетади! Худо кўрсатмасин, эркак бирор фалокатга йўлиқса ҳам, энг кўп ёш тўккувчи унинг синглиси бўлгич. Ҳамма юз ўгириб кетган чоғда ҳам, “акам асли ёмон эмас, уни кимдир йўлдан урган”, дея оқловчи ҳам угинадир!

Дадамнинг уч сингиллари бор эди, уларни тезда-тезда йўқлардилар, аммо жигарларини катта тортиқлар билан севинтириш имконлари йўқ эди. Аммо аммаларимнинг соғинч билан кириб келишларини кўрсангиз, ҳар гал дадамнинг юзларига юзларини босиб, йиғлаб кўришардилар. Хосиятхон аммам акасига ҳеч совғасиз келмас, ҳеч йўқ “шу тўрттагина сомсани ё мантини сизга атаб қилдим, дарров евалақолинг”, деб оғзига тутар, келгандан-кетгунча дадамнинг ҳали оёғи, ҳали елкаларини уқалайверар, боз-боз онамнинг дадамга тайёрлаган таомидан хато ҳам топиб кўярди (бу ҳам жигарлик жонқуярлиги-да!). Бундай пайтда дадамнинг яйрашларини кўрсангиз! Сорахон исмли аммам эса бизни кўрди дегунча, юраклари ҳапқириб, “вой, акамнинг табарруклари” деб бағрига босаверар, болаларидан беркитиб қўйганларини бизнинг қўлимизга қистираверар эди. Биттагина тоғам бор эди, у кишининг оғир беморлиги саратонга тўғри келди. Тоғам пашшахона ичида ётар, онам эса ёнига кирволиб, тинмай елпир, акасининг гоҳ оёқлари, гоҳ қўлларига юзларини босиб, ўз кўзидан оққан сувга ўзи ивиб, тунни тонгга уланиб кетса ҳам, жилмай ўтирар, ўрнидан турса, жигари узилиб қоладигандай, ёнига михдай қоқилиб олганди. Мактаб кўриб, насиҳат эшитиб, бундай меҳрибон бўлиб қолмайди киши, бу илоҳий муҳаббатдир, бу илоҳий қадр!

Ҳадисда эса, биродар, умр йўлдошингизни ана ўша “сингил” отли, шундай муборак зотга тенг қўйилмоқда. Ўйлайсиз, наҳотки, жуфтинг синглингнинг ўрнини боса билса? Амин бўлиб айтаманки, кези келганда, аёлингиз сизга синглингиздан ҳам фидойироқдир!

Сиз ҳамиша аёлим мени ёқтириб туради, деб ўйлайсизми? Ҳаммада бор шайтон сизда ҳам бор – ҳеч кўнгил қолдирадиган ишингиз йўқми? Жуда бор-да, ўргилай! Гоҳида юзингизга қарагиси келмайдиган пайтлари бўлади, аммо “нима бўлса ҳам, умр йўлдошим-да”, дейди ва хизматингизни қилаверади. Кеча уни қон қақшатган бўлсангиз ҳам, бугун бир беморликка учрасангиз, йиғлаб юриб, ҳатто сизни ортмоқлаб юриб бўлса-

да, шифонгизни излашга тушади. Ожизланиб қолди-ку, ёки оёқсиз, ёки қўлсиз қолди-ку, буни бошимга ураманми демайди! Эркаги ишида камомат қилса, она мерос буюмини сотиб бўлса-да, қарзни узадиган шу аёл! Феълингиз торайиб, қариндошлару ҳатто болаларингизга ёқмай қолганингизда ҳам, “Аллоҳ розилиги учун, ўтиб кетган қайнонам ва қайнотам учун деб” оқ ювиб, оқ тарайдиган ҳам шу аёл! Жуфти саёқ юриб, то бурни қонаб, пешонаси тошга тегиб, ҳеч кимга керак бўлмай қолганида ер чизиб қайтиб келса, унга бармоғини теккизишга жирканиб турса-да, “агар мен кечирмасам, нобуд бўлади-ку!” деб, яна унга иссиқ чой дамлаб, олдига дастурхон ёзаверадиган ҳам шу мард аёл! Бундай беминнат суянч ва беминнат дўстандани айрилиш эркак учун албатта ғариб етимлик бўлади-да!

Сиз бу тўхтамга фақат чол бўлгандагина келманг, биродар! Аёлнинг ҳам орқасида турадигани, унинг учун қасос оладигани – Аллоҳим бор! Бу дунёдаги ҳамма муносабатларимиз учун у дунёда ҳисоб топширамиз. Аёл иқлимидан келиб чиқиб айтаманки, аёлингиз бу дунёда сиз учун куйиб яшади, энди у охиратдаги азиятингизни кўриб ҳам абгор бўлмасин. Гуноҳингизни оғирлаштирманг ва унинг ўттизида, қирқида, эллигида, қўйинг-чи, умрининг ҳамма бекатларида мурувватингизни дариф тутманг, токи гуноҳларингизни ювиб турсин.

*Агар эр билан хотин бир-бирига
муҳаббат-дўстлик назари билан қарасалар,
Аллоҳ таоло уларга раҳмат назари билан қарар.
Агар эр хотиннинг қўлидан тутса, гуноҳлари бармоқ
ораларидан тўкилиб кетар.*

Ҳадисдан

Тележурналист икки оппоқ кабутардай чолу кампирни кўрсатиб: “Мана булар эллик йилдирки, бир-бирлари билан бахтли ҳаёт кечириб келмоқдалар”, деяпти. Мен эса ичимда афсус-ла куламан ва афсус-ла дейман: Эҳ, гўдаккина, қанақа бахт? Суратига қараб тўқийверасанми! Улар сен айтгандай бахтли яшамадилар, эллик йил бир-бирларига фақат чидаб ўтаптилар! Ҳа, ҳа, чидаб! Улар қанд касалига айлангунча,

қон босимлари ошгунча, ҳатто мияларига қон қуйилгунча, зўриқиб чидаяптилар! Беркитмоқ нечун, иситмаси барибир ошкор этиб туради, қанчадан-қанча оилалар шу тарзда қўша қарийдилар. Инсонни бир инсон билан эллик-олтмиш йиллаб ҳамроҳ бўлиб яшаши пешонага битилган экан, нега ўзимизнинг эҳтиётимизни ўзимиз қилмаймиз? Нега бу олис сафарга обдан тайёрланмаймиз? Нега уни илм атамаймиз? Нега рўзғор илми номли дарслик, қўлланмалар яратмаймиз?!

Халқда “бўладиганини гапир” дейдилар: умр йўлдошлик Тоҳир-Зухролик, Лайли-Мажнунлик эмас. Уйчиликда байтлар билан чой узатиб, бир-бирига эргашиб, ҳадеганда изҳори ишқ этавермайдилар. Оила деган хилқатнинг остонасидан ҳатлаган заҳотинг дунёнинг жами мушкулоти сени қидириб кела бошлайди. Биринчи бўлиб, жонингда муаммо чиқади — устухонларингни ёриб фарзанд бино бўлади ва у энг оғриқли нуқтага айланадию юрагининг ўртасига жойлашади. Куёвга ҳам рўзғор деган ола хуржун ўз оғирлигини сола боради. Шу кунгача ота-онасидан емак еб келаётган ўғил оилали бўлгач, “энди аҳли аёлимни ҳам қўшиб боқинг”, дея олмайди, ақли таранглашиб, юрагига изтироб тушади.

Дунё дунё бўлибдики, келин олган аёл “сен — гўр бола, мен кечирувчи онангман” деган ҳолда, қизига бағир бергандай келинга бағир бермайди. Яхшию ёмон қайнонанинг ҳаммаси имтиҳон олувчига айланади! Худонинг берган куни келин — имтиҳон топширувчи, “баҳойим паст бўлиб қолса, нима қиламан ёки яхши ишимга ҳам ёмон баҳо қўйди”, дея ич-этини еб юради. Бу ҳам унинг феълини айнитади... Уйланмай туриб эркин куш эди, энди уйига шахсий терговчи келиб, эрнинг ҳам асабий савол-жавоблари кўпая боради: Аёли билан онасини келиштирсинми, рўзғорнинг оч кўзини тўйдирсинми, тобора кўпайиб бораётган бурчларини адо этсинми?

Болаларинг гўдаклигида бир уй ғаминг бўлади. Улғайиб кўчага чиқса, ғаминг энди бир кўча бўлади... Бу юкларнинг бари эру аёлнинг елкасига тушади. Фил бўлсанг ҳам, ҳоритадиган — рўзғор! Аллома бўлсанг ҳам, оилачиликнинг айрим асноларида мот қоласан. Бундай “жангу жадал” ичра аксари одамларда серзардалик, гап кўтаролмайдиган бадқовоқлик юзага келади. Дунёси торроқнинг (айниқса, эркакларнинг) ҳатто уйдан нари бўлгиси, бу тарангликдан

кутулиб қочгиси келиб қолади. Мазкур кўринишдаги одамни ёмон деб бўлмайди, бу унинг қийналиб қолган — оғир шароитда иродаси заифлик кўрсатаётган пайтидир. Фақат энг тарбияли, Аллоҳ иймониани саломат қилган инсонларгина рўзгорнинг бошидан ўзларини чиройли тутадилар.

Юқоридаги ҳадис бекорга яратилмаган. Мана шу пайтда эрга ҳам, аёлга ҳам тирак керакдир ва у ҳар соатда, кунда керакдир. Назар солсанг, тадбиркорнинг ҳаммаси кўчада. Аслида, энг олий тадбиркор рўзгорда бўлиши лозим! Инсон ўзига ҳамроҳ қилиш учун қушни ҳам, ҳайвонни ҳам не-не машаққатлар билан қўлга ўргатади, йиллаб ўргатади. Ўргатиш жараёнида ҳеч қачон силтамайди, кўчага ҳайдаб солмайди, хулласи, ундан зерикмайди. Кафтида дон, тилининг учуда сув бериб юриб ўзиники қилиб олади. Гарчи ҳеч бир бедана, ҳеч бир ит эгаси билан эллик йил бирга яшамаса ҳам! Инсонга умрбод ҳамроҳлик қиладиган фақат инсон!

Эркакдирсиз, аёлдирсиз, ҳурматли биродар, шу ҳайвонга қўйганчалик эътиқод, ихлосингизни то қабргача бирга борадиган жуфтингизга кўрсатсангиз бўлмасми? Киши дунёнинг гавғоларидан, олчоқ савдоларидан қочиб келиб кулбаи маҳрамига беркинади. Ҳар гал уйингга етиб келганингда бамисли она кучоғини топгандай бўласан. Мана шу маконда одамнинг тинчи бўлсин! Мана шу ерда бўлсин эркин нафас! Улар бу томнинг тагига театр кўришгагина, боғдан гул терган каби фарзанд топиб олгани ёхуд зерикиб қолса, яна зув этиб қайтиб чиқиб кетгани кирган эмас! Умрининг навбаҳорида қўниб, кумуш қишга айлангунча шу ерда макон тутайди энди. Улар бир-бирига руҳий паноҳ бўлиши шарт! Эру аёл учун бошқа йўл йўқ. Бу уларнинг елкасига Худо қўйган шаръий вазифа!

“Агар эр билан хотин бир-бирларига муҳаббат-дўстлик назари билан қарасалар, Аллоҳ таоло уларга раҳмат назари билан қарар”. Сиз эътибор беринг, муҳаббат билан қаранг демаяпти, “муҳаббат назари” билан, гўё муҳаббатингиз тушган каби, дейди! Чунки рўзгорчиликда рўпарангдаги одам жайрага ўхшаб, ҳадеганда юзу кўзинг аралаш игнасини отаверса, сенга кераксиз нарсага қарагандай муносабатда бўлаверса ва бу кунора такрорланаверса, муҳаббат қоладими, биродар?! (Шунинг учун ҳам, севишиб турмуш қурганлар “муҳаббатимни топдим” деган гапларини рўзгор давомида

минг марта қайтиб оладилар.) Ишқда эса сени жами каму кўстинг билан севадилар. Йўлларингда гулдай очиладилар, йўлларингга гул бўлиб сочиладилар. Тош бўлсанг ҳам, бундай эътибордан кейин сен ҳам гуллаб юборасан-да! Кўнглингизга ёқмай турган жуфтингизга ҳам ошиқ каби кўрининг, дейди шариф китоблар. Майли, бу дунёда ҳаммадан камчилик қидиринг, аммо жуфтингизнинг айбини титкиламанинг, “дўстлик назари билан қаранг”, дейди. Наинки дўст хатоларингни санамайди, кўриб кўрмасликка олади ва юкинг оғирлашган заҳоти ёрдамга келади. Ҳамма сендан воз кечиб кетса ҳам, дўст ёнингда малҳам бўлиб қолади.

Бир одам аёлининг феълидан обдан тўйибди-да, ундан ажралиш учун пайғамбаримиз Жаноби Расулуллоҳдан маслаҳат сўрагани борибди. Ҳовлиларига яқинлашганда донг қотибди: ичкарида бир аёл чунон хунук овозда ва чунон хунук гаплар билан бировга жаҳл қиларди. Ҳолатдан маълум бўладики, бу гапларни пайғамбаримизга аёли айтяпти экан. Забунлиги янада ортган ҳалиги одам энди қайтиб кетаман деб турса, эшик очилиб, хомуш ҳолда пайғамбаримиз с.а.в. кўринибдилар. Ундан нега келганини сўрабдилар. У киши: “Аҳволотим мана бундай, аммо сизнинг кунингиз менинг кунимдан ҳам ёмон экан”, – дебди минг афсус билан. Шунда Жаноби Расулуллоҳ кулимсираб, уни ёнларига ўтқизиб: “Ҳамиша эслаб юрки, аёл азият билан фарзанд кўради, тарбиялайди. Таом тайёрлаб, яхши жойини бизга илинади, усти-бошимизни ювиб, хизматимизни қилади, энди биз ҳам унинг шунчалик феълига сабр қиламиз-да!” – деган эканлар. Аммо бу деган сўз эрнинг дилини синдираверадиган аёл кечирилади дегани эмас. Унинг жазосини Аллоҳнинг ўзи беради. Бу ерда ибрат пайғамбаримиз с.а.в. нинг уни хафа қилаётган аёлидан ҳам фазилат қидириши ва яхшиликларини эслаб туриб, аёлини кечиришга ўзини кўндиришидир. Дўстлик назари шу.

Оғриб турган дил билан аёлининг қўлидан тута билишнинг ўзи нақадар оғриқли! Устига-устак, жуфтингизга кўнглингиз йўқроқ бўлса, илтифот қилиш янада оғир кечади. Аммо болалар бор. Бу дегани сиздан бошланадиган сулола дунёга келган. Агар шулардан яхши одам ясай олсангиз, шажарангизни ўстирасиз, акси бўлса, бутун бир авлоднинг обрўсини ўлдирасиз! Эру аёлнинг ўзаро муносабати болалар учун асосий андазадир.

Жинс бошқа бўлганидан кейин икки тоифанинг ўртасида, албатта, қарама-қарши нелардир ҳамиша бўлади. Аммо болалар дунёга келгач, улар бизнинг бирламчи муаммомизга айланиб, ўзимизнинг хоҳиш-истакларимиз кейинги ўринга ўтади. Аллоҳнинг инсонга берган энг катта унвони унинг ИНСОНИЙЛИГИДир! Мана шу фазлни болаларнинг қошида доимий намоёиш қилиш, агар юрагингда бўлмаса, уни роль ўйнаган каби ижро қилиш керак. Хатоли феълимиз билан бола катта қилиб, унга ўнта диплом олиб берайлик, одам бўлиши учун беш қитъага юбориб ўқитайлик, барибир, шаклан ўқимишли, мазмунан каззоб бўлаверади. Бугунги сафимиздагилар феълу атворида қандай қусур учраса, бу уларнинг ота-оналари эволюмаган жуфтликнинг фарзандларда балқиб турган хатоларидир!

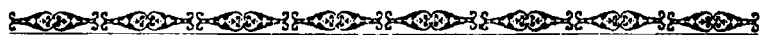
Сухбатимиз “агар эр хотиннинг қўлидан тутса, гуноҳлари бармоқлари орасидан тўкилиб кетар” жумласи хусусида бормоқда. Яратган эгам ғуж-ғуж камчилиги бўлган аёлининг қўлидан тутган эркакни гуноҳларидан фориг этмоқда! Аллоҳ энг адолатли ҳукм чиқарувчидир. Бир феълимиз балки дўзахий бўлишимиз учун етарлидир, аммо Худо дўзахийлик йўлида турган бандасининг ҳам тақдирланадиган яримта ишини-да кўздан қочирмас экан. Чунки кўнгли кўтарилган одам албатта яхши ишлар қилишга чоғланажақдир, балки унинг яхши ишлари шу тарзда кўпайиб борса, зора дўзахга тушмаса, дея умид қилар экан Аллоҳим!

Аллоҳ аёлга имтиёз бермоқда, боиси, аёл ҳар гал боласига юклик бўлганда ўлимни бўйнига олади. То тўққиз ой ўтгунча, ҳар куни еру кўк билан видолашади. Ою куни яқинлашган сари яқинларига тинмай кўзлари билан васият қилади, тонглари Қуёшга, тунлари Ойга термилиб, улардан айру тушмасликни тилаб йиғлайди... Кўзи ёрир экан, унинг ёнида доя эмас, ўлим туради. У фарзандини доянинг қўлидан эмас, ўлимнинг қўлидан олади! Ҳурматли эркак, жонни гаровга қўйиб топилган бу жон сизнинг болангиздир, сизнинг умрингизнинг давомидир. Сиз учун ўлиб кетишга ҳам рози турган бу аёлнинг бармоқларини кўзингизга суртмайсизми?! Э воҳ, у шунга арзимабдими?!

“Мен дунёга бир марта келаман, нега кўнглим тусаган одам билан яшашга ҳаққим йўқ? Болаларим бахтли яшаши керагу менга бахт керак эмасми? Қолаверса, менга маъқул

бўлмаган аёлимни қандайин бошини силай?!” – дейдиганлар бор. Биродар, Худодан беизн ҳатто бир олма узилиб тушмагай! Кимнинг пешонасига қандай жуфт битилибди – бу Аллоҳдан! Бу унинг ниятига яраша қисмат ёинки яхши-ёмон ишлари эвазига олаётган ҳақидир! Кибрни бир томонга қўйиб, босиб келган йўлингизни, холисанлиллоҳ таҳлил қилиб кўрсангиз, норизо саволларингизнинг жавобини албатта ўзингиздан топасиз.

БАХТ НИМА?

Сиз юлдузларни бир, икки, уч, тўрт ... дея ҳисоблаб кўринг, бир дақиқанинг ичида 70, 80 гача санаб кўясиз. Юлдузлар эса беҳисобдир ... Бир, икки, уч ... дея одимлаб кўринг: бир дақиқада 70, 80 қадамни юриб кўясиз – йўллар чексиз, қадамларнинг эса сон-саногии йўқдир! Фақат инсон умригина ғоят қисқа. 60, 70, 80 ... дейсизу таққа тўхтайсиз – у ёғига йўл ҳам, саногингиз ҳам тугайди! “Бир айланиб етмишга бориб қолибман-а, – дейди етмиш ёшлилар. – Етмиш йил етмиш қадамча бўлмади-я”, – дейишади яна надомат билан.

* * *

Мен кечагина ўн уч ёшда эдим. Онам сочларимни қирқ-қирқ бешта ўриб, учларини оқ ип билан маҳкам чашиб, “қулоч-қулоч ўссин” дея пичирлаб, ўримларнинг устидан аста шапатилаб кўярди.

Кечагина ўн саккизда эдим, сочларимни гилам дўппининг устига чамбар қилиб, дорилфунун пиллапояларида бир гапириб, ўн кулиб, учиб-кўниб юрардим... Бугун эса олтмиш! Ахир синфдошларим, курсдошларим билан хайрлашганим куни кеча эди-ю! Умрнинг ўтиш тезлиги нақадар шитоб! Гуё мен осмонга қараб олтмиш юлдузни санагунимча, заминда олтмиш йил ўтиб кетибди! Нақадар ғофиллик! Ўттизим, қирқим, эллигим кўлимдан қачон учди? Воҳ, уларнинг бағрида қанча азиз чехралар бор эди, тўёлмай қолибман-ку! Не-не муқаддас остоналарга боролмай қолибман-ку! Мени ҳам излаганлар бор эди ўшаларнинг ичида, мен деб бўзлаганлар бор эди! Нечун уларни ғанимат билмадим, нечун шод этмадим, қувонтирмадим?!

* * *

Энди билсам, ота-онамиз бор — бойвачча пайтларимиз, ўз оғирлигимиздан бошқа юк йўқ, ҳаводай елиб, парпираб юрган даврларимиз, харидорлар кокилларимизнинг саноғидан ҳам кўп, аммо уларни кўриб кўрмаганга солиб, куйдириб-ёндириб, мағрур димоғимизни кўкка қадаб юрган бебош кезларимиз ҳам энг бахтиёр кунларимиз экан! Воҳ, ўша чах-чах урган хонишларимиз қани?! Аҳ, ўша бир даста гулдай туришларимиз қани?!

* * *

Бой бера-бера мунғайиб қолган кўнглимга қараб, надомат чекаман: нега ёшлигимнинг наволарига, хуш ҳаволарига тўйиб-тўйиб қолмадим! Атиргулдай ўртоқларимнинг дийдорига нега чўмиб кетмадим! Рўзномаларда гоҳо чиқиб қоладиган бугунги ҳорғин суратимга қараб туриб, бир зум тини-и-иб қоламан ва нечун ўша пайтлар кўзгуларга термилиб, ғанимат ўн тўққиз ёшли, лола ранг либосли, қалди нозик, кўзи жайрон, қорамайиз қизга — ўз-ўзимга астойдил термилиб, суратларини қорачиғларимга ёзиб қолмадим, дея воҳасрато ўқийман!

* * *

Ота-онамнинг норғул, қарсиллаган пайтларини хотирамнинг жонли лавҳаларига ёзиб, асраб қолмаганим армон. Уларни узоқ-узоқ гапиртирмаганим, ҳикояларини обдан эшитиб қолмаганим армон. Ўзбекистонда бормаган шаҳрим қолмади, минглаб одамларнинг ғамларини кунлаб, ойлаб эшитиб юрдим. Аммо отам билағ онамнинг ёнида бир соат ўтиришга ҳеч сабрим етмади! Отам: “Бир гаплашайлик, болам” деса, ҳамиша шошилиб турдим. Дадам: “Ёшлигимизда бундоқ ишлар бўлар эди”, — деб гап бошласа, жоҳиллик билан “буни аввал ҳам айтгандингиз-ку” дея, сўзларини бўғзида тўхтатдим! Юраклари оқиб, ота-оналари, ёшликлари ҳақида ўт босди қилиб, бир гапириб ёзилай деса, яйрагани кўймаган мен ақлсизни қандай кечирай?! Воҳ, энди наслу насабим ҳақида кимдан сўрай, мен ғофил кимдан суриштирай?! Нега улар

тириклигида шажарамни ёдлаб олмадим?! Нега ота-онамнинг армонларини ёзиб қолмадим?! Насихатларини қулогимга қўйиб қолмадим?! Энг бахтли кунларим ўша кунлар экан билсам, э воҳ, э воҳ ...

* * *

Бундоқ ўйлаб қарасам, мен биринчи даражали неъматларимни тинмай бой бериб, унча зарур бўлмаган юмушлар билан умримни ўтказиб келаверибман. Бугунга келиб, қўлга киритган энг катта ўлжам АРМОН, АРМОН бўлиб турибди. Қанчадан-қанча нодир китоблар ўқилмай қолганини айтмайсизми! Армонингиз борми, деб савол берган мухбирга айтган эдим: “Менинг чўнг армоним, ўзим ўзбек бўла туриб, яна шоир бўла туриб, Ҳазрат Навоийни луғат билан ўқиётганимдир!”

Не бир дилбар дамлар бағрида яшаб, талай буюк инсонларни кўрганда, жаннатий суҳбатлар қурилганда уларни ўшандай тафти билан дафтарларга ёзиб қўймаганим, қанчадан-қанча шеърлар битилмай қолгани АРМОН!

* * *

Ҳар бир даврнинг неъматлари ўзгача азиз. Аммо бағринг бутун пайтидаги фароғатинг бошқача олам экан. Мана атрофимни фарзандлар ўраб, чинордай ўғлонларим, товусдай келинларим, қизларимни кўз-кўз қилай десам, Онам йўқ! Қўлимга пул тушиб, бозорга дадил кириб, кўтарганимча харид қилиб, олиб келиб едирай-ичирай десам, Отам йўқ!

Муҳаббат ҳақида ёзмишларим тиниқлашганда, муҳаббат нелигини роса уққанимда, қадрлаганимда муҳаббатни берган ўша йигирма ёшим ва йигирма ёшлилар йўқ...

* * *

Баҳор билан баҳорнинг фарқини айтмайсизми? Олдинлари баҳор келса, қалдирғочлар баёт айтар, шамол най чалар, ғунча нимпушти ранг қўшиққа тўлар, ёмғир гул ғунчаларини боладай қиқирлатиб чўмилтирар, тўрт тараф шодиёна умр сура бошлар эди. Онам вафотидан кейин эса баҳорлар баҳордай

келмади: энди қалдирғочлар мени йиғлаб уйғотардилар, шамол эса уларга қўшилиб ув тортарди. Жами ўт-ўланларнинг кипригида ёш, бағри қон бўлган гунчаларнинг ёноғида ёш. Баҳор ёмғирларидан юрагим ивиб, увишиб дейманки, онамдан кейин бу фасл ҳам йиғлаб келиб, йиғлаб кетаётгандай ...

* * *

Тунов куни бир мухбир: “Сиз ўзингизни бахтли деб ҳисоблайсизми?” – деб сўраб қолди. Шу заҳоти дедим: “Биз доимо ё у, ё бу бахтнинг қуршовида бўламиз. Фақат уни таний олиш ва туя билиш керак. Мана, масалан, сиз мени Фарғонаи азимдан йўқлаб келибсиз, мени деб йўл юриб келганингиз, кимгадир керак бўлаётганимнинг ўзи – катта БАХТ!”

* * *

Чарақлаб турган офтобга қаранг, бу мўъжизани кўриб турган кўзимизнинг борлиги, ялпиз ҳидини туя билаётганимиз, менинг эса астойдил бўлсам, гоҳида сизни андижонча лутф билан эритиш имконимнинг борлиги, бармоқларимнинг дўст кафтини тутишга яраётгани – яна битта БАХТ!

* * *

Икки қизим икки гулгун оламим эканлиги, бири-бирдан маъқул, кириб келса дарвозалар тўлғудай ўғлонларимнинг борлиги, Аллоҳ берган иниларимнинг хизматимга шай туришлари, тилидан дилингиз эриб, қўлларидан умрингиз узаядиган келинларим, кайфиятимни ҳамиша лолазорга айлантирувчи бир тўп набираларим катта Бахтимдир!

Ватаннинг тинчлиги, уйимнинг хотиржамлиги, атрофнинг мени тушунаётганлиги, қўни-қўшниларнинг тамизлиги, тунлари хавотирсиз ухлаётганим минг қарра Бахтдир! Мен бундан ортиқ бахтни орзу қилолмайман...

Отам эккан ёнғоқ бу йил илк мевага киради. Демак, энди отам тирилажак, болаларим новдалардан эмас,

бобосининг қўлидан насиба олажақлар. Бу энтиктирувчи
Бахтдир мен учун!

* * *

Отам улгайган анҳор бўйларини ҳар бор кўрганда, онам
келин бўлиб тушган йўллардан ҳар сафар ўтганимда юрак-
юрагимда ифтихор туяман: ота-онамнинг изларига изларим
уланди, демак, улар ўлмайди. Энди эса болам ҳам боласини
шу йўлдан етаклаб ўтмоқда. Демакки, тўрт авлоднинг излари
кўзларим гувоҳлигида бир-бирига улашди. Бу ҳам Толедир.
Бу бахтнинг қадрини ватансизлардан сўрангиз.

* * *

Сиз ҳар куни остона ҳатлаб кўчага чиққанингизда, сизни
кўтариб турган оёқларингиз учун шукрона айтинг.

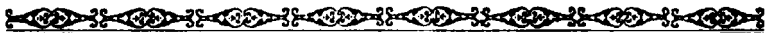
Сув омборида сув ухлайди, қавақларга кирволиб қуш
ухлайди, кўзингиз, ҳатто тушлар кўриб бошингиз ухлайди,
аммо тан берингки, фидойилик билан неча йил яшасангиз,
ўшанча йил уйғоқ турадиган юрагингизни кунда бир тавоб
қилинг.

Райҳонлар ҳидини олиб келаётган димоғингиздир! Дилбар
муסיқани чалиб бераётган бастакор эмас, қулоғингиздир,
шукр айтинг, шукр айтинг улар учун ...

* * *

Анови шафтоли сизга аталиб гуллаб турибди. Чулдираган
булоқлар сизни излаб келаётир. Деҳқон сиз учун дон сепаетир,
атиргул куртаклари сиз учун бўй йиғаётир. Қаранг, камалак
рангли бу ярақлаган олам сизники. Фақат сизникидир! Олинг,
бағрингизга босинг, бу қутлуғ Бахтингиз муборак бўлсин!

АНДИША НИМА?

Андиша... киши руҳиятининг минг жилосини шу биргина сўзда беролган она тилимдан ҳозир жуда хушнуд бўлдим. Уйлаб кўрсам, жами яхшиликларнинг яратувчиси андиша экан. Масъуллик, бурч, уят, меҳрибонлик, фидойилик, вафо... Ҳамма-ҳаммасининг замирида андиша бор. Дейлик, кийимларимизни авайлаб киямиз, чойнак-пиёламизни оҳишта ишлатамиз, китобларимизни оёқ остига қўймаймиз. Чунки улар керагимиз, эртага ҳам ярайди. Аямаслик, яна пул сарфлаб бошқасини олмоқ демак ... шундай қилиб ўша жонсиз эшигингизни оҳистагина ёпдингиз-да, кўчага чиқдингиз. Йўлакда сизга қўшнингиз йўлиқди. Кўрдингиз пальтоси янги. Беихтиёр: “Вой, қидириб юрган пальтоингиз шумиди, фалон жойда ҳеч ким олмай турибди-я, эссиз, роса овора бўлдингиз”, дедингиз. Янги кийим билан кўчага яйраб чиққан аёл уйга нохуш кирди. Эрталаб силаб-сийпаб кийган пальтони хушламайгина қозикқа илди.

* * *

Яна дейлик, иш жойингизга келдингиз, бир аёл шерингиз хомуш ўтирарди. Сиз ҳол сўраган бўлдингиз: “Ичиб келиб, хафа қилди дейсизми? Вой, сиз бечора-ей, ўзи бўшашгангина, топишининг ҳам мазаси йўқ шекилли, доим камини тўлдириб юрасиз, қадрингизга етмас экан-да!”... Уйда бўғилиб чарчаган аёл ишга келиб, ўзини босган ҳолда эрининг яхши томонларини бирма-бир эслаб, тарозига солганича овунмоққа тутинган пайтда сизнинг “тиғингиз” ярасига такрор туз сепди.

Дейлик, ўқитувчисиз, танаффусда бир йигит билан бир қиз – синфдошлар хушнуд сўзлашиб ёнингиздан ўтишди. Шу куни уларга дарсга кириб қолдингиз. Ҳалиги қиздан уй вазифасининг ижросини сўрадингиз. Тайёрланмабди (ўтган гал ҳам шундай бўлган эди). Сиз ўттиз ўқувчининг олдида: “Ҳа? Йигитлар билан ҳиринглашгани вақт топасан, дарс тайёрлаш кўнглингга сиғмай қолдимми?!” – деб юбордингиз. Синф музлади, йигит бир газ чўкиб кетди. Қиз эса титроқ кўлларини қўйгани жой тополмайди, ё йиғлолмайди, ё кулолмайди. Вужудида жизиллаган олов югуради.

Ҳар қайси ҳолатда ҳам сиз ўзингизни ҳақ деб биласиз. Нафсиламрини айтганда, ҳақлигингиз рост: ёлғон қўшмадингиз, кўрганингизни, борини айтдингиз. Фақат... орада андиша синди. Сиз тўғри гапни айтдингиз, аммо андишани синдириб туриб айтдингиз! Шундай тоифа одамлар бор: “Мен гапга уста эмасман, тўғриси айтман-қўяман”, дейдиган. Бундай “ҳақгўй” ликни асло “ҳазм” қилиб бўлмайди.

Биринчи аёл ойлар давомида рўзғорнинг ризқидан тежаб юриб ўша пальтони олган эди, олмай турибоқ неча бор хаёлан кийиб кўрган, интиқ бўла-бўла етишган эди. Татитмадингиз, олган буюмидан кўнглини совутдингиз.

Иккинчи аёл суҳбатингиздан кейин уйига ғазабноклик билан қайтади. Кечаги гуноҳидан хижолат эр кўзлари тўла узр билан аёлини кутиб олди. Аммо аёлнинг юрагига сиз тўлдириб қўйган керосин бирдан “лоп” этди. Айтишув бошланди. Сиз туфайли таранг тортган асаблардан тўсатдан “сен билан яшаб нима кўрдим?!” деган портлаш эшитилди. Шу пайт уйдаги ҳамма яхшилиқлар, ҳамдамлик, иноқлик... Ҳаммаси қарахт қотди (Ахир, яхши кунлар бор эди-да! Рўзғорларининг ярми аччиқ бўлса, ярми ширин эди-ку). Сиз тўғриси айтдингиз, аммо “рўзғор” деб аталмиш улуг ва мураккаб бирликнинг андишасини қилмадингиз. Уйнинг, ишнинг, эрнинг, боланинг, рўзғордаги борликнинг, йўқликнинг, хуллас, у турфа ташвишларнинг сонсиз иплари аёл қалбига таранг тортилган бўлади. Шу таранг торларга тегдингиз – оиланинг ҳамма жабҳаси бараварига зириллаб кетди...

Анави 16–17 га тўлмаган қиз-чи? У йигит-қиз муносабатини ғоят нозик ва шаффоф, деб биларди. Туйғуларини

Ўзидан ҳам яшириб сақлагиси келарди. Сиз у яратган хаёлий, ярқироқ, яширин дунёни кўпнинг ўртасида чил-чил синдирдингиз. Андишанинг юзидаги ҳарир парда кўтарилди. Агар у хаёли, ғурурли қиз бўлса, аллақачон аламзада бўлиб бўлди... Енгилтабиатроқ бўлса, у энди бу борада яширин, хавфли йўлга ўтади... Чунки оддий, очиқ самимиятни ҳам сиз гуноҳ деб бўйнига илдингиз!

* * *

Биз жонсиз идиш-товоқ, янгисини олса бўладиган кийимимизни, янгисини курса бўладиган эшигимизни аяймиз. Лекин рўпарамиздаги тирик инсонлар-чи! Ахир, улар бир синса, қайта бутун бўлмайди, бир сўлса қайтиб очилмайди, бир кетса, қайтиб келмайди! Ҳар бир одам ўз хонадонининг боғбони. Кўнгли абгор боғбоннинг боғи қандай гуркирасин? Ҳар бир боққа зиён етаверса, жамиятимизнинг саломатлигини бир ўйланг...

* * *

Бир тарих юрагимда қалоқ бўлиб туради.

У ота-онасининг ёлғиз боласи эди. Ақлли қиз бўлди. Институтга кирди. Ўша ерда бошқа шаҳарлик бир йигитга кўнгил қўйди. Ота-она монелик қилмади. У Андижонга келин бўлди. Вақт ўтгач, ота кексайиб, хасталанди. Қизи тинмай қатнади, куёви ҳам йўл берди. Андижонга олиб келиб, астойдил даволатиб ҳам кетишти, бўлмади.

Сўнгра она билан ҳам шундай ҳол бошланди. Қиз бир ой ўзиникида, бир ой онасиникида бўларди. Кўчириб кетай деса, она: “Кўй, бу ердан отам ўтган, онам ўтган. Оға-инимнинг, фарзандларимнинг изи бор, қолаверса, отангнинг хоки шу ерда”, деб кўнмади. Охири, “бир гап бўлса, албатта, қайтариб олиб келаман”, деган ваъда билан Андижонга олиб кетди. Она икки йил жойидан жилмай ётди. Қизи чақалоққа қандай қараса, онани шундай парвариш қилди. Она ундан рози, бирор марта ҳам “сени деб шу ерларда ётибман”, демади...

Шу онахонни баъзан кўргани кирардим. У доим: “Биз томонга борсанг, ақалли автобусда менинг кўчамдан бир ўтиб қўй, деворларимни, кўни-кўшниларимнинг ақалли остона-

ларини кўриб кел, жон болам”, деб ўқинарди. Мен илтимосини бажарардим, ҳар янги хабардан сўнг, бир неча кун тетик ётар эди. Яна шундай дерди: “Кучим етсаю секин томга чиқсам, том ҳам эртақлардагидай баланд-баланд бўлса! Шундоқ қарасам, уйимнинг томи, орқасидаги бир туп ўригим кўринса, ваҳ, қандоқ бўлиб кетардим-а!” У кулиб ҳикоя қилардию кўзларидан ёш оқарди...

Шу аёл қазо қилди. Ўлимидан аввал қизига: “Мени бу ердан олиб кетмай кўяқол. Шу шаҳардаги ўзингга энг яқин қабристонга кўйдир. Ҳарна яқинингда бўлай. Сен ҳам катта бўлдинг, қувватинг кетди, ўлганларнинг орқасидан шаҳарма-шаҳар саргардон бўлиб юраверма”, дебди.

Она-Ватан деймиз! Инсонлар онасининг, отасининг, гулдай ёшлигининг изи қолгани учун, ёруғ дунё билан илк бор ўша ерда топишгани учун ватанларини тишларида тишлаб ўтадилар.

Она Ватандай улуғ. Биргина фарзанд бўла туриб, кўнгилнинг бир хоҳиши йўлида кўзларидан кўзини, жисмидан вужудини, юрагидан юрагини узиб жон ато этган ота-онани ташлаб, бошқа шаҳарга кетаётган пайтда фарзандлик андишаси нега ғафлатда қолди?!

Фарзандига асло озор бермай, “агар бахтинг шу билан бўлса, жон деб узатай” деб, қонталаш кўксини қўллари билан тўсиб, боласига таъзим қилиб турган ота-онага бир эмас, ўнта муҳаббатни садқа қилса арзимасмиди?! “Ёшликда хато бўлади”, дейишади. Аммо бу хато бутун умрингни пароканда қилиб юборса-чи?! Ёшликда йўл кўйилган хато энг қалтис хатодир. Унинг зарби энг оғир: ёшингга ёш кўшилгани сари оғриги зўрайиб бораверади.

Бизнинг шу тирик вужудимизда нафақат ота-онанинг, балки атрофимиздаги барча жонли-жонсиз мавжудотнинг ҳаққи бор. Улардан нур, шуур, жон... олиш ҳисобига яшаб юрибмиз. Биз уларнинг баридан қарздормиз. Шу боисдан ҳар гал ўзимизнинг фойда-зиёнимизни ўйлаётганимизда, аввало, атрофни назарда тутмоғимиз, қилаётган ишимиз кимга хуш, кимга нохуш келаётганини, атрофдагилар биздан розими ё йўқми, ҳисобга олишимиз лозим. Бу — худбинликдан қутулишдир. Бу — андишадир.

* * *

- ... Ота-боланинг суҳбатини эшитиб қоламан:
– Дада, менга соат олиб беринг.
– Синфдошларинг тақишяптими?
– Йўқ, ҳали.
– Ўшалар таққанда олиб бераман, ўғлим!

Шу билан қайсидир камхарж оиланинг андишаси сақланди.

* * *

... Кўшниникига чиқаётган онам устидаги янги кўйлагини эскисига алмаштира бошлайди: “Бошига ўлим тушиб, дунёси қоронғу бўлиб ўтирибди шўрлик, бежаниб чиқмайин”, – дейди. Бир ўксук кўнгилнинг андишаси бу...

* * *

... Бир ҳамкасбимнинг мактаб директориға айтган гапининг гувоҳи бўламан: “Менга тақсимланган битта синфнинг соатини фалончига ўтказиб қўйсангиз, бу йил тўй қилади, сарфи кўп”. Сафдошликнинг андишаси бу...

* * *

Фазилатга ниҳоятда бой халқимиз бор. Ота-онадан кейин болалар талтайиб кетмайди. Ақа-укани, ука-опани жуда қўллайди. Акадан ё опадан қолган болаларни уйлаб-жойламагунча тинчимайди, умрининг охиригача илинжи ўшаларда бўлади. Бунни меҳр-оқибат деймиз. Аслида бу оға-ини, эл-юрт, қолаверса, ота-она руҳи олдида қаттиқ андишадир.

* * *

Биз томонларда ёлғиз яшайдиган кексаларни жуда кам учратасиз. Уларни ё у қариндоши, ё бу қариндоши бағрига олади ёки бирор боласини фарзандликка беради. Мабодо, ёлғиз яшаса, ҳамма топганини ўша ёққа ташийди. У ўзига тинч бўлса ҳам барибир, “Отамни кўрган, онамни кўрган”, деб гурунглашгани чиқади, кўнглини олади. Бу ҳам тирикнинг, ҳам ўлганларнинг андишасидир...

* * *

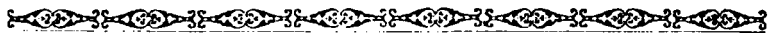
Бир нарсадан қаттиқ ранжиб, икки-уч кун жуфтимишга кулиб гапиролмай турган пайтларимиз бўлади. Аммо киши билмас, унинг кийим-кечакларини ростлаб қўямиз. Йўлини топиб, вақтида еб-ичишларининг пайига тушамиз. Фарзандларни отасининг хизматига шай қилиб қўямиз. Бу “рўзгор” деган машаққатли йўлда ҳамроҳлик андишасидир.

* * *

Хўш, андишасиз бўлдик, унда-чи? Атрофдаги баджаҳллар, қон босими ошганлар, инфарктлар, асабийлар, ошқозон касалликлари билан жабр тортаётганларнинг барчаси андишасизликнинг зарбасига учраган кишилардир. Андишадан кечиб, шахсан ўзингиз нимага эришдингиз? Бировни аямадингиз — йўлингиз очилди, ишингиз тезроқ битди. Ниятингиз пул-мол йиғиш эди, етдингиз. Бўйингиз паст эканлигини ҳамма кўриб турса ҳам, стулга чиқиб олиб “мен баландман”, деддингиз. Чапга қараб тулки бўлдингиз, ўннга қараб буқаламун! Бировни хўп ёмонлаган эдингиз — ўрни сизга қолди... Ҳоказо ва ҳоказо. Аммо бу зафарли юришларингиз қалбингизга шамча ёруғлик бермайди. Юрагингизда ўқирган инграш жами шон-шуҳратингиз овозини босиб ётади. Сабаб: турмушингизда тахирлик, фарзандларингиз бетгачопар, доимо қандайдир бир хавфни кутиб яшайсиз, пулингизни эмас, ўзингизни соғинадиган сирдошингиз йўқ. Қизингиз уйида тинчимайди, ўғлингизда кўним йўқ! Кўчада юртнинг назаридан, уйда ҳаловатдан маҳрумсиз. Марҳамат, булар бари андишаси йўқ муҳитнинг мевалари...

Андиша — бу ўзгаларни бутун асраш йўлидаги фидойиликдир. Андиша — бу яхшилик дунёсини оқиб кетишдан сақлайдиган мувозанат.

НИЯТ НИМА?

* * *

Яхшидан яхши, ёмондан ёмон ният чиқади. Аввало яхшилигингизнинг исботи учун ҳам энг гўзал ниятлар қилинг. Биринчидан, оғзингиздан чиққан гапга фаришталар омин дейиши рост. Иккинчидан, ҳар ниятингиздан юрак уйғонади, дил ўзига ёзиб олади, ақлга истак – буйруқ кетади, қараб-сизки, феъл-атворингиз ўзгаради.

Балки, ҳамма ниятига етаверса, фоний дунёнинг ўзидаёқ жаннат бўларди-ку, дерсиз. Тўғри, агар худбин бўлса, бировнинг бахтсизлиги устига тахт қурмоқчи бўлса “Олтин балиқ” эртагидаги кампирдай “энди олтин балиғинг келиб хизматимни қилсин” дейдиган, беш бармоғини оғзига суққанлардан бўлса, ундайлар ниятига етмаслар. Улар тавбани қуюқ қилсинлар...

* * *

Фаришталар пойлаб турар экан, оғзимиздан чиққанига омин. деб юбориши ҳеч гап эмас экан. Дорилфунунни битириб янги ишга келган пайтимиз. Муаллим қизлар тўпланиб ўқув хоналарини жиҳозлаймиз. Орамизда шайтонларимиз кўп, ҳазил-ҳузул авжида. “Мен қиз кўрсам, мана бундоқ, ўғил кўрсам мана бундоқ исмлар қўяман”, деб ҳали тугилмаган болаларига жамики ярқираган исмларни санаб чиқишади. Навбат менга келади, мен ҳам ўзимга етарли қитмир эдим. “Хўш, – дейман қувлик билан, – биринчим қиз бўлади – Аширхон қўяман, иккинчиси ҳам қиз бўлади – Баширхон қўяман, учинчиси Худоберди, тўртинчиси Оллоберди бўлади”, дейман. Аслида бу гапларни уларни кулдириш учун айтаман. Аммо ният кетди-да! Аллоҳнинг қудратини қаранг,

дастлаб қизларим — Ирода, Иқбол, кейин ўғилларим Илҳом, Баҳром дунёга келишди.

* * *

Вояга ета бошлаганимдан тортиб, ниҳоятда хуфиёна орзу қилардим: мен шундай одамга йўлиқсамки, мен билан унинг дунёси бутунлай ўзгарса, унга бошқаларда йўқ ҳаёт тортиқ этсам, яримта бўлса, бутун қилсам дердим. Шундай бўлди, болалар уйида тарбияланган, ота-она меҳрини кўрмаган, болаликни ўксуклик билан ўтказган, кўнгли ярим инсон учради. Бу одам ғоят билимли, меҳри дарё, самимий инсон эди, аммо шарқона одатларга ўргангунча, кўпчиликка аралашишга кўниккунча кўп қийинчиликлар бўлди. Онаси ўрнида камини яшириб, яхшисини ошириб, отаси ўрнида раҳнамо бўлишга чираниб, жигарлари ўрнида ёнида тирак бўлишга уриниб яшадим ва мингдан-минг розиман. Бир одамнинг тобора яхшиланиб боришига сабаб бўлишинг савоб ҳам ғоят мароқли. Аммо бу ярим кўнгилни бутун қиламан деб, ўзим яримта бўлаёздим. Ният кетган-да!

* * *

Яна мисол. Ўша қиз ўртоқларимнинг бири тинмай ҳазиллашарди: “Шаҳарнинг тор ҳовлиларида ўлларинг сиқилиб, мен қишлоққа тушаман, кенг ҳовли, кўпчилик бўлиб яшаймиз, нон ёпиб, сигирларни соғиб, мазза қилиб юраман”, дерди. Худди шундай бўлди. Қишлоққа, ўн болали, баракотли оилага келин бўлди. Кўш сигир соғиб, кўш тандир қуриб, умри тўйлар билан ўтиб борапти!

* * *

Яна бир хомуш мисол. Бир қариндошимиз бор, ёшлигида жуда кўҳлик, аммо феъли тезгина эди. У: “Мен ёш болани ёмон кўраман”, деган гапни кўп қайтарар ва гўдакларни қўлига олмас, ёнига ҳеч йўлатмасди. У жуда яхши одамга тушди, бадавлат яшади, аммо... Аллоҳ унга фарзанд бермади. Ният — қалгис нарса. Уни кўнгилга туғишда бағоят эҳтиёт ва яна эҳтиёт бўлмоқ даркор!

* * *

Муҳтарам олим Файбулла ас-Салом айтганларидай, “деворнинг ҳам қулоғи бор, яхши гапларни соғиниб туради”. Болаларни ҳам баланд ва гўзал ниятлар билан овоз чиқариб эркаламоқ жоиз. Раҳматли дадам укаларимни “Ўғлонимнинг ўнта ўғли бўлади, ўнта ўғлини ўнта оти бўлади”, деб алқардилар.

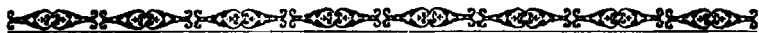
Гап уқиб қолганки бола бўлса, кўчадаю экранда нимаики яхши нарса бўлса, ният билан қулоғига қуявериш керак: “Ўғлим, иншооллоҳ, мана шунақа полвон бўладур, мени мана бундай машиналарга солиб юради, катта бўлса, мана бундоқ уйлар қуриб беради, қўралар тўла қўй боқади, укаларига уни олиб беради, опаларига буни олиб беради...” каби сўзлар боланинг қулоқларига, идрокларига ёзилиб борсин. Шу ниятлар такрорланаверса, бора-бора боланинг режасига, интилишларига айланиб боради.

* * *

Яратганга ёқишнинг энг яқин йўли ўзгаларга яхшилик илинаверишдир. Тонгдаёқ, уйдан ниятни поклаб чиқмоқ керак: “Худойим, мени кишиларнинг мушкулени осон қилишга яроқли қилгин, одамларнинг ризолигини олишни насиб этгин”, дея ният қилсангиз, одамларга озор бермасликнинг йўлидан бораверсангиз, ўзингизнинг мушкулларингиз ечилаверади.

Кўксингизда гўзал ниятлар гулласин, биродар!

ШУКРОНА НИМА?

* * *

Кўлингдан кетган ҳар бир яхши нарса армондир. Дунё деганлари тинмай бой беришдан иборат. Йиглайман десанг, йиғи кўп. Аммо ўрнингдан тур, атрофга боқ, бағрингни тўлдириб турган бу рангин дунё эртага яна йўқликка кетади. Кўриб қолмоқ керак, тўйиб қолмоқ керак. Эндиги келадиган дақиқаларни орзулаб, соғинчларга суяниб тиккаланмоқ керак. Инсонлик қисмати шу — бу ёқдан ғилдираб кириб, у ёқдан ғилдираб чиқиб кетасан, бир дам тўхташ йўқ. Шугина умрга тутаб кириб, ҳамманинг кўзини ачиштириб кетиш қаёқдау баҳордай келиб, кўнгилларга чечаклар экиб кетиш қаёқда?

Армонлар ичра бутун яшаш мумкинлигини ўзида намоиш қилиб, бошқаларга ўргатиб кетиш ҳам аёллар қисматиدير.

Ўзидаги Аллоҳ берган имкониятларни неъмат билганлар шукронаси бор инсонлардир. Шукр келтиришни билган киши Яратганининг ҳар бир мукофотини Ҳайрат билан қаршилайди. Ҳар бир қулайликни байрамдай қадрлайди.

Тўрт мучамнинг соғлиги — бахт. Ўғил-қизларга эга бўлганим — беқиёс бахт. Мени тушунадиган жуфтимнинг ёнимдалиги, ўғлимнинг орқасидан келин, қизимнинг ортидан куёв ўғлимнинг кириб келишлари жону жаҳонимни тўлдирадиган бахт. Оғзимни очишимга чолғудай жаранглайдиган тилимнинг борлиги, иси ўзбекча, таъми ўзбекча тупроққа товонимни қўйиб яшаётганим — суратини чизиш мумкин бўлмаган Ҳайрат, вазнини ўлчаш мумкин бўлмаган Бахтдир. Ҳайратнинг калити ШУКРОНАдир.

Биродар, сен Аллоҳдан эртадан-кечгача нималарнидир сўрайсан, яна бу илтижоларинг йил-ўн икки ой давом этади. Бу тинимсиз сўрашларингдан бирор марта андиша ҳам

қилмайсан. Яратганга раҳмат ҳам айтиб қўяй демайсан, шукрона келтирмайсан.

Ахир, Аллоҳ ўз неъматларини бошингдан қуйиб, атрофингни тўлдириб ташлабди-ку!

Инсонни буюк зот дейдилар. Мен гоҳо шак келтириб, тирик мавжудотлар ичида инсон энг нотавони ва мажруҳи дегим келади. Биринчи нотавонлиги шуки, у ўзида нима неъмат борлигини билмай, дунёга шер бўлиб келиб, тошбақадай судралиб ўтади! Иккинчиси, бир нарсани йўқотгандан кейингина унинг қадрига етади. Масалан, инсон зотининг тўқсон фоизи ота-онасининг қазосидан сўнг меҳр изҳор қилади. “Агар тирилсангиз мана бу тахтга ўтқазардим у мана бу бахтни тутқазардим”, деб мазорларда бўзлаб юради!

Учинчидан, дунёда мусича мусичани, кабутар кабутарни, қўй қўйни еган эмас, фақат инсон бир-бирини еб, қувиб, куйдириб адо қилади! Шунинг учун ҳам Аллоҳ инсоннинг кўргулигини кўп яратгандир, эҳтимол.

* * *

Атрофимиздаги неъматларни танимаганимиз, шукрона айтишни билмаганимиз йўлимизни тобора боғлаб бораверади. Ҳар биримизда кунда ўн бор байрам қилишга ярашиқли афзалликлар бор – оёғингиз оғриётгани ёки қулоғингиз эшитмаётганини айтиб йиғлайверасиз. Айтинг-чи, кўзингиз кўряпти, томоғингиздан овқат ўтяпти, ҳазм бўляпти, юрагингиз соғ. Унинг шукронаси қани?

Бир бемор болангиз бор. Эзилаверасиз, Аллоҳдан ўртаниб тиланаверасиз – қолган уч болангиз лочиндай учиб юрибди-ку, унинг раҳмати, шукронаси қани? Ахир улар ҳам ногирон бўлса қандоқ қилган бўлардингиз!

* * *

Иморатим битмайди деб, тутаб ёнасиз, болам ўқишга киролмади деб тўлғанасиз, мана бу мансабдан айру тушдим деб сарғайиб, нега пулим кўпаймайди деб кичрайиб борасиз – тўхтанг, биродар, ёнингиздан лопиллаб ўтиб бораётган тобутга қаранг! Оёғингиз тагидан шамол ўтиб турибди, иншооллоҳ, битади у бино! Ўқишга киролмаса, шу ҳам фожиами?

Болангизнинг боши тошдан бўлсин! Ота-оналикнинг ширин ташвишлари бу! Бунга етган бор, етмаган бор ва ҳоказо... Муомаласи кўрсроқ ёки хасисроқ бўлса-да, болаларингизнинг эшикдан кириб келадиган отаси борлигига шукр. Жавраса ҳам, асабларингизни тордай чалиб турса ҳам, қозоннинг тагига ўт ёқиб, болаларингизни қаноти остида иситиб ўтирадиган аёлингиз омонлигига шукр!

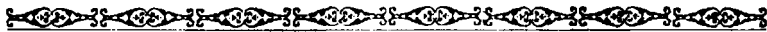
* * *

Эшигингизни тақиллатиб, сизни соғиниб келадиган одамларингиз борлиги, ота-она бўлиш насиб этгани, келинлик, куёвлик бўлиб уй тўрига ўтганингиз, бола-чақа учун кўчага чиқиб, нон-чай топиб келишга яроқли бўлганингиз – сизнинг бойваччалигингиз, толеингиз борлигидир – шукр, шукр ва яна шукр айтиш керак.

* * *

Жуфтингиз қурол ушламай, ўғлонимиз қон кечмай, хонадонимиз қаҳатчилик кўрмай буюк инқилоб ясадик – Ватан озод бўлди. Мачитлардан хотиржам азон овози эшитиляпти, она тилида нутқ сўзлаб, ўзбекча муҳр босяпмиз, юртнинг болалари дала ҳовлига чиқиб келгандай осонлик билан дунёнинг тўрт тарафига чиқиб илму ижтимоиятда музокара ва муомала қилиб келяптилар. Содир бўлаётган қийинчилик ожизга ҳам кўриниб турибдики – бари ўткинчидир. Ўтиш даврининг шунчалик заҳматига тоб бермаса, киши Худонинг қаҳрига учрайди. Бу – тобланиш қийинчиликлари, яратиш, бунёд этиш йўлида чекилган заҳматлардир. Бу таланган ўлканинг Хуррият ичра қайта тикланиш азиятларидир. Бу қийинчилик, бу азиятлар кўзларимизга сурма, бошимизга дурра бўлмоғи лозим. Минг шукр озодлик учун! Аллоҳдан бизга кўз тегмаслигини илтижо қилмоғимиз жоиз. Берганига шукр қилмасанг, бераридан қисади. Шукрона ёрингиз бўлсин, биродар!

БАХИЛЛИК ХУСУСИДА

Аллоҳ асрасин, асрасин, инсонни шу балодан асрасин-да!
Бахилга йўлиққанга бир қийин, унинг ўзига эса минг бир қийиндир. Бахилга раҳм даркор. Шўрлик дунёга бир келиб, ўзи учун яшай олмай кетади. Ўйлагани, пойлагани – сиз! Бахилнинг бегонаси жуда кам бўлади, у сизга энг яқин жойлашиб олади. Қай балолиқ кун келади-ю, сизга ғашлиги пайдо бўлади: афзаллик жиҳатингизни кўрди дегунча, оқара-қўқара бошлайди. Бировни сиз деб безовта бўлиши кишини нохуш қилади, сиз ўзингизни ундан нарироқ оласиз, битган ишларингизни яшириб, ютуқларингизни қаерга беркитишни билмай мустарлик тортасиз. У эса изингиздан тушиб олади, ўзингиз айтмаган нарсаларни бировлардан суриштириб, ҳидлаб-искаб юриб билиб олади, яна дарди оғирлашади, қитмирлик билан бундан кейинги режаларингизни билмоқ истади. Кўнгилбўшлик қилиб айтиб қўйсангиз, ҳали бошланмаган, ё бор, ё йўқ ишлар учун ҳам касал бўла бошлайди шўрлик! Ё Аллоҳ, у ўзи учун қачон яшайди. дейсиз! Кўнглига солгин, мендан нари бўлсин, мен ҳам меҳнатимнинг гаштини ўзим кўрай, дейсиз! Ўшани ўйлаб ишга боргингиз келмайди. Юрган йўлингизда у билан гаплашадиган, уни ўйлайверадиган бўлиб қоласиз:

Инон, менга малолинг йўқдир,
Инон, ишим тушмайди сенга.
Ниятим пок, кўнглингни тўқ қил,
Куймай юрсанг бўлгани менга!

Ишим битса, йитиб борасан,
Мақтов олсам, рангинг сомондир.
Битмай қолсин ишим саросар!
Мақтовлардан кечай, омон тур!

Майли, сендан бўлайин пастда,
Юмушингни бажарайин айт.
Фақат бўлма мени деб хаста,
Фақат куйма мени кўрган пайт.

Кўркам эдинг, беназир, расо,
Ўғил-қизинг мукамал эди.
Ахир нураб боряпсан осон,
Сен ўзингнинг гамингни егин!

Бўлаяпсан-ку ахир фидойи,
Заволингга бунча ботирсан?
Ташвиш турар кўнглимда доим —
Кўз олдимда сўлаётирсан!

Мен умрингни тилаш билан банд,
Асло сени қарғай олмагум!
Ишқилиб сен бериб кўйма панд —
Бир кун мен деб ўлиб қолмагин!

Яна бир жиҳатдан қараганда, бахил ҳам Аллоҳ тамонидан юборилган хосиятли тортиққа ўхшайди. Ҳа, ҳа, ўрни келганда дунёда бахиллар борлиги учун шукрона келтириш жоиз: яхши одамларнинг энг яхши насиҳатларини ҳам қулоғингизга олмаслигингиз ёки уларнинг мақтовларидан ҳаволаниб, ўзингизга талабчанликни сусайтириб кўйишингиз мумкин. Бахил бор жойда эса ҳамиша ҳушёрсиз, ўзингизни текшираверасиз, “шу қилганингга ҳам мана буни қойиллатай, мана бу ишни охирига етказай”, деб басма-басига ҳаракат қиласиз, кучингизга куч қўшилади.

Инсон камолотга етиши учун яхши-ёмон, оқ-қора, хунук-чиройли мавжудликлараро яшаши самарали экан. Луқмони Ҳакимдан қандай қилиб бу қадар яхши бўлишга эришдингиз дейишса, “ёмон ишларнинг тескарисини қилиб”, деб жавоб берган эканлар. Шу боис ҳам бахилларни қарғамаслик, ёмон кўрмаслик керак. Аллоҳнинг ҳамма қилгани яхшиликка дейишади-ку! Бундай бадфеъл одамлар баъзан душман бўлиб дўстнинг ишини қилади: масалан, сиз чумоли эдингиз, бир бахилга ўчакишиб шерга айландингиз. Сизни шер даражасига олиб чиққан шу БАХИЛ!

Бахилдан бахра олмоқ

Чарақ-чарақ кулар эдим, билиб-билмай сўйлардим,
Ногоҳ йўлдан бахил чикди, бўш сўзимни терди у.
Ўз сўзим-ла ўз-ўзимни савалади: ўйландим,
Зийрак тортдим – тил тийишдан ажаб сабоқ берди у.

Куёш сари югурардим, яланг оёқ, яланг бош,
Ногаҳонда шиллиқ куртдай, сескантириб баданни,
Товонимга ёпишди у, шундан бери дош-бардош
Ва ҳушёрлик ҳамдам бўлди – билиб босдим қадамни.

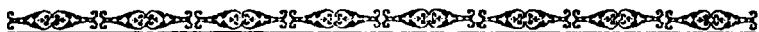
Гоҳ теграмда ҳалқа солиб, илон каби вишиллар,
Таҳдид этиб, бутун жонни келтиради яримга.
Мен-чи, шунда басма-басга кучимга куч қўшурман,
Қон ўрнига иродамни қуйиб томирларимга.

Зулмат янглиғ ул бахилни тамом эритмоқ учун,
Нур йиғурман қатра-қатра ёришгунча то жаҳон.
Ва қасд билан ундан бир кун самога кетгум учиб,
Сўнг ҳайқиргум: **ҚАНОТ БЕРДИНГ, РАҲМАТ
СЕНГА, БАХИЛЖОН!**

Бахилжон, сен бировни ёмон кўриб эдинг, Аллоҳ ёмонлигингни яхшилиқка айлангирди. Бировга қилган диққат-этиборингни ўзинг учун сарфлаганингда ундан бир неча бор зўр бўлиб кетардинг. Ўзинга раҳминг келсин, бахилжон, бировларга куйма!

Сен яратмаган бирор гўзалликни бошқа яратса ич-ичингдан ҳавас қил! Бориб этагини ўп! “Биродар, мен-ку шуни яратолмадим, агар сен ҳам шуни уддаламаганингда бир гўзаллик кам бўларди”, дея рағбат бер! Ҳавас қил, бировнинг ютуғига астойдил ҳавас қилсанг, худойим ҳатто ундан юксақроққа олиб чиқади сени!

Умр жараёнида шу нарса такрор ва такрор исбот бўлдики, модомики, кимдадир истеъдод бўлиб, бахилликни ҳам касб қилса, шу офат унинг бошига етаркан. Худо унга элнинг муҳаббатини насиб этмас экан. Тавба, дейсан киши, у истеъдод – яратаверади, қўлга олиб кўрсанг – олий меҳнат, аммо халқ уни тан олмайди, орқага ўтириб кетаверади, буюргани – шу! Бахилнинг боғи кўкармайди дегани – шу! Тавба, жоиз, тавба!

КИБР

Нафсламрини айтганда, кибр ландавур, зехнсиз, заиф кишиларда бўлмайди. Аксинча, озми-кўпми салоҳиятли, қўлидан бирмунча иш келадиган одамларда туп қўяди. Улар зукко бўлмайди-ю, аммо ақллари бисёр бўлишини жуда-жуда хоҳлайди ва билимдонларга ўхшаб кўриниш учун чиранаверади, чиранаверади. Ҳали у “улуғ” кишига, ҳали бу “зўр”га тақлид қилади. Бўйи паст бўлса ҳам димоғини томга қўйиб гапиреди. Ҳатто кулишларию гап ташлашлари ҳам қайсидир “аллома”ники!

Мен бир ҳақиқатни англадимки, вагонлаб китоб ўқиб, уни ёдлагани билан киши олим бўлмас экан, маъни деган нарса унча-мунча кишида ватан қурмас экан ва қиссалардан ҳисса чиқаришни худо буюрганга буюраркан.

Бир одамни биламан, ҳали унинг, ҳали бунинг этагини тутиб, уларга ёқишга уриниб юради ва гоҳида уларнинг қаторида ўтиришга муяссар ҳам бўлади. У кўп китоб кўргани, “фалонийлар”ни танигани учун шу қадар ҳаволанадики, ўзи тўртта ғўрани ўриққа айлантирмай туриб, жами мевали боғларга тош отаверади – ҳар гапида ўнта китобдан кўчирма келтиради, “билимларини” шағалдай қаршингизга тўкиб, уюб ташлайди. Даврада кимдир биров ҳақида ижобий гапирса, у ё бу хусусда мулоҳаза билдирса, гапингиз оғзингиздан узилмай туриб, шартта қайчи солади-да, “э, у олим эмас”, “э, унинг ихтироси омонат”, “унинг савияси паст” деб ўзининг ўта “зукко”лигини пеш қилаверади. Аввалига мен унга ихлос қўйиб, унинг олимликка интилиши, китобсеварлигини жуда ҳурмат қилардим. Айрим ўринсиз “бурроликлар”ини ҳам билими кўп одам дарвеш бўлади-да, деб кечирардим... Яхшироқ кузатсам, у бировнинг елкаси, бировнинг юзига оёқ қўйиб тепага ўрлайдиган, кўнгли тусаса, ҳатто ўзининг энг яқинларини ҳам эзгилаб ўтадиган, китоб тутган қўлини ҳалолу ҳаромга бирдай ураверадиган баттол экан. Шайтонлик худди шу эмасми! Чексиз билим тўплаб, уни фақат ёмонлик учун ишлатиш шайтоннинг қўлидан келади, холос!

Аллоҳнинг ҳукмини қаранг, илмга адолатли бўлганга КАМОЛ,
илмга кибр, ҳаром аралаштирса, ИБЛИСЛИК насиб этиб
турибди-я!

Шу бола элнинг назаридан қолди, биров унинг йўлини
тўсмади, рақибга йўлиқмади, аммо кундан-кунга баҳоси
пасайиб, ўрни йўқолиб бораверди. Уни илм урди, ўқиб амал
қилмаган китобларининг уволига қолди!

Ўзингни эр билсанг, ўзгани шер бил, деган фалсафани ҳар
бир ютуғимизнинг муқовасига ёзиб қўйишимиз керак экан.
Атрофимизда мавжуд бўлган каттаю кичик неъматнинг барига
таъзимда турмоқ лозим экан. Мана шу хокисорлик йўлимизни
очиб боради, элнинг дуосига сазовор этади. Кишини бор
қиладиган ҳам, йўқ қиладиган ҳам элнинг назаридир!

Кибр хусусидаги қуйидаги шеър ҳам шу ҳақдадир.

Дарға

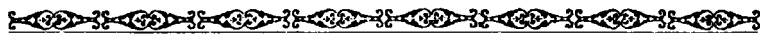
Қуёшни эскирди деди у,
Доғли деб камситди қамарни.
Гулларни менсимай қўйди у,
Куйлардан топмади самарни.

Фақат бир томонга оқар деб,
Айбини топади дарёнинг.
Бир хил куй кимга ҳам ёқар деб,
Қарғайди булбули гирёни.

Ниҳоят, кўк ундан безиди,
Безди бу рангин замин ҳам.
Ундан кун нурлари узилди,
У ўтса, гул бошини этди ҳам.

Кўзларин ранглар тарк этдилар,
Куйлар тарк этдилар кўксини.
Ундан бор эзгулик кетди ва
Кичрайиб боради ўксиниб.

Баҳору ёз кетди, куз кетди,
Жой бериб бу баттол “дарға”га.
Макони унинг қиш, муз энди,
Айланди қоп-қора қарғага.

ХОКИСОРЛИК ФАЗИЛАТМИ?

Бир жонсарақ синглим кўнғироқ қилди-да: “Хокисорлик фазилатми? Шу ҳақда бир мақола ёзмайсизми?” деди. Жавобга энди оғиз жуфтлаган эдим, бетоқатлик билан гап бошлаб, хокисорлик қилаверсангиз, оёқ остида топталиб кетиш ҳам ҳеч гап эмаслиги хусусида куюна кетди...

Хўш, хокисорлик нима ўзи?! Аввало, уни бундай малоллик билан тилга олмагин! Уни Аллоҳ ҳар кимга эмас, танлаганига, сайлаганига беради. Ҳосили хаддан зиёд, ларзон-ларзон мевали дарахтни кўрганмисан ва ёки оғир юк ортмоқлаган йўловчини бир хотирла! Хокисор одамнинг кўриниши худди шундай – заминга эгилган бўлади! Хокисорликнинг онаси – **ИЛМ!** У мураккабликдан оддийликка етиб келган **БУЮКЛИК**дир! Инсоннинг илми ортар экан, Яратганнинг мўъжизаларини таниб, ҳайрати зиёда бўлиб боради. Ҳаётта, одамларга муҳаббат боғлайди. Чунки атрофда ва ҳар инсонда гиж-гиж неъмат жам эканлиги, ҳар нуқтада минг бир мураккаб жараёнлар кечаётганини туйган сари уларга ихлоси ортади. Инсон билими ортган сари ўзини билимсиз санай бошлайди, кичрайиб, ўзининг бу ушоқ туришидан уялишга тушади. Қарабсанки, кўринганки катта-кичikka мўъжизага йўлиққандай тавозе кўрсатадиган, кичик кўнгил бўлиб қолади. Мана шу кўринишдаги одам покланган одамдир, чунки ундан “мен дономан” деган такаббурлик кетди, бошқаларга нисбатан “сен ким бўлиб қолибсан” дейдиган кибр кетди. Кибр, такаббурлик атрофга озордир. Бандаларни ранжитиш эса Аллоҳга қарши юрмақдир.

Биз асил маънодаги хокисорлик ҳақида гапиряпмиз. Уни айрим заифликлар билан аралаштириб юбормаслик керак. Масалан, бир майда мисол: иш жойингдаги ҳамхонанг

ноқулай жойда ўтиради. Кўрдинги, эшик очиқ қолибди, уни елвизак урмасин деб, жойингдан туриб эшикни ёпиб келдинг. Иккинчи, учинчи бора ҳам шу одамгарчиликни такрорладинг. Аммо шеригинг яна сендан умидвор бўлиб, ўзи жойидан жилмай ё очиқчасига сенга ишора қилсаю сен яна бу дастёрликни қилаверсанг, бу хокисорлик эмас, сенинг **ОРИЯТСИЗЛИГИНГ** бўлади! Аслида, сен кўрсатган ҳурмат сафдошинг учун мукофот эди, унинг сенга жавоби эса юзсизликдир! Бундай одам давомли иззатга муносиб эмас, шу ўринда мурувватдан ўзингни тийганинг маъқул!

Айниқса, моддиони, мансаби сендан баландроқ бўлганлар билан ҳушёр муомала қил. Ҳаракатларинг хушомалга ўхшаб кетмаяптими? Сенинг мурувват-йўқловларингга у беписанд қарамаяптими? Ҳалеб сен ҳол сўраяпсанми ё у ҳам сен билан қизиқаяптими, унга қайишганинг каби, у ҳам сен деб безовта бўляптими? Қадрингни йўқотиб қўйма, азизим. Чунки сендаги сен сеники эмас, Яратганнинг омонатидир, уни исроф қилишга ҳаққинг йўқ!

Кеча бир олим одамнинг телевизор орқали чиқишини кўриб, афсусдан хомуш тортдим! Мен унинг ғоят меҳнаткашлигини биламан ва дилимда ихлос туярдим. Аммо кеча у кишини ғафлат босди: фалон китоби ўз даврида ўша соҳа бўйича энг катта ва энг машҳур китоб бўлгани ва қандай шов-шувлар билан тақдирлангани ҳақида сурур билан сўзларди. Киши хокисорликдан чиқдим, унинг мағзи енгиллашгани, илми пучайгани шу. Инсонлар “илм” дебки, “яхшилиқ” дебки номлаган амалларини шуҳрат топмоқ учун эмас, аввало Аллоҳ розилиги учун адо этишлари керак. Сал ҳаволандингми, тамом, савобдан айрилдинг! Нафс кўйига кирдинг, демакдир!

Имом Ғаззолийнинг “Ихёу улум ид-дин” китобида фикҳ илми (диннинг йўл-йўриқлари, қоидалари тўғрисидаги ҳуқуқ илми, бу илми билувчиларни фақиҳлар дейилган) пешволари ва ахлоқ-одоб намояндалари бўлмиш Имом Шофезий (р.а.), Имом Молик (р.а.) каби олимларнинг шахсий сифатларидан мисоллар келтиради. Имом Шофезий бир жойда: “Агар уламолар зикр қилинса, улар ичида Молик учар юлдуздор. Мен учун Моликдан кўра ишончлироқ одам йўқ”, деса, бир жойда “Моликдан қирқ саккизта савол сўраганимда, ўттиз иккитасига “билмайман”, деб жавоб

берди”, деган гапни келтиради. Имом Моликда у саволларга жавоб йўқмиди дейсан? Ахир у киши ўз даврида тан олиниб турган “дин илмининг учар юлдузи” эди-ку! У бор илмини ўртага ташлаб, талашиб, тортишиб, мунозарада беллашиши мумкин эди. Бу билан у қай даражада мукамал илмдор эканлигини исботлаган ҳам бўларди. Аммо бандаларининг ҳайрати, мақтовларига сазовор бўлиш, рўйхатнинг тепароғига ёзилиш, мукофотга даъвогарлик каби илинжлар бу буюк шахслар учун ёт бўлган. Имом Ғаззолий айтадиларки, Имом Молик илми билан Аллоҳнинг ризолигидан бошқа нарсани хоҳламас эди. Бошқа нарсани хоҳлаганда эди, унинг нафси “билмайман” деган икромни айттирмасди. У киши ўзидаги филдай илмнинг гар қилдай жойига гумони бўлган бўлса, сукут сақлашни фарз билган. Ва бу унинг хокисор кўринишидир...

Синглим, сим қоққанингда шундай важоҳатда эдингки, хокисор инсонларни босиб ўтадиганларни таъзирини бериш керак, деган хоҳишинг бордай эди. Кўйгил, бу фикрингдан қайтгил, бизни камситаётган кишидан кам эмаслигимизни билдириш учун, баҳсга киришиб, фазлу ютуғимизни бир-бир санашимиз керакми энди? Бу кибр-ку ахир! Ёки унинг қусурларини бетига айтиб, юрагини абгор қилишимиз керакми? Бу тошбағирлик-ку! Аллоҳ кўриб, билиб турган ўзимизнинг қанчадан-қанча гуноҳларимиз бор! Қандай қилиб “мен яхшиман” дея оламиз! Яратгандан уялмаймизми?

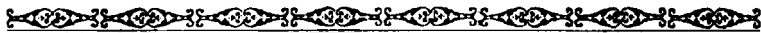
Яна бир ибратни қара: Имом Шофеъий (р.а.): “Мен ҳеч кимса билан унинг хато қилиб қолишини истаб баҳс-мунозара қилмадим”, дейди. Кўрдингми, бировни “тузлаб” кўйишни кўй, ҳатто унинг хато қилишини иташнинг ўзи гуноҳ, чунки ниятингда унга нисбатан зулм кетди! У муборак зот яна: “Мен ким билан суҳбатлашган бўлсам, унинг илмга муваффақ бўлишини, тўғри йўлда юришини, Аллоҳдан ёрдам олишини ва Аллоҳ таолонинг ҳифзу ҳимоясида бўлишини хоҳладим. Ким билан суҳбатлашмайин, Аллоҳ таоло ҳақни менинг тилим билан юзага чиқарадими ёки унинг тили биланми, менга ҳеч фарқи йўқ”, дейди. Шу гапни айтган одамнинг ўзи комилликка етишган кишидир! Қаерда ҳақ юзага чиқибди, ўша ерда инсонлар нафланди, деган гап. Яхшилик болалади, деган гап. Ҳақ ишни ким амалга оширгани эмас, амалга ошгани муҳимдир. Юрагида худоси бор кишининг дунёқараши шундай бўлгич.

Худо сенинг бўғзинга оҳанг тўлдирди — хонанда бўлдинг, ақлингни бикр қилди — олим бўлдинг, дилингни нурлантириб, тилингга булбул қўндирди — воизлик мақомидасан. Аммо бу билан бурун кўтариб мақтанолмайсан, наинки, бу неъматларини Ўзи сенга ижарага омонат қўйган, ногоҳ қайтариб олиш ҳам Унинг қўлида! Ва бу ҳар дақиқада содир бўлиши мумкин.

Имом Ғаззолий улуғларнинг илм офати — шуҳратдан сақланишлари, обрў-мартабадан юз ўгиришлари, қалбни қандай тоза тутишлари ҳақида фикр юритиб, Имом Шофеъийнинг яна бир гапини келтиради. “Одамлар ушбу фикҳ илмидан фойдаланишлари, аммо ундан бирор нарсани менга нисбат бермасликларини хоҳлар эдим”, дейди у зот. Ана сенга хокисорлик! Менинг илмимни эҳтиёжларига ишлатсинлар, аммо мени мақтамасинлар, исмимни ибрат қилиб келтиравермасинлар. Бу илмни бергувчи Аллоҳдир, мен фақат дастёрман, холос, вазифам Ундан олиб бандаларига бериш. Ҳамма ҳамду санони Бергувчига айтсинлар, демоқда... Эҳтимол, мана шу хокисорлик эвазига бугун биз уларни буюк санаб, гапларини бағримизга босиб ўтирибмиз...

Сингилжоним, **ХОКИСОРЛИК МАҚОМИДАН ЧИҚМА**, агар қўллари билан елкангдан эзиб, сени пасайтириб, ўзлари осмонга ўрлайдиганларга учраб қолсанг, сабр билан андак сукут қил. Яна бир оз учадилар-да, шардай паққа-паққа ёриладилар. Уларнинг қисмати шундай, чунки ичлари бўш...

МУҲАББАТ НИМА?

“Туркистон” газетасида “Севги нима?” сарлавҳали кафтдай мақолачанинг охирида исмимни ўқиб ажабландим. Фикр таниш, аммо баён бегона эди.

Бу мақолача бир шеъримнинг насрий ифодаси эди. Ранжиган жойим, мухбир қизнинг мендан сўрамай, менинг номим билан нарса чоп этгани эмас, шеърни насрга айлантирган кишининг сўз деган неъматга ўта эътиборсизлигидир! Бир парча матнда “севги” сўзи бир неча бор такрорланган. Ваҳоланки, у сўз шеърда мутлақо тилга олинмайди. Наҳот “севги”, “муҳаббат” дейиш шунчалар осон бўлса? Бунинг устига, ошиқ кишига тикка қараб туриб-а! У сўз маъшуқа вужудига ўт туширган чўғ-ку! Оловни тилга қўйиб бўладими?

Ҳақиқий муҳаббат содир бўлса, у бутун вужудни, руҳиятни, кишининг ранги-тусини эгаллаб олади — унинг изҳори шу, сўзга ҳожат йўқ.

Мақолачада айтилади: эмишки, ошиқ қошида маъшуқа “ўзини хунук ва бесўнақай” сезар эмиш. Астағфируллоҳ, муҳаббатдай латиф мавзу таърифида “хунук”, “бесўнақай” деган шумшук сўзларни ишлатиш жоизми! Яна у аёл кишининг тилидан айтилса-я!

Тагин у ерда шундай гап бор: “Агар унга турмушга чиқсам, камчиликларимни кўриб қолса, мени ёқтирмай қолиши мумкин деб, севган кишисига турмушга чиқишдан воз кечади”.

“Турмушга чиқсам”, “ёқиб олиш” ёки “ёқиб қолиш” деган сўзлар қиз бола айтадиган сўзми? Нега бу мавзуда гапирётганда ҳозиргиларнинг тили тутилмайди, тиззаси қалтирамайди?

Мана ўша шеър:

Нигоҳингиз мени майдалаб ташларди,
Тирқираб кетардим рўпарангизда.
Бирдан бору йўғим ярашмай бошларди,
Жой топмай қолардим қочгани сиздан.
Жисмим унутарди табиий тарзини,
Бу бийрон тилларим муз бўлиб тўнарди.
Ё сўзлай кетарди ўнг қолиб терсини,
Ақли бир тентак бўлардим-қолардим.
Шунда,
Қайтадан топмоқ учун бийрон сўзимни,
Сезмоқ учун яратгич қўлларим кучин.
Кўрай деб аслимдай ўзим ўзимни,
Хуллас, қайта бутун бўлмоқлик учун,
Бир машъум чорага журъатим етди –
Мен Сиздан кетдим...

* * *

Дунёдаги жами мавжудот ҳароратга талпиниб яшайди.
Куёш каби муҳаббат ҳам нур манбаидир...

Кунлардан бир кун мўъжиза рўй беради. Одамлар орасидаги бир кишидан сизга нур тушаётганини туясиз. У бутун жисму жонингизга ёйилади ва умрингизда биринчи бора ўзингизни астойдил кўра бошлайсиз. Бу муборак нур жами каму кўстингизни титкилаб, юзага олиб чиқади. Сизда қаттиқ уят туйғуси уйғонади. Жон-жаҳдингиз билан ўзингизни созлашга киришасиз. Биров кўрмаган айбларингиз, гувоҳсиз содир этган гуноҳларингизни ювишга тушасиз. Табиатингиз ҳалим тортади. Ичу тошингизда яхшиликка мойиллик содир бўлади. Ҳалиги нур сизни тинмай таъқиб этаверади, ички дунёнгизни ёритгандан-ёритаверади. Бора-бора ҳаётингизда Инқилоб юз беради: одамлар сизда шу кунгача бўлмаган янги иқлимни кўра бошлайдилар, энди сиз атрофга ҳам ёқа бошлайсиз...

У муборак нур **МУҲАББАТ**дир,
Сиздаги содир бўлаётган ўзгариш эса
ПОКЛАНИШдир!

Ҳақиқий ишққа йўлиққан кишигина поғонама-поғона покланиб боради. У покланган сари заминга қараб эгила боради. Эгилган сари эса атрофида ўзидан кўра минг карра аълороқ неъматлар борлиги, ўзидаги фазилатлар уларнинг олдида ҳали-бери ҳеч нарса эмаслигини англаб боради...

* * *

Инсон кўнгил қўйган одамани аслидан кўра-да ортиқроқ баҳолайди, тинмай унда афзалликлар кашф этади, унинг ҳар бир сўзи ва ишидан мўъжиза қидиради ва топади ҳам. Кўнгил қўйган кишисини баланд қояга ўзи олиб чиқиб қўйиб, ўзи унинг пойига хокисор йиқилади, унга нолойиқман, деган андиша кўнглига келаверади. Ана ўшандан кейин зўр бериб ўзини олиб қочишга тушади. Рўпара келса, мувозанатини йўқотиб, ўзини кичрайиб, майдаланиб бораётгандай ҳис этади. Бу ҳаргиз камчиликларим ошкор бўлса, ёқмай қоламан деган, қўрқув эмас! Шундоқ буюкликни ўзимники бўлсин деб, тама қилипманми деган андиша бу! У – Қуёш, мен зарраман – яқин келса, эриб йўқ бўлиб кетаман, деган хавотир бу! Мана шу ҳолат муҳаббат содир этган **БУЮКЛИК**дир.

Ҳали ишқнинг баҳосини топмади дунё,
Сиз ишқдан-да баланд, ишқдан покиза бир тахт.
Кимман ахир, асли сизга буюклар раво,
Ушоққина елкам узра сиз кўп оғир бахт

деган юрак **ПОКЛАНГАН** юракдир.

* * *

Дейлики, “севдим” деган кимса гуноҳлар содир этаяптими, дилзорлик ёки хиёнат қилиптими, мен шу қизга уйланишим ёхуд шу йигитга турмушга чиқишим шарт деяптими – тамом, у муҳаббат эмас. У ёқтириш шунчаки. Ёқтиришнинг эса сони кўп! Муҳаббат бетакрор, муҳаббат биттадир.

* * *

Муҳаббатга эришган юрак ТАМА ҚИЛМАЙДИ, “сен ҳам мени сев”, демайди. Дунёда бору йўғини, ҳатто жонини-да қўшиб ҳада этишга тайёр:

Сиз мен учун илоҳийсиз, юксаксиз,
Сизни минг бор баланд кўйдим ўзимдан.
Бола-чақа ташвиши жўн сўз, шаксиз,
Сиз баландсиз рўзғор деган тузумдан —
Ул ишларни сизга раво билмадим, —

дейди ишққа учраган юрак. Яна дейдики, неча йиллаб кутганим — шундоқ улуғ кишимни ўтин-кўмирга аралаштирайми? Ўзимдан-да ортиқ кўрганим — шу зотни рўзғорнинг яхши-ёмон ишлари билан уринтирайми? Йўқ, мен уни юрагимнинг энг тўрига ўтқазиб, ўлгунимча бағримда кўтариб юрай! Яхшиямки, Аллоҳ юрак исмли хилқатни яратган! Ва мен:

Бу вафодор юрагимни
Асраб ағёр қасдидан,
Яширдим жон оғриси-да
Суякларим остига!..

* * *

Муҳаббат ёруғ дунёдан орттирган энг муборак хазинангиз, суйган кишингиз эса энг асраган неъматингиздир. Муҳаббатнинг азиятини ўзингиз торптанингиз учун кўнглингизни яширин тутасиз. Севишимни билиб қолса, унинг ўтига ўт қўшилмасин дейсиз:

Сизга эшик ёпдим, йиғлаб ёпилди,
Остонамга девор урдим, чидадим.
Сиз тилаган туйғуларим ўт тилли —
Сизни ўтга отолмадим мен дадил,
Куйишларни сизга раво билмадим.

Бу дунёни камалак рангида кўрсатадиган, ҳар куни ҳар хил эртақ айтиб сизни улғайтирадиган шу МУҲАББАТдир. Уни орзу қилиш, унга хаёлан эргашиш ва у билан хаёлан гаплашишдай бахт йўқ!

* * *

Муҳаббатни моддий нарсага айлантирмаслик жоиз. Уни умр деб аталган карвоннинг бошига маёқ қилмоқ даркор. У шундай озорсиз нурки, бутун ҳаётингни холисона ёритиб, илиқлик ва тўлиқлик бахш этиб туради.

Ҳаётингизда текислик бўлса, яхши тутум ва яхши рўзгор эгаси бўлиб, атрофдан яхши баҳо олсангиз, юракларингизнинг яширин жойлари билан “шу жиҳатларимни ўша одам кўрсайди”, деб олис бировга илинасиз. Ҳар хато қилганда “мана шу ҳолатимни ўша одам кўриб қолса, нима бўларди-я” деб, иззалик ичра ўзингизни ростлашга тушасиз. Фарзандларингизнинг энг чиройлигини унга кўрсатдингиз, энг олий таомлар тайёрлаб, хаёлан унинг олдига қўйдингиз келади. Жуфтингизнинг ҳурматини ҳар бора жойига қўйганингизда, жуфтингиз сиздан мамнун бўлган пайтларини ҳам ўша олис биров кўришини хоҳлайсиз. “Мана яхши одам бўлдим, менга қўйган меҳр ва ихлосингни бир умр оқлаб яшаяпман”, дегингиз келади ва деб яшаб борасиз...

* * *

Сиз кўнгил қўйган кишингизга бир умр бахт тилайсиз. Унга азиз бўлган нарсалар сиз учун ҳам муқаддасдир.

Муҳаббатин юта олган
Бир денгизман, ёр-ёр.
Сизни ўзга қўлга берган
Мардингизман, ёр-ёр.
Майли сиз деб бағрим ёниб,
Тамом бўлсин, ёр-ёр.
Сизни олган ўша қўллар
Омон бўлсин, ёр-ёр.
Тўйингизда тилардурман
Толедан тахт, ёр-ёр.
Бор бўлсангиз бу дунёда,
Шу бизга бахт, ёр-ёр, –

деган лирик қаҳрамоннинг самимиятини қаранг. Суйган кишисини ўзга ёр билан ял-ял ёниб ўтиришини кулиб

қутлашга қурби етган, муҳаббатга суяниб яшашни, тозариб яшашни бахт деб билганлар ҳақиқий бахтиёрдирлар.

Инсонни бутун ушлаб турадиган топишув, висол эмас, менинг наздимда, айрилиқдир, ҳижрондир. Кўнгил қўйган кишингни бир кўриш умиди, овозини бир бор эшитиш илинжи, унинг хаёллари билан яшаш лаззати сени ўлдирмай сақлайди, ўлгани қўймайди.

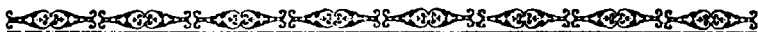
Ер куррасини эса бир-бирини қидирган йўллар, кимлар-нидир соғиниб бўзлаб бораётган сўқмоқлар ўраб-чирмаб сочилиб кетишдан асраб туради.

Муҳаббат насиб этсин, Муҳаббат буюрсин Сизга!

* * *

Сен бировни севиб қолдинг. Шунда танангга бир ўйлашинг керак: шу одамнинг фазилатлари ҳаққи унинг нуқсонларини ҳам тан олиш қўлингдан келадими? Унинг феъли атворидаги кам-кўстларни тўлдиришга ироданг етадими? Муҳаббатнинг қолипи йўқ, таърифи йўқ. Аммо шуниси аниқки, у энг лазиз ва энг мушкул фаолиятдир. Ҳа, фаолият! Фаолият бўлганда ҳам у поклик, журъат, ихлос ва сабру қаноатдан иборат фаолиятдир! Сен бориб яримни бутун қилгин. Ўша — муҳаббат! Сен боргач, узуклар улансин, чўккан кўнгиллар бодроқдай гуллаб кетсин — ўша муҳаббат! Лев Толстойнинг “Уруш ва тинчлик” китобида шундай гап бор: “Биз бировларни бизга қилган яхшилигига қараб эмас, ўзимизнинг уларга кетган яхшиликларимизга қараб яхши кўрамиз”.

РАШК ХУСУСИДА

Оилага кушанда бўладиган хавфларнинг бири рашкдир. Рашк – асли муҳаббатдан туғиладиган ширин бир туйғу. У ҳаргиз тилга кўчмайдиган, ҳатто юзу кўзга балқимай, юракнинг тубида зингиллаб турадиган, инсоннинг гўзал, руҳий ҳолатидир. Кимнинг маънавий дунёси бой бўлса, рашки шунча пинҳона бўлажак. Кимларнингдир эса жами қусурлари рашк туфайли фош бўлади.

* * *

Қиз бола ота-онанинг бағридан, ёруғ дунёни таниган остонасидан воз кечиб, ҳамма яхши ниятларини куёвнинг хонадонига атаб, таъзим ила бир умр сизларники бўлдим, деб кириб келади. Куёв ҳам уни бир умрга кутиб олаётгани, уйнинг тўринию қалбининг кўрини фақат унга атаётганини карнай-сурнайлар билан тўрт тарафга овоза қилади, нурлар ёғилган бир куни улар бир-бирларига оталик ва оналик мартабасини инъом этадилар. Хонадонларини бахт кўнғироқлари тўлдириб юборади.

Айт-чи, биродар, шу қадар қиммат кишингни, ёнингдаги бир умрлик ҳамдаминг, яхши-ёмон кунларингда тиргак бўлгучинг, беғубор кунларда топган покиза жуфтингни хаёлан, аллақандай поку нопокларга қўшиб тасаввур қилишга ҳамиятинг қандай чидайди?

* * *

Ёниб-қуйиб, рашк ғовғасини кўтармасдан аввал эътибор бер: борди-ю, жуфтинг сенга бефарқ бўлса, дарров эсла, унга

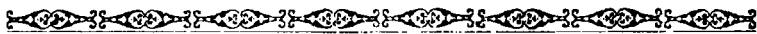
қай вақтлар кўпроқ ёқардинг. У қай фазилатингни қадрларди: қай вақт, қай хислатингдан завқланарди? Ўша ишларнинг қайси бири сенда канда бўлибди, нимани унутибсан, дарҳол тикла! Ойнакка қара-чи ҳамма нарсанг ярашимли турибдими? Қай кўйга тушсанг туш, унинг ихлосини қозон! Бунинг орият қиладиган жойи йўқ, ҳамма-ҳамма юмушдан ҳам аввал мана шу бир умр керагингнинг кўнглини ол. Кам-кўсти кўп дейсанми? Ҳаргиз ундай деманг, тақдир сизларни бир-бирларингизга камида ярим асрга топширган. Одам бир йил тутадиган буюмини ҳам неча бор созлайди. Инсон эса тинмай ўзгариб турувчи мавжудот. Сизга бахтли ҳаёт керак бўлса, сабр билан, жуфтингизни ўзингизбоп қилиб тарбиялаб оласиз. Бу — сизнинг бурчингиз, бу — қарзингиздир!

* * *

Борди-ю, эркак суюқоёқ чиқса нима қилиш керак? Аввало, уни уйга тортадиган жами яхши тутумларни қўллаб кўринг. Зеро, самимият билан кечиринг ҳам бахтнинг гаровидир, яъни бир бора кечиринг, икки бора ҳам. Шунда ҳам ўзгармаса, азизам, бир тутуриқсиз эркак учун бўладиган можарони ўзингизга эп билманг. Атрофдан мадад сўраб, ёлворманг, боласига атаганини берса берсин, бўлмаса суднинг ҳукми билан илинар. Кўксингизга тош босинг-да, унинг бағридан ўтинг. Сиз баланд ҳамиятингизни ул майда эркакнинг қошида букманг, бола бевафо ота қўлидан нон егандан кўра, мағрур онанинг қўлида тош тишлаб, ориятли бўлиб улғайгани маъқул!

Рашкчилар кулоғига бир гап айтай: аввало жуфтингизнинг кўнглини эҳтиёт қилинг. Агар у сингудай бўлса, сиз ҳам бутун бўлмайсиз. Яна шуни сўзлайки, кимнингки ўзида ўғриликка мойиллик бўлса, бошқалардан ҳам гумонсираб юради. Ўзи бузуққа дунёда тўғри одам йўққа ўхшаб кўринади. Ҳушёр бўлинг, ўринсиз тергашларингиз билан шахсий қусурларингизни фош этиб қўйманг тагин!

ЮРАК ВА АҚЛ БИРЛИКДА БЎЛСИН

Менинг “Саодат” журналида “Андиша” номли мақолам босилгач, бир шоир укам “андиша” деган сўзни бир оз ёмон олиб ёзибди. Севган қизининг бир пайтлар унга, “Юринг, қочиб кетайлик” дегани, ўзининг эса андиша қилганини ва бу унга умр бўйи армон эканлигини ёзибди. Нега андиша қилдим, нега кетавермадим дея, хуноб бўлибди...

Шу мақола боис кўнглимдан кўп мулоҳазалар кечди. Бу ўзаро фикрлашувни овоз чиқариб айтсак, ёш дўстимизнинг айрим саволларига жавоб бўлармикан, деган мақсадда ушбу сатрларни битмоқдаман...

Укагинам, у қизни-ку гўрлик қилибди, дерман. Сизнинг пушаймонингиз шу кунгача келибди экан, нима учун қочиб кетавермадингиз ўшанда? Мен асло қўлимни пахса қилиб насиҳатга тушмоқчи эмасман. Аммо “ўлимдан бошқа ҳамма нарсанинг иложи бор”, дегувчиларга юз фоиз қўшиламан. Сиз қўлингиз ва ақлингиздаги бор имкониятлардан фойдаланмаган кўринасиз. Ораларингиздаги ўша ҳолатни муҳаббат деган бўлсангиз, унинг қошида бунча бераҳм, мунча сушт бўлдингиз? Атрофингиздаги одамларнинг ҳаммаси тошюрак бўлмагандир? Ахир уларнинг орасида яқин сирдошларингиз, сизни ёқтирган муаллимларингиз, оқибатли момо ёки амакилар, куюнчак янгалар бордир? Отангиз қаҳрли бўлса, онангиз меҳрли бўлгандир? Иложини ана ўшалардан излаш керакмиди?..

Инсон ўзини қачон муҳаббатга ҳақдор сезади? Менимча, у ошиқ ёки маъшуқа учунгина эмас, балки ҳамма учун ўзини яхшиликларга мойил сезса, оёқ остидаги тошдан тортиб, бўғотдаги майсагача кўзига тўтиё кўрина бошласа, феъллари тозарса, ҳалимлашса, ўзгалар учун фидойиликка, мурувватга

Ўзида тайёргарлик, эҳтиёж ҳис этса ва ундаги бу фазлу камол атрофдагиларга ҳам кўрина бошласа... у севиш, севилишга муносибдир. Ҳақиқий муҳаббат мана шундай фазилат эгаларидагина ватан топади. Сиз муҳаббатингизни чин деб билган экансиз, нима учун ўзингиздаги зако ва укув билан сизга қарши тураётган катталарнинг кўнглига йўл топмадингиз? Агар улар ота-онангиз бўлса, уларга тушунтира билмадингиз? Қочиб кетишга чоғланишдан кўра, уларга маъқул юмушларни бажариш, кўнгилларига кириб бориш хайрли эмасми? Ҳар бир ота-онанинг яхши томони ҳам, заиф томони ҳам ҳаммадан кўра фарзандларга аён. Озгина сабр-бардош қилинса, “қорнинг ҳам қаловини топса бўларди”. Ўз тақдири учун заҳмат билан йўл очиш шу эмасми, иним? Иккиламчи, сизга шундай савол бермоқчиман: нафсиламрини айтганда, “Юринг, қочиб кетайлик”, деган қизга уйланиб бўладими? Бу гап сизга ғайрироқ эшитилар, шу боис, келинг, бир ўйлаб кўрайлик. Қочиб кетиш ўқишга кириш ёки бирор хайрли ишни бажариш учун бўлса, бошқа гап. Шунда ҳам энг машаққатсиз ва енгил йўл танланган бўларди. Аммо суйганига етишиш учунгина қилинган бу ҳаракат жасорат ҳам, вафодорлик ҳам эмас. Қизнинг бу иши балки сизга нисбатангина вафодир. Аммо дунё унинг учун сиздангина иборатми? У атрофидаги ўзига дахлдор бўлган жамики мавжудликка нисбатан хиёнатга чоғланди. Қиз болани вояга етказиб, эгасига топширгунча ота-онанинг жони симобдай титраб туради. Ноқобил ўғил туфайли келадиган исноддан, қизнинг орқасидан келадиган дашном юз чандон азоблироқдир. Қизнинг шаънига берилган баҳо унинг зотига, ота-онасининг маънавий мағзига берилган баҳодир. Оиланинг яхшию ёмон томони фарзандлари улғайиб, кўчага чиққанда ошкор бўлади. Шарқона феълимиздаги қондан-қонга ўтиб келаётган орият туйғуси, авлодларнинг шаънини пок сақлаш йўлидаги андиша бизнинг жавоҳирларга алмашгусиз фазлимиздир...

Ўн саккизга кирган қиз ўз онасидан ўн саккиз минг оламча қарздормасми? Уриб турган юраги ҳаққи, исми-шарифи ҳаққи, отасининг бошини ҳам қилмаслик учун дунё тургунча масъул эмасми? У қочиб кетса, ғоз юрган акаларининг ҳоли не кечади? Сингиллар-чи? “Опаси қочиб кетган” деган гап ўзгаларда “бунисининг тарбияси қандай экан”, деган гумонга олиб бормайдими? Юраги қонга тўлган, қақшатқич уятдан забун

бўлган онанинг заволи кимни тутсин?! Яна такрор айтаманки, фақат сизга етишиш учунгина шунча қарздорликдан, шунча масъуллик ва бурчдан кечган, ўз хоҳишини ҳамиша бирламчи қўйган қизга суяниб бўладими? Шу қадар муқаддас туйғулардан тонган қиз, вақти келса, биргина сиздан тонолмайдими? Озгина ёқмай қолсангиз бас, ўн саккиз йиллик дунёни икки-уч йиллик таниш — сизга алмаштирмақчи бўлган зот, сизни сиздан яхшироғига алмаштириб юбориши ҳам ҳеч гап эмас. Чунки унда ўзингиз айтгандай, ўз хоҳиши учун интилиш “журъати” бор... у қиз ўйламасданми, гўрлик қилибми, қочиб кетмоқчи бўлганида, сизнинг андиша қилганингиз кўп маъқул бўлган. Сиз ақл билан иш тутгансиз.

Мана қаранг, Оролни ичдилар, ҳали у, ҳали бу томонга юлқидилар — хомталаш қилдилар. Аммо унга бирор марта биздан ҳам бирор нарса истайсанми, демадилар. Кўриб турибсизки, денгиз шўрлик ўлим тўшагида ётибди... Шунга ўхшаб кўнгилнинг кўчасига кириб, ота-она, ёр-биродарларнинг юзига оёқ қўйиб бугун мен кетсам, эртага яна бири кетса... бу тузлуққа тупуриш бўлмайдими?!

Шундай, укагинам, бу дунё қайтимлик, олмоқнинг албатта, бермоғи бор. Агар ўша таклифни сиз айтганингизда ҳам, у ақли бўлса, “Бизни боққанлар, бизга термилганлар нима бўлади?” деб шаштингиздан қайтарган бўларди. Бу гапларни айтган қиз, кафиллик бераманки, сиз учун янада севимлироқ, ардоқлироқ бўларди.

Яна бир фикр шуки, сиз ҳозир ҳам нега ўша пайтда шартта кетавермадим, деб афсус қиляпсизми, демак, йўлингизга тўғаноқ бўлган андиша эмас экан! У туйғунинг номи бошқадир, балки? Қиз боланинг ўз ғурурини ўйламай ўшандай таклифга журъат этиши, менимча, ўзингиз билмаган ҳолда, сиздаги унга бўлган ўтли интилишни бир қадар кесган кўринади. Инсоннинг табиати қизиқ: у ҳамиша ўзида йўқ, номаълум, сирли бўлган нарсаларга талпинади. Унга эришган заҳоти қандайдир хотиржамликка тушади. Қизга ёқаётганингиз аниқ бўлиб қолгач, сизда бошланган ўша хотиржамлик ҳовурингиздан туширган ва бир зум ўйланиб қолган бўлишингиз мумкин. Андиша — мулоҳаза билан иш юритиш дегани. Андиша — “инсоний”лик деб аталган ўлчамдан чиқмаслик, инсонийлик эътиқодларида собит туриш дегани. Шарм, ҳаё, ибo эса андишанинг шартларидан биридир. Бизнинг одатимизда ақли саналган қизнинг, йигитнинг “қочиб кетиши”

уят ҳисобланган, шундай бўлиб қолгани маъқул. Киши ўз бахти учун имконлар ичра имкон яратмоғи керак (биз айтган андишаю сиз айтган журъатни ишга солган ҳолда!). Қочиб кетиш бу кураш эмас, журъат ҳам эмас!

Қишлоғингиздаги халқимизнинг удумларидан койинибсиз. Сиз ҳар ҳолда бу билан эски удумларнинг ҳаммасидан кечиш керак, демагандирсиз. Чунки анъаналаримизнинг ёмонидан кўра яхшиси кўпроқ. Биз тараққиётни, янги фикрлашларни тан оламиз. Фақатгина миллий афзалликларимизни сақлаган ҳолда, албатта. Халқимизнинг ўзига хос миллий эътиқодларини, ўхшаши йўқ фазилатларини фарзандларимизга ҳам оҳорини тўкмай қолдириб кетиш бизнинг бурчимиздир. Расул Ҳамзатовнинг “Доғистоним”и ёдингизлами? Шоир мўъжазгина халқнинг урф-одатлари, эътиқодларига барчада барабар меҳр уйғотди. Шу асар сабаб, ўша юртга ажиб бир меҳр билан, ихлос билан қарайдиган бўлдим. Бизнинг удумларда ҳам кўз-кўз қиладиган томонлари оз дейсизми? Мисол учун, Республикадаги қариялар уйларига бир назар солсангиз, унда ўзбекларни жуда кам учратасиз. Бу ҳам ўша қадим замондан қолган ота-оналик бурчи, оға-инилик, қариндошлик меҳр-оқибати, шу эътиқодларга масъуллик ҳисси бизда кучли эканини кўрсатади.

“Қиз билан йигит бир-бирига изҳори дил этмоққа ҳар доим ҳам журъат қилавермайди. Андиша бошимизга эгилиб келган толени ҳайдаб юборадилар”... дебсиз. Тўғри айтасиз, изҳори дилда журъатли бўлган яхши. Аммо бунда, албатта, йигитлар бошловчи бўлсинлар. Сирлилик, туйғуларини ибодатларига яшириш азали-азал аёл тоифасида бўлиб келган, бизнинг бу муқаддас эътиқодимизга асло тегинмангиз, бу шундайлигича қолсин!

Яна мағрур, тошюрак деб, исм қўйманг бизларга,
Шарму ҳаё бизга бўлди, ошкор ёнмоқ сизларга.
Ўша мағрур турган кўйи сизлар дея, мисли хас,
Ёна-ёна кул бўлсак ҳам айтиш бизга расм эмас.

Мағрур туриб севилдик биз, мағрур туриб севдик биз,
Гоҳо сизни бой берар чоқ мағрур тура билдик биз.
Шул ўринда табиатдан қилгум келар ўғитлар,
Бепарвороқ яралдингиз, беғамроқсиз йигитлар!

Ҳа, бу борада журъатни, дадилликни сизларга бераверсин,
Йигитларжон!

Ошиқларни оҳанрабодай ўзига чорлаган ҳам, шоирларни минглаб йиллар куйлатиб қўйган ҳам, бизни муҳаббат шоҳсупасига олиб чиққан ҳам туйғуларимиздаги ўша яширин дунёларимиздир. Ҳисларимизни бошқаришдаги бу андишадан биз ҳатто манфаатдормиз: андиша бизни ўзимиздан кўра гўзалроқ кўрсатади. Хусни камолимиз етмаган ўринларда ҳам шу парда, шу ибо билан суюмли бўлиб келганмиз.

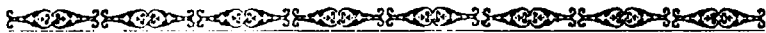
... Ёши ўттиз-қирқ атрофида бўлган, аммо ҳали турмуш қурмаган қизларнинг тақдиридан Сиз каби безовтаман. Уларнинг орасида нақадар бебаҳо, нақадар юксак инсонлар талайлигини айтмайсизми? Шундай пайтларда ҳақиқатдан ҳам бахтнинг кўзи кўр, деб юборасан киши!

Иккинчи томондан, бу маълум даражада тақдирнинг сабоғига ҳам ўхшайди. Бу қизларнинг қисматига ташқи муҳитнинг таъсири ҳам бўлгандир. Аммо ўзларига ўзлари сабаб бўлганлари эса кўпчиликни ташкил этади. Жуфт танлашда “ўлчовни” жуда юқори қўйишлик, айниқса, турмуш ташвишларининг керагидан нокерагини ажрата билмаслик, феълнинг торлиги ёки аёллик андишасидан узокроқлиги кўп тақдирларга завол бўлади. Аёл шу нарсани ҳеч қачон унутмаслиги керакки, у дунёга инсоният занжирининг узилиб қолмаслиги учун ўз ҳалқаларини қўшгани келади. У аёллик учун, шу улкан ҳаётнинг шамчироғи бўлиш учун дунёга келади. Гоҳо ўзининг биринчи муҳаббатига садоқат сақлаб, шундай ўтаётганлар ҳам учрайди. Бу, менимча, бир ёқлама ўйлашдир. Аввало, муҳаббат, энг холис, энг тоза, энг беминнат туйғудир. Кимнидир ёниб севишнинг ўзи бахт! Севилмоқ — яна бахт! Аммо у билан қовушмагани учун ўзини бахтсиз деб эълон қилишнинг, тақдирдан нолийверишнинг, ҳаётга беҳафсала қарашнинг бир чеккаси худбинликдир, тор ўйлашдир. Бу муҳаббатдан тама қилишдир. Ҳақиқий муҳаббатга эса тама бегонадир.

Муҳаббат кишининг ўзligидан-да юқори турувчи умр маёғидир. Унга талпиниб яшашнинг ўзиёқ бахт! У юракнинг тўрида, орзулардан ясалган тахтларда, ҳаётингга ҳеч халақит бермай, унинг ҳамма жабҳаларига нурини узлуксиз сочиб тураверади...

Шоир укам, сиз жуда тўғри айтибсиз, “журъат бирламчи бўлсин”. Андиша эса унга эшир. Мундоқ ўйлаб қарасак, юрак — Журъат, ақл эса — Андиша!

Юрак билан Ақлнинг ҳамкорлиги ҳеч қачон бузилмасин!

МЕРОС ҚАДРИЯТЛАР

Қишнинг поёнидан баҳор топилгунча соғинчларинг дилдираб бўзлайди. Саратон тандирида куз етилгунича жисму жонинг ҳароратдан толади. Хайриятки, куз ҳар гал қайтади, баҳор қайтади. Аммо умр чексиз йўқотишлардан, йўқотиш бўлганда ҳам мутлоқ қайтмас йўқотишлардан иборат. Қарангки, бу оғриқли айрилиқлар ажиб бир шарофат ҳам келтиради. Яъни, қўлингиздаги бор неъматларни қадрлайдиган, уларни асраб-авайлайдиган бўлиб қоласиз. Кўнглингизга шукрона тушади ва бу шукрона ақлингизга, ўтаётган кунингизга тўлиқлик бахш этади.

Мана, авлодлар ўтиб бормоқда. Улар қайтмас бўлиб кетаётир, бизга мерос бўлиб уларнинг ишларию айтмишлари қолмоқда, холос. Мен миллий урф-одатларимизни кўрганам сари, эл қалбини шундоққина кўриб тургандай, кузатишда ичкарилаган сарим, жавоҳир топаётгандай бўламан. Удумларимиз авлодларимизнинг армонлари, орзуларидан, нозик таъби ва самимиятидан, кенг феъли ва саховатидан бунёд бўлгандир.

Отамни йўқотгач, отам севган одат-удумларни эслаб юриб топдим бу бойликни!

Онамдан айрилгач, онам амал қилган расм-русмларни хотирлаб юриб рўбарў келдим ва таҳлил этиб кўргач, севиб қолдим бу одатларимизни!

Мен андижонча удумларнинг таъриф-тавсифини, уларнинг келиб чиқиш сабабларини тарих китобларидан қидирмадим, бировдан сўрамадим, суриштирамадим. Кузатишларим асносида юрагимга нимаики нозикроқ тегинган бўлса, шоирона шаклу шамойилда талқин этдим, холос.

Нега карнай чаладилар?

Рўзгор муқаддас уюшма бўлгани учун ҳам, карнай-сурнай, тароналар билан унинг бошланишига ишора берадилар. Рўзгор мушкул бир фаолият бўлгани боис, кўплашиб дуо бериб, мадад тилайдилар. Илоҳо, бу дуолар ижобат бўлсин!

Андижон тўйларига ҳақиқий тантанаворликни карнай бағишлайди. Шуни ҳам айтиш керакки, андижонча карнай усуллари ғоят ўзига хос ва бўлакчадир.

Хўш, нечун чаладилар карнайни?

Назаримда шундай: икки дилнинг, икки авлод тақдирининг боғланиши улкан ҳодисотдир. Карнай янги бир авлод пойдевори қурилаётганини тўрт томонга овоза қилади, бу қутлуғ маросимга гувоҳлар йиғади. Карнай шавқ билан наъра тартади, фалончининг қизига харидор бўлиб келдик, дея келиннинг атроф маҳалласини оёққа турғазади. Ҳовлию тор кўча, айвону том одамга тўлади. Қизи чиқиб кетар онда, шу уйнинг улуғи титроқ овоз билан дуо беради, ёшу қари “Омин” дея қўшилишади.

Келинни олиб қайтган карнайлар энди куёв масканида бонг урадилар: “Ҳой яхшилар, эшитмадим деманглар, бир покиза гавҳарни олиб келяпмиз, у сизларга фарзанд бўлажак! Чиқа қолинг, яхши ният билан қарши олинг”, дея ҳаммани кўзгатиб, ҳаяжонга солади. Бу кун карнаю сурнай, ноғоранинг гижбадабангидан бутун маҳалла шу икки ёшга бахт тилаш билан машғул бўлади...

Азиз ўғлон ва муҳтарам қизойим! Эл дуо бердими, тамом, шу заҳоти чўнг масъуллик елкангизга тушади. Бу масъуллик сизни ҳамиша рўзгорни асраб-авайлашга ундаб туриши лозим. Эл дуоси элнинг назари демакдир. Рўзгорни эҳтиёт қилмаслик назардан қочмоқликдир. Бу эса улкан фожиадир – назардан қолганларнинг оиласи ҳам, авлоди ҳам ҳеч қачон унган эмас, ўсган эмас.

Нега келинчакни кўтариб оладилар?

Карнай садолари ила келаётган келин истиқболига куёв дарвозаси олдида катта гулхан ёқилади. Дарвоқе, нечун ёқадилар оловни?! “Келинчак, сени оловдай муҳаббат билан кутяпмиз”, деганларими бу? Яна: “Келинчак куёвнинг хона-

дониға оловдай меҳр билан кириб келсин”, деган орзуларими? Ёки: “Жами нохушлиқлар ичкари ораламай, янги рўзгорнинг остонасида куйиб битсин”, деган маъноларда олов ёқилар балки.

Олов тинмай чарсиллайди, унинг атрофида чарх уриб рақс тушаётган Андижон йигитларининг товонлари чандон гурсиллайди. Шу ораликда бир неча йигитлар куёвга тўн кийдириб, шоҳи қийиқ билан белини сириб боғлаб, келинни кўтариб олмоққа созлайдилар, сўнгра келин ўтирган машинадан уй остонасигача бир-бирларига қўл беришиб, куёв муҳофазаси учун занжир сифат жонли йўлак ҳосил қиладилар. Карнай эса “Мард бўл, шер бўл, бўл, бўл, бўл, бўл!” каби зарб усулларни бошлаб юборади. Куёв шу аснода келин томон йўналади. Карнайнинг бетоқат, тезоб ҳайқириғи, йигитларнинг мадад берувчи қийқириқлари остида куёв келинни даст кўтариб чимилдиққа олиб келиб қўяди. Бу Андижон тўйларининг энг кўримли, ҳаяжонли манзараларидан биридир.

...Куёв қўлларини чўзганича келин томон одимлар экан, менинг хаёлимга бир ўй урилади. Шоир қалбим билан куёв ўйларини ўқиётганга ўхшайман, мана куёвнинг кўнглидан кечаётган гаплар:

Юлдузлар ичида ой сайлаганим, келдингми-я!
Қизларнинг орасидан ҳур сайлаганим, келдингми-я!
Тушларимни ростга айлантириб келасану
Сени кўтармай кимни кўтарай!
Дуоларимни чинга айлантириб келасану
Сени кўтармай кимни кўтарай!
Отамнинг ушалган армони бўлиб келаётганим,
Кел, кафтларимга кўн!
Онамнинг дардига дармон бўлгучим,
Сени кўтармай кимни кўтарай!
Опа-синглимни топиштирувчи бўлиб келаётганим,
Оғаларимни келиштирувчи бўлиб келаётганим,
Кел, кафтларимда олиб кирай сени!
Рўзгоримнинг баракаси, кел,
Хонадонимнинг истараси, кел!
Менинг номимда боғлар яратасану
Сени кўтармай кимни кўтарай!

Яхшимни оширарим, ёмонимни яширарим,
посбоним кел,
Қўлларимга қўн,
Эл олдида табаррук қилиб олиб кирай сени!

Шундай юксак умидворлик билан куёв келинчакни қўлларида тутиб бормоқда... Мен эса безовталиқ билан келинни сўроқ қила кетаман:

· Ой деб сайланган келинчак, кун деб танланган келинчак, сенга берилаётган баҳоларга муносиблиқ ҳақида ўйладингми?

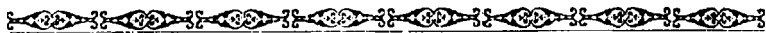
· Қуръонни, нонни, фарзандни кафтда кўтарадилар. Бунинг боиси аёндр. Аммо сени не учун кўтармоқдалар? Мағзини уқдингми буни? Рўзғор Тоҳир-Зухролик, Лайли-Мажнунлик эмаслигини, рўзғор чеки йўқ кураш, ютиш-ютқазилар майдони эканлигини ёд этиб юр! Огоҳ бўл, бу остонада сенинг қўлинг билан тузалувчи беморлар, сўзингдан яшарувчи умрлар, эпнинг, удданг билан ечилувчи мушкуллар, сенинг меҳр ва маҳоратинг билан улангувчи узилганлар изларингга зор бўлиб турибди. Шунинг учун ҳам кўтариб юрибдилар сени! Сен бу хонадонга халоскор бўлиб кирмоқдасан.

...Ичкарида эса янгаларнинг “Ёр-ёр”и эшитилади:

Келин деманг боғингизга
Кумри келди, ёр-ёр.
Ота-онангиз дармони,
Умри келди, ёр-ёр.
Келинчакнинг ҳар сўзидан
Райҳон унур, ёр-ёр...

Илоҳо, қадамларинг қутлуғ, нафасларинг иссиқ келсин қизойим!

ШОИР МУҲАММАД ЮСУФ БИЛАН СУҲБАТ

— *Турсуной опа, биласиз, мен ўқувчилик йилларимдан буён шеърларингиз мухлисиман. Кейинроқ, талабалик йилларим, юпқагина илк китобчангизни чўнтагимда олиб юрардим. Бугун сиз элга танилган шоирасиз. Лекин жамоат ишларида ҳам тиниб-тинчимайсиз. Турсуной опа, ҳам йиғинларда қатнашиш, ҳам шеър ёзиш оғир эмасми? Айтмоқчиманки, жонингизни койитмай, фақат ижод билан шуғуллансангиз бўлмайдими?*

— Нимасини айтасиз, укам! Афсуски, жим ўтириш менинг иқлимим эмас экан. Шеърга сигмай қолаётганга ўхшайвердим — бир талай насрий ёзмишларим дунёга келди. Улар қай сифатда битилди, билмадим, лекин ҳар гал ёзиб бўлгач, енгиллагандай бўламан. Гоҳида бағримда яна бетоқатлик бошланади, қоғозга эмас, энди элнинг кўзига қараб деб-деб, олгим келади. Қарабсизки, саноғи йўқ учрашувлар, баҳсли анжуманлар содир бўлади...

Маънавият муаммоси — менинг қонаб турган ярам, бу дардни айтиб йиғлайвераман. Баъзан унга айтиб кўриб, бунга айтиб кўриб қўзғатолмасам, шартта енг шимариб ўша ишни ўзим қилишга киришаман...

Эсингиз, кучингиз етиб турса, Аллоҳ сизга даъватчиликдай неъматни берган бўлса, сиз туфайли ҳеч йўқ бир юрак уйғониб, бир киши яхши кўчага кирса, армонсиз кетганингиз шу-да, биродар!

— *Кейинги йиллар кутилмаган воқеаларга бой бўлди. Мана, сиз ҳам она юртингиз Андижонни тарк этиб, “мусофир”га айландингиз. Кечаги Турсунхон Андижоний бугун бир паровоз силкиниши билан Турсунхон Тошкандий бўлиб турибсиз... Умр*

ўртасида пойтахтга кўчиб келишга нима мажбур қилди? Ёки адабиёт етаклаб келдими?

— Ҳазилдан ташқари айтсам, мен пойтахт излаб келмадим. Йигирма икки ёшга етгунимча мени шу пойтахтнинг ўзи катта қилган. Ички бир оғриқ билан айтаманки, ёшингиз элликка етиб, умрингиз кунботарга оға бошлагач, ортга боққингиз, ҳаётингиздан узилиб кетиб бораётган нарсаларингизнинг охирги шарпалари, эпкинларини кўриб қолгингиз келар экан... Болалигиму ёшлигимнинг ярқироқ бекатлари Тошкентда ўтган, ота-онамнинг ўттиз-қирқ ёшли навқирон йиллари Тошкентга тўкилган, пойтахтнинг қабристонларида сингилларимнинг хоки ётибди. Шуларга бир тўйиб кетай, деб келгандирман, балки... Ҳазил аралаш айтадиган бўлсам — андижоний феъл бу!

Қолаверса, шоир иним, бир гапни айтай: мени Андижон туққан, демакки, Андижонийман. Ўзингизга аён, сизни ҳам бир чақирдим, юртга қайтинг деб, икки чақирдим — кўнмадингиз! Марказ сизларни севиб қолдими ё сизлар марказними?.. Бу ёғига хушёр турасиз, менинг келишим бежо — кетсам жўн кетмайман, ҳаммангизни битта-битта териб, этагимга солиб кетаман!

— *Ҳаёт, шоир айтганидек, “бир бош узумни еб битирмак” каби осон иш эмас. Турмушнинг турли кўчалари бор. Бироқ, барибир, бозор иқтисодиётини рўкач қилиб, ўзини савдо-сотиққа урган айрим аёлларни кўрганда одам ғалати бўлиб кетади.*

Умуман, савдо-сотиқ аёлларга хос касбми, нима дейсиз?

— “Савдо-сотиқ аёлларга хосми?” деб куйинишдан аввал жавоб берингиз: рўзғор тебратишни аёлга ҳам тенгма-тенг юклаш, эркак бажарадиган ишларни, бозор юмушларини аёлига суриб қўйиш Шарқ эркагига хосми?

Авваллари эрлар бозордан у-буни кўтариб келиш учун еттита белбоғ боғлаганлар. Ҳозиргиларнинг топгани ялтироқ чарм сумка, уни ҳам фасонга кўтариб оладилар. Туғиб-туғиб олиб келай деса (иқтисодий тангликни ўртага солманг), ҳунари йўқ, ўттиз куннинг якунига мўлтираб ўтиради. Шарқ аёли ҳеч қачон бундай ер чизиб ўтириб қолган эркакни кўрган эмас!

Момикдай қўллари билан шойи галстуклар боғлагандан кўра кетмон, омбир, ранда, бигиз ушласинлар. Юмшоқ диван, креслолар эркаклардан зада бўлди. Эркакларнинг феълидаги синиш ва ўпирилишларни тўлдираман деб аёлларда эркакча хусусиятлар пайдо бўлмоқда. Бу – кулфат!

Биз аёллар бугунлик кунда қомати, сўзи, мағзи йирик, ишлари ҳам яхлит, оилада сардор бўлишга ярайдиган, аёлини тузга ҳам зориқтирмайдиган, нафақат ўзининг оиласи, балки авлодимдан-да ёмон чиқмасин деб, бутун уруғ-аймоғининг орияти учун куюнадиган эркакларга зор бўлдик. Мана шундайлар ярайди миллат муҳофазасига. Айни даврда қирқта жонини мингтага келтириб яшаётган аёллар масаласини эмас, ҳақиқий Шарқ ўғлонини қандай тарбиялаймиз, деган муаммо ва мақсадни ўртага қўймоқ зарур!

– Агар туғишган синглим шеър ёзиб “Ака, шуни бир ўқиб беринг” деса, рости, ансам қотади. Бундан кўра рўзғор қилишни ўрган, турмушга чиқишни ўйла, дейман. Аммо шоирликни ҳавас қилган бошқа сингилларимга бундай деб айтолмайман негадир. Аксарият, жўнгина битилган шеърларни ҳам эгасига қайтараётиб, “ёмон эмас”, деб қўяман. Қизлар шеър ёзмасин демайману, бу дард, агар чинакам бўлмаса, яхшиси, уй бекаси бўлишни орзу қилганлари тузукмикан?

– Шоирликнинг, машҳурликнинг азобларини ўзингиз тортганингиз учун уларни аяйсиз-да! Аммо, “аёл зоти қаёққача борарли”, деган озгина эркакча беписандлик аралашаётган бўлмасин тагин! Агар аёлнинг пешонасига аёллик, оналик қисматини битмаганда, “фидойилик” деган илоҳий қудрат насиб этмаганда – Улуғбекнинг ихтироларини эҳтимол онаси яратган, Навоийнинг ёзмишларини онаси битган бўларди. Илм-закода мислсиз чўққи бўлиши мумкин бўлган аёллар рўзғору фарзанд туфайли ўзларида ким яширинганини билмай ўтадилар. Шунинг учун ҳам тарихда аёл алломаларнинг номи кам.

Шоирим, йигитларнинг йўлини Аллоҳим бирмунча текис яратган, аммо миллатнинг қизларига зийрак ва эҳтиёткор бўлмоқ даркор. Иқтидорли қизлар камоли учун елка тутмоқ – миллатни кўтаришдай гап.

– Кўча-кўйда оқ рўмол ёпиниб юрган қиз-жувонларни кўрсам, кўзим қувнаб, дилим яйрайди. (Дарвоқе, мана, ўзингиз ҳам “отинча” бўлиб олгансиз.) Айтинг-чи, бу бирор нимага таассубми ёки анчайин ҳавас?

– Шоирим, “Султон суягидан тонмабди” деган гап бор. Эллиқдан ошиб бораётган ёшнинг ярашиғи шу, бу – бир!

Иккиламчи, тўрт-беш йил аёллар кўмитасида ишлашим жараёнида минг бир тоифа билан сўзлашмоққа тўғри келди. Ҳамма даврага йўл очиб берадиган яшил чироқ шу рўмол бўлди.

Қолаверса, табиий кўркинг “бевафолик” қилгач, айбингни яшириб турган нарсани асрагинг келар экан, бу – уч!

– “Кўнглим каби ой ҳам яримта”...

Тунда ойга қарасам, шу сатрлар ёдимга тушади. Турсуной она, бу шеърингизда биз билмаган, тушунмаган яна не кечинмалар бор? Қачон, қандай ҳолатда ёзилган у?

– Йигирма ёшда эдим. Бўкага гўза чопиғига чиққан эдик. Чекка қишлоқ. Чивин шунча кўпки, ташқарида тезак тутатиб, чойшаб ёпиниб юриб жон сақлаймиз. Чироқ йўқ, яқин атрофда аҳоли ҳам яшамайди. Осмонни томоша қилишдан бошқа иш йўқ. Ўшандаги Бўка осмонининг нақадар пастлигини айтинг: гўё бошингизга тегиб турган қора бахмалдай! Шундоққина кўл чўзсангиз, юлдузлар узила-веради! Фақат яримта ой жуда безовта – тинмай юради... Орадан икки йилча ўтди. Ўша энг яқин келган осмон бот-бот эсимга тушаверади. Ҳалиги яримта ой эса изимдан эргашаверади. Бир куни уни шеърга солдим у қутулдим. Унда шундай сатрлар бор эди:

Қалбимдаги ғашлигимсимон
Аста босиб келади оқшом.
Қуёшини йўқотиб осмон,
Қора либос кийибди, боқсам.
Юлдузлардан чодир ёпиниб,
Чиқдим туннинг ҳолин сўргали.
Кўнглим каби ой ҳам яримта,
Жой излайди ўзин қўйгали...

— Тўқсон ёшли момом бор. Сизнинг отдошингиз — Турсунбиби. Кўзойнаксиз газет ўқийди. Умрида бирон марта “Ватан” деган сўзни тилига олган бўлмаса-да, ҳеч қачон уйидан бўлак жойда тунаб қолмаган. Ҳатто ўз фарзандлари хонадонида ҳам.

Момомдан сўраш ноқулай, иккала Турсуной учун ҳам ўзингиз жавоб берақолинг: Ватан нима ўзи?

— “Ватан” сўзини айтишга мен ҳам кўрқаман. Шу мавзуда шеър битмаганман ҳам. Агар унинг отини айтиб чақирсам, юрагимни ушлаб турган бир нарса учиб чиқиб кетадигандай...

Ватан ҳақида гапиришдан кўра, уни томир-томирларингиз билан туймоқ лаззатлироқдир!

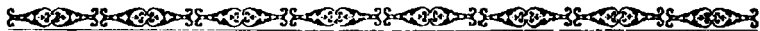
Пул чўнтакни тўлдирари, омад уйингизни, дўст атрофингизни, дейдилар. Аммо юракларингнинг қатларигача сингиб, томирларинггача тўлиб, сим-сим жон узатиб турадиган ёлғиз шу — Ватан! У — неъмат! Таърифи йўқ мавжудлик. У — илоҳий тухфа! Ватаннинг катта-кичиги, хунук-чиройлиги бўлмайди. Шунинг учун кимдир саксовул ва қумга пешона қўйиб, ким шўр тупроқни ўпиб, ким музларга тиз чўкиб “Ватаним” дея бўзлайди! Менинг ҳам қўлларим дуода, дейманки:

... Мени шу ерда бор этди,
Ўларда шундай ўлдирсин...

1997

Бугун эса Муҳаммад Юсуфсиз яшаяпмиз. Мен унинг шугина суҳбатини олиб қолдим, холос. Қаро айрилиқ яқин эканки, мен уни «этакларимда олиб қочишга» шайланиб қолган эканман. Армоним шу: нега, нега атрофидан кетмай айланиб яшамадим, ўргилиб яшамадим.

Дарахтнинг бўйи йиқилганда кўринади, дейди халқ. Унинг борлиги юракларимизни ўстирар эди. Аммо ўлим ҳам шундай шарофатли бўладимики, вафотидан кейин шоирга кўрсатилган кадр, эътибор адабиётнинг бўйини ўстирди, шоирларнинг кўксини юксалтирди. У туфайли сўз деган неъматнинг шарафини бутун мамлакат байрам қилди. Топиб айтган сўзлари билан Муҳаммад Юсуфнинг абадиятга, ўлмасликка сайланганига халқ гувоҳ бўлди. Кетмаганинг, ҳамиша борлигинг муборак бўлсин, иним!

ОНАМГА ҚАСИДА

Билиб юрибман, кейинги пайтда “она” деган сўз тилимга бот-бот келаверадиган бўлиб қолди. “Жаннат оналар оёғи остидадир”, деган ҳадисни талқин қилиб кўрмоққа кўлимга оляпману бу мавзудаги аввалги айтганларимни такрорлаб кўйсам-а, дея хавотир олдим. Кейин ўй келди: “Менгинанинг баҳойим билан она таърифини адоғ қилиб бўларканми!” Агар минг йил умр кўрсам, онаи жаҳонимнинг яна минг жиҳати айтилмай, минг иқлими ёритилмай қолар, эҳтимол!”

Она борки, чарақлаб турмайди, ярақлаб юролмайди – алвон рангларини боласига бериб, нурсизгина кўринишларини унинг панасига олиб туради. Аёл она бўлгач, баланд пардаларда жаранглаши тўхтайдди – жами кўнғироқларини боласига илиб кўяди-да, бутун вужуди қулоққа айланиб, уни тинглагани тинглаган! Фикрати битта дуода михланиб қолган: “Илоҳим, боламни асра, боламни асраб берсанг бўлди!” Жисми-жони шу жумлани туну кун шивирлаб яшайди!

Бағрини ёриб ям-яшил майсага айланаётган бошоқ мағзини боласига бериб пўчоққа айланаётган ОНАдир. Булоқ булоқ бўлибдики, кўксидан сизиб чиққан, турли томонга тарқалиб, орқасига қарамай, чопқиллаб узоқлашиб бораётган ирмоқлар кетидан термилганча кўз ёшларини тўкиб ётади. У шу туришда фарзандларини ҳали келинга, ҳали куёвга, ҳали набираларга, яна минг бир яхши-ёмон харидорларга бой бериб, нима бўлаётганини ўзигина билиб турган ОНАИЗОРдир!

...Ўшанда онамнинг кунботарига бир ҳафтагина қолган экан. Эсимни танибманки, у кишини жисмонан инжиқ кўрмаганман, бақувват, ҳаётбахш феълли эди. Охирги икки йилда иситмали дард илашдию онам орқага кета борди. Тўртта боламнинг олди энди дастёр бўлган, этаги ҳали майда.

Уларнинг кунда юз хил юмуши чиқади, унинг устига ишлайман, ишки, иш эмас, қон қиладиган қоғозбозлик! Онам эса ётиб қолди, кунда бир термилиб кетмасам, чақалоғини ташлаб қўйган одамдай бетоқат бўламан! Онадай азизингнинг кўз ўнгингда шамдай липиллаб ўчаётганини кўриб туришдай залворли оғриқ йўқ дунёда! Ҳар куни куёшнинг ботиши сен учун даҳшат! Эртага яна офтобинг чиқадими ё йўқ?! Тақиллагани учун эшикни, жиринглагани учун телефонни кўргани кўзинг йўқ! Ота маҳалламга кирар эканман, кўчамиздан чиқиб келаётганки одам мен учун юрак ўйноғи! Тишининг оқини кўрмагунимча, тиззамдан жон чиқиб бўлади. Биринчи берадиган саволим “яхшимисиз, омонмисиз?” эмас, “бизникилар тинчми?!”

Ишим, уйим ва она ҳовлим шаҳарнинг уч тарафида. Ҳар куни шу учлик орасида танда қўяман. Миям машинадай ишлайди — нима олиб келсам, онамнинг оғзига ёқадию қайси дўхтирни чақирсам, мени юпатадиган гап айтади! Ва кечки овқатим бутун нечада пишадию болаларнинг оғзини ёпаман?! Ўзимнинг мисолимда ўшанда билиб қўйганман — инсон дегани шу қадар яшовчан бўлишини! Узилай-узилай дейману яна чопиб юравераман, илжаяман ҳам, сўниб бораётган онамга ҳар куни ҳар хил ҳазиллар ҳам топаман, бунинг устига юрагингга ўқ отиб турадиган “дўст”у душман ҳамиша бор!

Бир куни чарчоқ жонимга косага тўлган каби тўлдию ишдан кейин уйга бориб икки соатгина чўзилиб келай, деган гафлат босди мени! Кўзимни очсам, қозон осар пайт бўлибди. Онамнинг теграсида укаларим бор-ку, саҳарлаб етаман дедим-да, бормадим. Ўша кунни умрбод лаънатлайман! Шайтоннинг гапига кирган куним ўша! Демак, шу куни бу югуришлар менга малол келган! Демак, онамдан жоним ширинроқ туюлган! Балки, қайсидир дақиқада “онам соғ юрганда, мен шунчалик уриниб кетмасдим”, деган надомат ҳам ўтгандир дилимдан!..

Эртасига учиб келдим. Онам, онамжоним эса... “паблаб” қолибди. Бошини буришга ҳоли йўқ. Мен томонга кўзининг ёни билан, узоққина тўхталиб қаради, аммо индамади. Онам ҳеч қачон бундай қарамаган эди. Онамнинг кўзи ҳеч қачон бунчалик тагдор гапирмаган эди! Йўқ, у гина эмас эди! Унинг бу туришига араз сифмасди! “Охирги табассумларимни кўролмай қолдинг”, дер эди у кўз! Икки кун аввал тузалишга

умиди бор, савол-жавоблар кўнглига сиғиб турувди. “Ўша туйғу ҳам бахт экан, кетарим аниқ бўлиб қолди, жоним менга сиғмай боряпти-ку, энди қандоқ қиламиз”, дерди у қараш! Бир кечалик гафлат уйқусини деб, онамнинг ҳаётбахш руҳини охирги марта туя олмай қолдим, кўзларининг чарақлаган олови билан видолашолмай қолдим! Унинг нигоҳидан ҳаёт кетиб бўлибди!.. Уч-тўрт кун ўтгач, онамни жойига қўйдик. Мана ўн йилдан ошдики, ўша нигоҳ мени тинмай таъқиб қилади... Ва тинмай у кўзлардан узр сўраб йиғлаганим-йиғлаганим!..

Ўйлар эдим, қўл-оёғимни боғлаб турган – онам, у кишидан кейин ҳамма ишларга чандон улгурсам керак, юрагимни гижимлаб турган хавотир чангаги қўйиб юборадик-ку, деб. Тамоман акси бўлди! Дунёмни тўлдириб турган ҳаёт кўнғироқлари таққа тинди! Чеки йўқ ва оғир сукунатнинг дастидан қулоқларим оғрийди. Икки қўлим шалвираб қолган, тўрт томоним елвизак! Ҳамма калавамнинг учи йўқолган, бамисли эмизикли боламдан айрилгандай! Гўё ҳамма заруриим онам билан кетдию қўл уришга арзимайдиган нозарур ишлар ўраб қолган каби эдим! Ана энди сал нарсага чарчашлар, арзимаган ташвишга оғриб қолишлар бошланди. Онамнинг, онажонимнинг бемор ётишлари ҳам менга қувват экан! Ахир югуриб юриб ҳамма нарсага улгурар эдим! Ҳар куни минг иш бодроқдай пайдо бўлар, шунга лойиқ мингта жонни ясаб олаверардим!.. Энди-чи? Оламимнинг ярми бўш, ярмида болачақа ва бошқаларим дегандай, қимирлаб юрадилар. Мен онамдан қолган дунёмнинг ўша бўш қисмида хатоларимга бош уриб, армон қўйлақларини кийиб яшаб боряпман. Онамдан сўрайдиган саволларим роса-роса кўплигини энди билипман! Онамга айтадиганларим юрагимда қолиб кетганини энди англаяпман! Онам керак бўладиган даврлар энди бошланганини суякларим билан мана энди туйиб турибман! Э воҳ, э воҳ...

Жаннатта зор бўлиш ҳам шунчалик бўлар-да! Онам – таъмлари оғзимда, ифорлари димоғимда қолган жаннатимдир! Худо берган бу жаннат бағрига тўйиб-тўйиб қолмаган гумроҳ мендирман! Этагидан ушлаб қололмаган жаннатимнинг иси келади деб, ҳали остонани, ҳали укаларимнинг юзлари, ҳали қўшнининг ўғли, ҳали девор, ҳали устунларни ўпиб юрган девона ўзимдирман!

Онажоним ўтди-ю, қолди етим дил ўртада,
Онажонимсиз сағир ўтди талай йил ўртада.

Ҳар баҳордан излабон, ҳам ҳар кузакка бўзлабон,
Сизсизин ҳолсизланиб, бўлди кўнгил қил ўртада.

Осмонга етди-ку армонларимнинг оҳлари,
Силкинар тавбам юкидин бул замин зил ўртада.

Кўз ёшим Нил ўртада, синдим-ку чил-чил ўртада,
Ҳолатим айтур “онамлаб” бўзлаган тил ўртада.

Яхшиям Ҳақ ёр эрур, ки тўлдиарар кўксимга нур,
Кунда қаддимни тутар бардош деган фил ўртада.

Яхшиям Ҳақ бор эрур, ҳар кун дилимни гуллатур —
Ўлгани қўймас мени фарзанд деган гул ўртада.

Гоҳи кўкка чоғланиб, гоҳо заминга боғланиб,
Турсуной исми билан сўзона булбул ўртада.

* * *

Вилоят рўзномасидан фарзандлик иқлими ҳақида бир нарсга ёзиб берсангиз, деган таклиф олдим ва ўйга толдим... кўксимнинг қат-қатларида сим-сим оғриқ бериб, чўкиб ётган туйғуларим уйғона кетди.

Онамдан айру тушганимга икки йилдан ошди. Шу муддат ичра бирорта шеър битолмадим. Ва англадимки, қаламим билан аввал бир “онам”лаб тўлиб-тўлиб бўзлаб олмасам, бошқа гапни ёзолмайман.

Менинг бу ёзмишим бағри бутунларга, отам-онамнинг умри боқий деб юрганларга, у буюк хазинадан тўйиб-яйраб қолишга шошилмаётганларга, дунёда ҳамма нарсани қайта топиш мумкинлиги, фақат ота билан онани топишнинг ҳеч иложи йўқлигини эсга олмаётганларга бир мурожаатим бўлсин, деб ёзмоқдаман.

* * *

Урушнинг охирларида Андижонда туғилганман. 1946 йиллари дадам тирикчилик кўйида Тошкентга кетади. Бир неча ой ўтгач, дадамнинг чорловлари туфайли онам мени кўлида кўтариб, отамнинг ортидан йўлга тушади. Қариндошуруғлар: “Шу эрингни кўй, иши ҳеч юришмади, энди мусофирчиликда сарсон бўлишинг қолдими, яхшиси, ажраш”, дейишади. Онам: “Пешонамдан кўрдим, ёлғиз болам отасиз ўсмасин”, деб кўнмайди.

* * *

Онам етти йил деганда фарзанд кўрган, унинг устига менгача уч ўғил қазо қилган. Кокилим Ўш пирымга ниёз қилинган эди. “Сени мозорларга чироқ ёқиб юриб топганман, болам”, дерди онам. Дадам учун эса мен бир тумор эдим, десам ҳам бўлаверали. Қаёққа бўлса мени етаклар, бозор дейсизми, чойхона дейсизми, йўқлов дейсизми, менсиз бормас эди.

Дадам ғоят содда ва ҳалол одам эди. Шунинг учун Тошкентда ҳам иши унча юришавермаган. Болатигим ота-онамнинг кўп танг ва мусибатли кунларининг гувоҳи бўлган. Онам чеварлиги билан рўзгорни деярли ўзи тебратарди. Йўқчилик ва мусофирчилик ўзини ҳамиша эслатиб турса-да, дастурхонимизни ҳеч ғариб кўрмаганман. Кунда-кунора оз-оздан бўлса ҳам дадам ҳамма неъматлардан олиб келарди. Энди билсам, бу ҳаракатлар фақат мен учунгина бўлар экан.

Аmmo онамнинг бирор марта оқ чекиб, дадамга таъна қилгани, бойликни орзулаб, афсус чекканини, бирор кимсага шикоят қилганини асло билмайман. Онам ўз дилкашлиги билан ҳаммаёқни тўлдириб юрарди. Ота-онамнинг энг йирик қувончи ва юпанчи мен эдим. Ҳар гал таомдан сўнг, дадам: “Омин, Турсунбибининг бошини тошдан қилсин”, деб дуо қилар, онам эса: “Дастурхон қоққанингда умримни, бахтимни бергин, деб тилаган!” дея уқтиришни канда қилмасди. Ота-онамнинг фарзанди учун чеккан жафоларини дoston қилса бўлади. Шу бугунги кунни кузата туриб, ота-онамнинг нақадар улугъ феъли бўлганини ҳис этаман.

Қатор-қатор фарзандларни бир четга суриб, пул ғовғаси, бетийиқ тил ғовғаси туфайли шартта ажрашиб кетаётган эру хотинларга, орада тирик етим бўлаётган болаларга бeфapқ

қараб турган, баъзан шу фожианинг бошида турган қайнона ва қайноталарга Худо қай хил юрак берган экан?

* * *

Ота-онамнинг ягона илтижоси — Яратгандан фарзанд тилаш эди. Мендан кейин туғилган икки синглим ҳам қазо қилди. Уйимизга кирган гўштнинг ярим килосини есак, ярми садақага кетар, мушкулкушод, бибисешанба она, мавлуди шариф маҳаллада энг кўп бизникида ўқиларди...

Бир воқеа ҳеч қачон эсимдан чиқмайди: қўшни аёлнинг тез-тез келиб-кетиб турадиган Мунаввархон исмли синглиси бўларди. У бизникига ҳам кириб турар, онам билан ҳасратлашиб, ёзилишиб кетарди. Бу аёл икки бор турмуш қурган, аммо боласи турмаган экан. Кейинчалик эшитсам, онам бу аёлга хуфиёна бир эмас, бир неча марта йиғлаб-ёлвориб “Амакингга (яъни менинг дадамга) теккин, Турсунойим ёлғиз бўлиб қолмасин, туғиб берсанг, ўзим катта қиламан, хизматингни қулдай бажарай”, дермиш. Ахийри, у аёл фарёд солиб бергачгина, онам шаштидан қайтибди. Оҳ, онам-а, буюкларнинг буюги бўлган онам-а!..

* * *

Онажоним, дунёларингиз тўлиб топганингиз мен бўлдимми? Кулфатларим елкангиздан тушган заҳоти ўлиб бердингиз. Нега 100 йил яшамадингиз, онажон! Тирик-лигингизда бу ношуд қўлларим ўзимдан бўшамади, ақлим, фурсатим ортмади сизга. Болам, дедим, уйим, дедим, ишим, дедим! Энди қўлларим йиғлайди, онажон, йўлларим йиғлайди, сон-саноқсиз йилларим йиғлайди!

* * *

Катта бир йиғинда шеър ўқидим. Қулоғим олқишларгаю кучоғим гулга тўлиб кетди. Ота-онамга бориб бир мақтангим келди. Келсам, улар сўрида қўш кабутардай ғуғулашиб ўтиришибди (ўша кўринишлар ростдан бўлган эдими ёки эртакми дейман гоҳи).

Хуллас, мақтана-мақтана гапира кетдим. Онам йиғлаб дуо қилди. Дадам эса... дадам эса аввалига мароқ билан эшитиб, сўнг негадир хомуш тортиб қолди. Аллақанча вақт ўтгач:

“Турсунбиби, — деди ҳазин овоз билан, — шу шеър ёзишингни ташлагин”. Ҳайрон бўлдим.

— Нега, дада?

— Шеър ёзаман деб бошинг оғрийдиган бўлиб қолди-да, қизим!

Дадам бу сўзларни кўзини ерга қадаб айтади. Киприклари ҳўл...

Ўша суҳбатни ҳар гал эслаганимда ўзимни тутолмай қоламан. Ўйлаб кўрсам, боламга оналигим, жуфтимга ҳамроҳлигим, шогирдимга билимим, дўстга садоқатим, мухлисимга ёзганларим билан керак эканман. Фақат ота-онамгина ёлғиз менинг жоним қайғусини тортар экан!

Эй, ота-оналик бағри бутунлар! Ҳаргиз унутмангки, Сизни доимо болангизнинг нафси, дўстларингизнинг чала иши, жигарларингизнинг муаммолари кутади. Ота-онангизнинг эса жоникқан кўзлари кутади. Сизни бағри кутади, доимо тилиниб, ачиниб турадиган соғинчлари кутади! Ва ҳушёр турингки, улардан кейин сизнинг бундай интиқ харидорингиз бўлмагай!

* * *

Ҳали у ишни, ҳали бу ишни баҳона қилиб, она уйимга йигирма ёки ўттиз кунда бир борган кезларим ҳам бўлган. Онам бир кун кўришаётиб: “Келдингми, болам! Азбаройи зор бўлганимдан, илоҳо боламнинг қизлари бахтли-тахтли бўлсин, аммо ўзига ўхшаб узоқ-узоқдан бир келиб термилтирсин дедим”, — деди. Ичимда мен нонкўр: “Суйган набираларини юбориб турсам, совға-саломларнинг кетини узмасам! Шунда ҳам кўнгли тўлмайди-я”, — дебман мен гумроҳ!

* * *

Онам раҳматли, ҳеч келавермасам, дарвозанинг тагига чиқиб ўтираркан. Ҳол сўраганларга: “Боламнинг кўзи кўзимдан ўтиб кетди. Тушим ўзгарибди, келиб қолар-ов! Узоқдан кўринишини кўраманми, деб чиқиб ўтирибман”, деркан.

* * *

Ҳовлидан овоз берсам, онам ичкарида бўлса, “вой, онам келди, менинг ҳам онажоним келди, юраккинамнинг банди

келди”, дея сўзлай-сўзлай чиқарди уйдан. Айрим суратлар хаёлимдан ҳеч ўтмай муаллақ тураверади... Гоҳо кириб борганимдаги ҳовлининг ҳали у ер-ҳали бу ерида онамнинг бир нуқтага термилиб, мунғайиб ўтиришлари, менга кўзи тушганда бир энтикиб олиши ва юзларининг яшнаб кетиши, ҳар гал хайрлашгандаги сўлибгина туришлари...

Энди юрақларимни армон юмталайди. Ота-она, балки ҳар гал бизнинг қошу кўзимизда ўзини ёшлигини кўрар, юриш-туришимизда ўз навқиронлигини топгандай бўлар! Балки шунинг учун ҳам соғинар бизни. Она жонидан узиб бола ясайди. Балки ҳар гал бизни бағрига босганда ўша жони қайта бутун бўлгандай бўлар!

Дунё берган бор нарсасини йўқотган кексалар бора-бора мунғайиб қоларкан. Шундай пайтларда уларни онаси бўлиб эркалатмоқ, отаси бўлиб кўнглини олмоқ, эгачи-синглиси бўлиб меҳрибончилик кўрсатмоқ даркор экан. Ўз навбатида ота-оналарнинг ҳам фарзандларидан бўлак харидори қолмас экан.

* * *

... Онажон, мана икки йилдирки, сиз яшаган уйга дадил кира олмайман. Деворларга гинали нигоҳларингиз ёзилгандай, менга зор бўлган кўзларингизнинг изи шундоққина тургандай, деразанинг кўзлари соғинчларингиз бўлиб, мени сўроқ қилаётгандай бўлаверади...

Сизни суяган деворларга суянганча мунг бўлиб оқаётган юрагимни тинглайман:

Келсам онам: жонимга жон қўшгани
Турсун Жоним келибди дея яйрайди.
Мен эсам-чи, ташиб қўша-қўша ғамни,
Нуқул болам ташвишидан сўрардим.
Жонингизга жон бўлмадим, онам-а.

Дер эдингиз, чўнглар ичра чўнгимсан,
Турсун Хон деб атанг менинг боламни.
Салтанатим бугун синди чўл мисол,
Султонлигим етимликка таланди.
Сиздан кейин Хон бўлмадим, онам-а.

Тевараги тўқис болам, бор болам,
Турсун Бойим дея алқаб ўтдингиз.
Минг бир камим теграмда чарх урса ҳам
Юрагимда тоғлар бино этдингиз.
Сиздан кейин Бой бўлмадим, онам-а.

Истарангни нурдан қилди худойим,
Турсун Ойим, ой боламсан, дедингиз.
Ул мартаба қани бугун ойимим,
Нур узатгич қуёшим Сиз эдингиз.
Сиздан кейин Ой бўлмадим, онам-а...
Сиздан кейин бой бўлмадим,
бор бўлмадим, онам-а!

1991 йил

МУНДАРИЖА

Аёл ким?	3
Мен жуфтимни қандай англадим?.....	27
Келинлик масъулияти.....	42
Қайнона қай она?.....	64
Қайноналик – устозликдир.....	77
Рўзгор сирлари.....	84
Ҳазрати эркак.....	98
Бахт нима?.....	135
Андиша нима?.....	140
Ният нима?.....	146
Шукрона нима?.....	149
Бахиллик хусусида.....	152
Кибр.....	155
Хокисорлик фазилатми?.....	157
Муҳаббат нима?.....	161
Рашк хусусида.....	167
Юрак ва ақл бирликда бўлсин.....	169
Мерос қадриятлар.....	174
Шоир Муҳаммад Юсуф билан суҳбат.....	178
Онамга қасида.....	183

Адабий-бадиий нашр

Турсуной Содиқова

ЯШАШ ТИЛСИМИ

Эсселар

Нашр учун масъуллар: *Мизроб Бўронов, Назира Жўраева*

Муҳаррир *Ҳикоят Маҳмудова*. Мусаввир *Ольга Жолдасова*.

Бадиий муҳаррир *Анатолий Бобров*. Техник муҳаррир *Татьяна Смирнова*.

Кичик муҳаррир *Назми Фозилова*. Мусаҳҳиҳ *Мавжуда Насриддинова*.

Компьютерда саҳифаловчи *Сурайё Раҳмедова*.

ИБ № 4224

Босишга 23.08.04 й.да рухсат этилди. Бичими 84x108¹/₃₂. Тип. Таймс гарнитураси. Офсет босма. 10,08 шартли босма тобоқ. 11,5 нашр тобоғи.

Жами 20000 нусха. 189 рақамли буюртма. 58–2004 рақамли шартнома.

Баҳоси шартнома асосида.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. 700129. Тошкент. Навоий кўчаси, 30 // 700128. Тошкент. Усмон Юсупов кўчаси, 86.